

Burgerparticipatie: wat doet het voor de woonomgeving?

Masterscriptie Linda Schut

Burgerparticipatie: wat doet het voor de woonomgeving?

Onderzoek naar burgerparticipatie en de invloed daarvan op het eigenaarschap van de woonomgeving.

Scriptie ter afronding van de masteropleiding Bestuurskunde – Beleid & Politiek

Faculteit der Sociale Wetenschappen

Erasmus Universiteit Rotterdam

Auteur:

Linda Schut

Studentnummer:

376293

Stagebegeleider gemeente Den Haag:

Drs. David van Keulen

Scriptiebegeleidster Erasmus Universiteit Rotterdam

Dr. Rebecca Moody

Tweede lezer Erasmus Universiteit Rotterdam

Prof. dr. Victor Bekkers

08-09-2014

Voorwoord

Na een stroeve start van het stagetraject vond ik uiteindelijk binnen de afdeling Beleidsontwikkeling & Juridische Zaken (BOJZ) van de gemeente Den Haag een geweldig leuke stageplaats. Vanuit de gemeente heb ik alle vrijheid en ondersteuning gekregen die ik nodig had om mijn onderzoek uit te kunnen voeren. Tijdens mijn onderzoek heb ik gemerkt dat burgerparticipatie een heel actueel onderwerp is wat binnen de gemeente Den Haag breed wordt gedragen. Binnen de gemeente worden verschillende participatietrajecten georganiseerd, maar ook onder de bewoners leven veel ideeën en ontstaan er leuke initiatieven. Met mijn scriptie hoop ik dan ook zowel de gemeente als bewoners meer inzicht en handvaten te geven met betrekking tot burgerparticipatie zodat dit verder kan groeien en ontwikkelen, omdat hier hele leuke en inspirerende initiatieven uit voort komen.

Daarnaast rond ik met deze scriptie mijn masteropleiding Bestuurskunde af aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. De twee jaar waarin ik mijn pre-master heb behaald en waarin ik nu mijn master afrond zijn ongelofelijk snel gegaan en zijn onwijs leerzaam geweest.

Gedurende mijn onderzoek heb ik met een groot aantal mensen mogen samenwerken die ik graag zou willen bedanken. Ik wil de gemeente Den Haag en in het bijzonder mijn stagebegeleider David van Keulen bedanken omdat hij het voor mij mogelijk heeft gemaakt om binnen de gemeente stage te lopen. Daarbij hebben de medewerkers van de gemeente ervoor gezorgd dat ik een hele leuke en leerzame stage heb kunnen lopen. Ook de respondenten in mijn onderzoek hebben een belangrijke rol gespeeld, waarvoor grote dank. Daarnaast wil ik ook mijn scriptiebegeleidster Rebecca Moody bedanken voor haar ondersteuning in het schrijven van mijn scriptie en alle feedback die zij heeft gegeven.

Den Haag, 1 september 2014

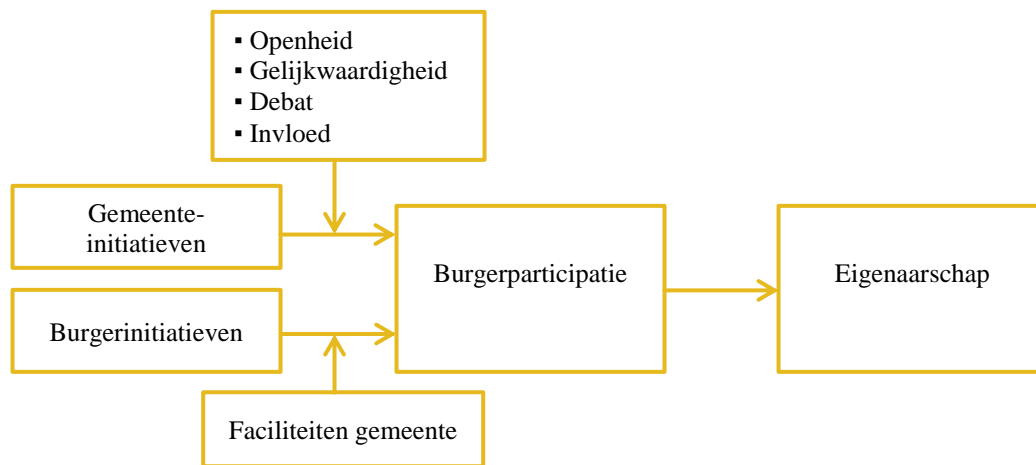
Linda Schut

Samenvatting

‘Vertrouwen op Haagse Kracht’, de leus van het nieuwe coalitieakkoord in Den Haag waarbij verwachtingsvol naar de Haagse burger wordt gekeken. Burgerparticipatie staat daarbij centraal, maar zeker niet alleen in Den Haag: burgerparticipatie is een hot topic. Deze vorm van participatie heeft zich inmiddels ontwikkeld van recht tot inspraak voor de burger tot een vorm waarbij burgers zelf initiatief nemen. In het coalitieakkoord wordt daarmee ook de brug geslagen naar eigenaarschap waarbij de gemeente een roep doet naar eigenaarschap door adoptie van gemeenschappelijke buitenruimtes, maar voelen burgers zich meer eigenaar als zij participeren?

Het doel van dit onderzoek is inzicht krijgen in de relatie tussen burgerparticipatie en eigenaarschap waarbij de stad Den Haag uitgangspunt vormt. Hierbij staat de volgende vraag centraal: *‘Wat is de invloed van burgerparticipatie op het eigenaarschap van de woonomgeving?’*

Op basis van het theoretisch kader worden de theoretische veronderstellingen gedaan dat gemeente-initiatieven en burgerinitiatieven leiden tot burgerparticipatie, en dat burgerparticipatie leidt tot eigenaarschap. Gemeente-initiatieven hebben betrekking op initiatieven vanuit de gemeente waarbij burgers worden betrokken in publieke beleidsvorming. De elementen openheid, gelijkwaardigheid, debat en invloed zijn daarbij van invloed op de relatie tussen gemeente-initiatieven en burgerparticipatie. De faciliteiten die de gemeente biedt zijn daarbij van invloed op de relatie, omdat deze ondersteuning bieden aan burgerinitiatieven. Tot slot leidt burgerparticipatie tot eigenaarschap, oftewel de wijze waarop burgers de eigen woonomgeving als eigendom ervaren, zich betrokken voelen en zich hiernaar gedragen. Onderstaand figuur geeft deze theoretische veronderstellingen schematisch weer.

Uit de multiple casestudy blijkt dat gemeente-initiatieven leiden tot burgerparticipatie, omdat de gemeente participatietrajecten voor burgers creëert. Naast de elementen openheid, gelijkwaardigheid, debat en invloed blijken ook de elementen doelgroep, locatie, tijdspad en interne afstemming een belangrijke rol te spelen. Deze elementen helpen de verwachtingen naar burgers te managen en zorgen voor de vormgeving en kwaliteit van het participatietraject. Naast gemeente-initiatieven blijken ook burgerinitiatieven tot burgerparticipatie en eigenaarschap te leiden waarmee burgers middels eigen idealen en doelen hun woonomgeving eigen kunnen maken. Faciliteiten vanuit de gemeente blijken nauwelijks een rol te spelen in het ontstaan, maar blijken wel van invloed te zijn op de ontwikkeling en groei van deze burgerinitiatieven.

Toch blijkt dat niet alle vormen van burgerparticipatie van invloed zijn op het eigenaarschap van de woonomgeving. Gemeente-initiatieven blijken nauwelijks invloed te hebben op de onderlinge bewonersbetrokkenheid, omdat de participatietrajecten veelal betrekking hebben op locaties waar weinig bewoners komen en het gaat om eenmalige activiteit. Deze betrokkenheid vormt echter de basis voor eigenaarschap. Wel biedt het ruimte voor burgers invloed uit te oefenen op de inrichting van de woonomgeving. Burgerparticipatie middels burgerinitiatieven blijken daarentegen van grote invloed op onderlinge betrokkenheid en eigenaarschap onder de voorwaarde dat het initiatief zich focust op omwonenden, het betrekking heeft op de directe woonomgeving, een verbindende factor heeft in de vorm van een neutraal en gezamenlijk doel, het moet iets opleveren voor de woonomgeving of iets tastbaars en de activiteiten moeten wederkerig zijn.

Op basis van het onderzoek wordt geconcludeerd dat de theoretische veronderstellingen niet verworpen worden, maar aangevuld worden met nieuwe kennis. Naar aanleiding van deze conclusies komende volgende aanbevelingen naar voren:

1. Gemeente-initiatieven: inrichting participatietrajecten

Uit het onderzoek blijkt dat er nog veel winst behaald kan worden binnen de participatietrajecten vanuit de gemeente. Deze trajecten dienen op de beoogde doelgroep worden aangepast waardoor meer input verzameld kan worden en waarbij participatietools en communicatie gericht ingezet kunnen worden. De locatie dient onder de aandacht gebracht te worden waardoor burgers zich bewust raken van de locatie. Het tijdspad speelt daarbij ook een belangrijke rol en activiteiten dienen kort na elkaar plaats te vinden waarmee resultaten zichtbaar worden en verwachtingen worden gemanaged.

2. Gemeente-initiatieven: interne afstemming en taakverdeling binnen de gemeente

De interne afstemming is van belang voor de kwaliteit en effectiviteit van de participatietrajecten. Uit het onderzoek blijkt dat er momenteel veel onduidelijkheid heerst binnen de gemeente over de afstemming. De verantwoordelijkheden en taken dienen in kaart gebracht te worden zodat deze effectief vormgegeven kunnen worden.

3. Gemeente-initiatieven: kennisdeling

Onderlinge kennis wordt momenteel niet gedeeld tussen de stadsdelen, ondanks dat er veel nieuwe kennis en ervaring wordt opgedaan. Deze kennis en ervaring dient gedeeld te worden zodat stadsdelen effectief om kunnen gaan met burgerparticipatie.

4. Burgerinitiatieven: centraal beleid

Er dient een centraal beleid gevoerd te worden met betrekking tot burgerinitiatieven. Naarmate het aantal burgerinitiatieven in de toekomst mogelijk toeneemt is het van belang terug te kunnen vallen op beleid waardoor er op eenduidige wijze wordt gehandeld.

5. Burgerinitiatieven: derde partij

Naast een gemeente kunnen burgerinitiatieven gebruik maken van andere partijen, zoals een woningcorporatie om zichzelf verder te ontwikkelen, kennis te vergroten en onafhankelijk te blijven van de gemeente.

6. Burgerinitiatieven: succesfactoren

Verbindende factoren, resultaten en wederkerigheid van activiteiten blijken belangrijke elementen te zijn om burgerinitiatieven te laten slagen en te blijven ontwikkelen. Een verbindende factor brengt burgers bij elkaar. Het initiatief moet iets opleveren zodat burgers resultaat zien en tenslotte zorgen wederkerige activiteiten ervoor dat burgers bij elkaar blijven komen.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	7
1.1	Probleemstelling	8
1.2	Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie	8
1.3	Leeswijzer	9
2	Theoretisch kader	10
2.1	Actief burgerschap	10
2.2	Interactieve beleidsvorming	15
2.3	Eigenaarschap	20
3	Onderzoeksopzet	25
3.1	Conceptueel model	25
3.2	Operationalisering	26
3.3	Strategie	28
3.4	Case selectie	29
3.5	Methoden	29
3.6	Betrouwbaarheid en validiteit	30
3.7	Conclusie onderzoeksopzet	31
4	Empirisch onderzoek	32
4.1	Segbroek	33
4.2	Haagse Hout	39
4.3	Laak	45
4.4	Escamp	50
5	Analyse	56
5.1	Analyse conceptueel model	56
5.2	Analyse overige resultaten	64
6	Conclusie	68
6.1	Onderzoeksvragen	68
6.2	Centrale vraag	71
6.3	Aanbevelingen	72
6.4	Discussie	73
	Literatuur	75
	Bijlagen	79
	Bijlage I – Vragenlijst gemeente-initiatieven	80
	Bijlage II – Vragenlijst burgerinitiatieven	81
	Bijlage III - Respondenten	82

1 Inleiding

‘Vertrouwen op Haagse Kracht’, de leus van het nieuwe coalitieakkoord 2014 – 2018 in Den Haag. Die Haagse Kracht wordt gevormd door de Hagenaars, door de inwoners en ondernemers die de stad maken. Dit nieuwe coalitieakkoord (juni 2014) is gesloten met de missie de uitvoering van beleid, waar mogelijk, zo dicht mogelijk bij de ondernemende mensen te leggen zodat bewoners meer zeggenschap krijgen over de prioriteiten in hun wijk. Dit maakt burgerparticipatie een centraal thema in het nieuwe coalitieakkoord waarmee de coalitiepartijen nieuwe vormen van inspraak en participatie willen verkennen. Vanuit de coalitiepartijen wordt verwachtingsvol naar de Haagse burger gekeken. Dit gebeurt echter steeds meer en zeker niet alleen in Den Haag. Burgerparticipatie bestaat in alle vormen en maten. En het is een trend, zo schrijft het NRC in 2010 (NRC, 27 februari 2010). Toch is ruim vier jaar later burgerparticipatie niet meer weg te denken bij lokale overheden en worden burgers met klem uitgenodigd mee te denken en te participeren. Burgerparticipatie blijft een hot topic. Daarbij is burgerparticipatie niet nieuw en bestaat het al jaren. Daarentegen is er wel een bijzondere opleving te zien, zo stelt Frank Hendriks, hoogleraar vergelijkende bestuurskunde in Tilburg in het NRC (Willems, 1 mei 2014). Door de jaren heen is de visie op burgerparticipatie veranderd en zijn de middelen zodanig ontwikkeld dat steeds meer burgers betrokken kunnen worden in participatietrajecten. Vanaf de jaren zeventig werd het inspraakrecht verworven door mondige burgers, maar onder de noemer interactief beleid werden burgers met name in de jaren negentig voor het eerst uitgenodigd te participeren in de ontwikkeling van beleid om meer draagvlak te creëren. Inmiddels is deze vorm van burgerparticipatie geëvolueerd naar een vorm waarbij overheden uitgaan van burgers die zelf initiatief nemen. *‘Het is goed als burgers dat doen en het kan bovendien niet anders in een moderne samenleving als onze. Burgerparticipatie is al met al geen keuze, maar simpelweg een positieve plicht’* (Aalberts, 20 mei 2013), een veelgehoorde cynische reactie op deze ontwikkeling naar een participatiesamenleving. Toch zijn er steeds meer burgers te vinden die zich inzetten voor bijvoorbeeld het groen op het nabijgelegen plein. Dit stimuleert de overheid om steeds vaker de bal bij de burgers te leggen, zoals Tonkens (2006) dit verwoordt. Toch komen deze initiatieven niet zomaar spontaan van de grond. Lokale overheden pogen deze initiatieven aan te jagen en te ondersteunen door in te zetten op buurtgericht beleid waarbij wordt uitgegaan van het idee dat burgers daar waar het hun eigen woonomgeving betreft het beste weten wat nodig is en waar prioriteiten liggen. ‘Mensen zijn eigenaar van hun stad en omgeving’ zo stelt het Haagse coalitieakkoord waarmee vanuit burgerparticipatie een brug wordt geslagen naar eigenaarschap. Bewoners die in samenwerking met de gemeente buitenruimtes opknappen en buurtgroen aanleggen in ruil voor participatie bij het onderhoud en beheer waarbij het college een roep doet naar eigenaarschap bij bewoners door adoptie van de buitenruimtes. Het coalitieakkoord geeft echter geen antwoord op de vraag wat onder eigenaarschap bij bewoners wordt verstaan.

De huidige participatietrajecten binnen de gemeente Den Haag zijn met name gericht op buitenruimtes waar bewoners invloed op mogen uitoefenen. Gepaard aan deze participatietrajecten ontstaat de vraag wat deze trajecten doen voor het gevoel van eigenaarschap bij bewoners: voelen bewoners zich meer eigenaar van de buitenruimtes als zij participeren? Bewoners zijn daarbij niet gebonden aan participatietrajecten vanuit de gemeente, zij kunnen zelf ook initiatief nemen: wat doen deze initiatieven voor het gevoel van eigenaarschap?

1.1 Probleemstelling

Het doel van dit onderzoek is inzicht krijgen in de relatie tussen burgerparticipatie en eigenaarschap waarbij de stad Den Haag uitgangspunt vormt. Dit leidt tot de volgende doelstelling: het doel van dit onderzoek is het in kaart brengen van de wijze waarop burgerparticipatie van invloed is op het eigenaarschap van de woonomgeving binnen de Haagse stadsdelen Segbroek, Haagse Hout, Laak en Escamp. Deze vier stadsdelen geven een globale doorsnede weer van de in totaal acht Haagse stadsdelen.

Uit de doelstelling komt de volgende centrale vraag naar voren:

“*Wat is de invloed van burgerparticipatie op het eigenaarschap van de woonomgeving?*”

Om een antwoord te kunnen geven op deze centrale vraag zijn verschillende onderzoeksvragen geformuleerd. Op de eerste plaats is de theoretische onderzoeksvraag ‘*Wat houdt burgerparticipatie in en op welke wijze kan dit geduid worden?*’ van belang inzicht te krijgen in het begrip burgerparticipatie, omdat dit centraal staat in de centrale vraag. Ditzelfde geldt voor de onderzoeksvragen ‘*Wat houdt beleidsparticipatie in en op welke wijze kan dit geduid worden?*’ waarmee inzicht wordt verkregen in het begrip beleidsparticipatie en ‘*Wat houdt eigenaarschap van de woonomgeving in en op welke wijze kan dit geduid worden?*’ waarmee inzicht wordt verkregen in het begrip eigenaarschap. Deze centrale begrippen vormen leidraad voor het theoretisch kader. Daarna komen de empirische onderzoeksvragen aan bod. Het is van belang om te weten hoe de stadsdelen om gaan met burgerparticipatie om inzicht te krijgen in de praktijk. Dit leidt tot de volgende onderzoeksvragen: ‘*Op welke wijze gaan stadsdelen om met burgerparticipatie?*’ en ‘*Op welke wijze faciliteren de stadsdelen burgerparticipatie met betrekking tot eigenaarschap?*’. Naast de stadsdelen spelen ook burgers een grote rol binnen het onderzoek, omdat zij zelf ook invloed kunnen uitoefenen op het eigenaarschap van de woonomgeving. Dit leidt tot de volgende onderzoeksvragen: ‘*Op welke wijze oefenen burgers invloed uit op eigenaarschap?*’ en ‘*Wat hebben burgers nodig om het eigenaarschap te vergroten?*’.

1.2 Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

Het onderzoek is zowel maatschappelijk als wetenschappelijk relevant. Burgerparticipatie is een zeer actueel thema dat nog steeds in ontwikkeling is. Dit hangt samen met de ontwikkeling van de democratie waarbij de overheid steeds meer uitgaat van hetgeen dat burgers kunnen betekenen voor maatschappelijke problemen. Doordat Nederland te maken heeft met een terugtrekkende verzorgingsstaat door budgettaire en stuurbaarheids grenzen kan de overheid minder dan voorheen. Dit vraagt om een andere taakverdeling tussen burger en overheid. Ook worden burgers steeds mondiger en zijn deze steeds hoger opgeleid waardoor zij, naast de beleidsmedewerker van de overheid, ook veel kennis en expertise hebben en een bijdrage kunnen leveren. Vanuit overheden wordt dan ook gezocht om hier gebruik van te maken middels buurtgerichte benaderingen, waarbij er wordt uitgegaan van de veronderstelling dat burgers de meeste kennis hebben van de eigen woonomgeving en weten wat er nodig is. Echter blijven de bottom-up initiatieven ook een belangrijk knelpunt, omdat deze vaak niet spontaan van de grond komen. Daarbij blijft de vraag of burgers hiertoe bereid zijn. Vanuit maatschappelijk oogpunt liggen hier verschillende uitdagingen en nieuwe vraagstukken.

Vanuit wetenschappelijk oogpunt is er veel geschreven over burgerparticipatie. Met name interactieve beleidsvorming krijgt in de wetenschappelijke literatuur veel aandacht. Inmiddels is er sprake van een verschuiving van interactieve beleidsvorming naar burgerinitiatieven waarbij burgers zelf initiatief nemen om te participeren in het publieke domein. Deze ontwikkeling in burgerparticipatie is nog redelijk nieuw en het blijkt dat dit in de bestuurskunde nog een redelijk onderbelicht onderwerp is. Ook het begrip eigenaarschap lijkt een relatief nieuw begrip te zijn binnen het vakgebied, omdat blijkt dat hier nog nauwelijks over is geschreven is vanuit een bestuurskundige visie. Deze scriptie tracht een bijdrage te leveren aan de wetenschappelijke literatuur wat betreft burgerparticipatie, eigenaarschap en de relatie tussen deze twee begrippen.

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 ‘Theoretisch kader’ worden de centrale begrippen binnen het onderzoek nader uitgewerkt. Hier wordt eerst ingegaan op actief burgerschap, de ontwikkeling hiervan en op welke wijze dit in kaart gebracht kan worden middels participatieladders. Vervolgens komt interactieve beleidsvorming aan bod waarbij wordt ingegaan op de essenties hiervan, het vervolg hierop en de rol die gemeenten hierbij spelen. Tot slot wordt er in hoofdstuk 2 ingegaan op eigenaarschap wat draait om de sociale cohesie, leefbaarheid en burgerparticipatie in de woonomgeving. Vervolgens worden in hoofdstuk 3 ‘Onderzoeksopzet’ de centrale begrippen samengebracht in een conceptueel model en worden deze geoperationaliseerd. Vervolgens worden de onderzoeksstrategie en –methoden onderbouwd en verantwoord. In hoofdstuk 4 ‘Empirie’ worden de verschillende cases geïntroduceerd. Het gaat hierbij onder andere om herontwerpen van speelplekken, het inrichten van buurttuinen en pleinen, maar ook het creëren van waarde-netwerken tussen bewoners en lokale duurzaamheid. Vervolgens vindt in hoofdstuk 5 ‘Analyse’ de analyse plaats welke is opgedeeld in een deductief en inductief gedeelte. Tot slot geeft hoofdstuk 6 ‘Conclusie’ daarna met behulp van de onderzoeksvragen antwoord op de centrale vraag waaruit verschillende aanbevelingen volgen en waarin een reflectie plaatsvindt op het onderzoek.

2 Theoretisch kader

De overheid heeft afgelopen twee decennia met een toenemende intensiteit geprobeerd burgers bij het beleid te betrekken en te komen tot nieuwe en innovatieve vormen van burgerparticipatie, zo stelt onder andere van Twist, et al. (2009:532). De overheid legt beleid voor, burgers kunnen reageren en op basis daarvan worden plannen al dan niet aangepast. Een slag verder wordt van overheidswege inmiddels ook gepoogd om via interactieve beleidsvorming burgers mee te laten denken en doen in het formuleren van beleid. Daarentegen gebeurt het ook steeds vaker dat burgers niet alleen participeren in overheidsinitiatieven, maar vervullen zij tot op zekere hoogte zelf de rol van beleidsmaker. Dit theoretisch kader gaat dieper in op deze thema's van actief burgerschap (2.1 **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**) waarbij burgerparticipatie in het publieke domein centraal staat en interactieve beleidsvorming (2.2) waarin overheden participatiemogelijkheden voor burgers creëren ter bevordering van het actief burgerschap. Daarna worden deze thema's in de context van eigenaarschap van de woonomgeving (2.3 **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**) geplaatst.

2.1 Actief burgerschap

Waar voorheen de bal bij de overheid lag om maatschappelijke vraagstukken op te lossen ligt deze steeds vaker bij de burger (Hurenkamp, et al., 2006:11; Tonkens, 2008:5; Oude Vrielink & van de Wijdeven, 2011:438; Tonkens, 2010:34). De burger is één van de centrale spelers en wordt geacht een actieve rol in het publieke domein te spelen. Daarbij krijgen burgers op verschillende beleidsterreinen een steeds grotere verantwoordelijkheid voor de kwaliteit van hun leven en hun leefomgeving (Simrell King, et al., 1998: 319; Tonkens, 2008:9-10). Voorafgaand deze situatie liggen verschillende veranderingen in de visie op burgerschap ten grondslag en parallel hebben zich verschillende generaties aan burgerparticipatie ontwikkeld.

2.1.1 Van passief naar actief burgerschap

Burgerschap is een veelvuldig en veelvoudig gehanteerd begrip. Het wordt op verschillende manieren ingezet en roept verschillende associaties op omdat het een cultureel begrip is. Burgerschap wordt gemaakt, vorm en inhoud gegeven door mensen. De vorm en inhoud van burgerschap – zowel ideeën als uitingen – veranderen door de jaren heen en zijn contextueel en cultureel bepaald (van de Wijdeven, 2012:35-37). Zo is ook in Nederland de visie van de overheid op burgerschap langzaam veranderd. In de jaren zestig heerst er bij veel Nederlanders onvrede over het functioneren van de traditionele politieke instituties. Waar voorheen burgers afzagen van politieke participatie – omdat het politieke systeem ook zonder bemoeienis bevredigende resultaten opleverde – ontstond er een roep om nieuwe en doeltreffende participatiemogelijkheden (Daemen & Thomassen, 1993:224; Lowndes, et al., 2006:281-282). Tot aan de jaren zeventig was burgerschap met name een kwestie van emancipatie: het realiseren van een 'volwaardig burgerschap' voor eenieder op de gebieden civiel, politiek en sociaal. Door de sterke nadruk op individuele burgerrechten, burgerschap als formeel juridische status en de geringe aandacht voor actieve participatie wordt dit ook wel bestempeld als *passief of privaat burgerschap*. In de jaren tachtig ontstond er een verschuiving in de visie op burgerschap waarbij het accent verschoof naar de vraag wat een wenselijke vorm van burgerschap is. Waar de burger eerst gedefinieerd werd als drager van rechten, niet zozeer van verantwoordelijkheden, vergroot de overheid nu juist het beroep op de eigen morele verantwoordelijkheden van burgers om een bijdrage te leveren aan collectieve belangen. Deze heroriëntatie vanuit de overheid komt dan ook onder meer tot uitdrukking in de *Wet Maatschappelijke Ondersteuning* die op 1 januari 2007 van kracht is geworden. Waar het eerst vooral ging over passief burgerschap komt nu dus ook het *actief burgerschap* in beeld (Frieling, 2008: 12-13; van de Wijdeven, et al., 2013: 5-6). In deze nieuwe visie van de overheid neemt de buurt een belangrijke plaats in. De

gedachte is dat met name daar waar het hun directe leefomgeving betreft, burgers bereid zullen zijn te participeren en zelf verantwoordelijkheden te dragen. Doordat buurtgenoten dicht bij elkaar wonen, kunnen zij elkaar bovendien vormen van sociale steun verlenen die zonder deze geografische nabijheid moeilijk tot stand komen (Frieling, 2008:165). De opkomst van het actief burgerschap staat niet op zichzelf. De democratische insluiting van burgers bij de besluitvorming, en het betrekken van overheden bij burgerinitiatieven is een zichtbare tendens in de westerse wereld. De samenleving is veranderd naar een dynamische samenleving. Dit heeft mede te maken met veranderingen of modernisering in de westerse samenleving door onder andere stijgende opleidingsniveaus, steeds mondigere, kritische en veeleisende burgers (Hurenkamp, et al., 2006:12; Ossewaarde, et al., 2008:9). Het Sociaal en Cultureel Planbureau spreekt ook wel over internationalisering, individualisering, informalisering, intensivering en informatisering als maatschappelijke trends die de hedendaagse samenleving vormgeven (van de Wijdeven, et al., 2013:12). Het bevorderen van actief burgerschap is inmiddels in de westerse verzorgingsstaten dan ook uitgegroeid tot een belangrijk onderdeel van het overheidsbeleid waarbij de overheid van haar burgers verwacht dat zij zich actief inzetten voor hun eigen welzijn en voor de sociale samenhang, veiligheid en leefbaarheid van de gemeenschap (Verhoeven & Tonkens, 2012).

De term actief burgerschap wordt op diverse wijzen beleidsmatig (en dus normatief) ingezet vanuit de overheid, maar dit roept verschillende associaties op. Beleidsmakers en bestuurders verwachten van actief burgerschap veel in termen van het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. Zo stelt onder andere Tonkens (2008) dat actief burgerschap wordt gezien als sleutel tot grote maatschappelijke vraagstukken: de kloof tussen burgers en bestuur, integratie en gebrek aan sociale cohesie, sociale uitsluiting, consumentisme en agressief gedrag (WRR, 2005:11; Hurenkamp, et al., 2006:10; Lowndes, et al., 2006:281-282; Tonkens, 2008:5-14; Gaventa, 2009:1; Vrooman, et al., 2012:11; van de Wijdeven, 2013:8).

2.1.2 Ontwikkeling burgerparticipatie

Bekleed met de rechten die de burger afgelopen decennia heeft verworven wordt deze nu met klem uitgenodigd een actieve rol te spelen in het publieke domein (Tonkens, 2008:10). Dit gebeurt onder de noemer *burgerparticipatie*. Burgerparticipatie verwijst naar de deelname van burgers aan de politieke besluitvorming en aan de totstandkoming en uitvoering van beleid (Simrell King, et al., 1998:320; Lowndes, et al., 2001:205-222; Edelenbos, 2006:18; Lowndes, et al., 2006:282; Gaventa, 2009:8-10; Jager-Vreugdenhil, 2011:81). Daarbij moet burgerparticipatie breder opgevat worden dan alleen politieke participatie waarbij het gaat om de deelname aan voorbereiding, totstandkoming of uitvoering van overheidsbeleid: het gaat niet alleen om beleidsbeïnvloeding via politieke, maar ook ambtelijke structuren (Jager-Vreugdenhil, 2011:81-82).

De ontwikkeling van passief naar actief burgerschap sluit aan bij de opkomst en ontwikkeling van verschillende generaties burgerparticipatie. In de literatuur worden drie generaties onderscheiden. Deze generaties dienen niet opgevat te worden als benaderingen die elkaar in de loop van de jaren vervangen, maar als een verdere uitbouw en doorontwikkeling van directe burgerparticipatie (Lenos, et al., 2006: in van de Wijdeven, et al., 2013:9). Uit de onvrede in de jaren zestig ontstaat in de jaren zeventig de *eerste generatie burgerparticipatie* waar voor het eerst inspraakmogelijkheden voor burgers werden geïntroduceerd. In de jaren negentig werden deze inspraakmogelijkheden aangevuld met interactieve beleidsvorming, ook wel de *tweede generatie burgerparticipatie* genoemd. In deze tweede generatie blijft het evenwel de overheid die bepaalt bij welke thema's burgers mogen participeren en in welke mate zij dit mogen. Afgelopen decennia zijn deze participatiegeneraties zodanig geëvolueerd dat burgers nu ook zelf initiatief nemen voor wijkgerichte of milieugerichte projecten. De literatuur beschrijft deze burgerinitiatieven ook wel als de *derde generatie burgerparticipatie*, zie ook tabel 2.1 (van der Heijden, et al., 2007:17; van Caem, 2008:47-48; Kilic, 2008:1-2; Drosterij, et al., 2011:462; Tonkens, 2013:17; van de Wijdeven, 2012: 73-75; van de Wijdeven, et al., 2013:8-10). Waar bij de eerste en tweede

generatie burgerparticipatie het initiatief bij de overheid ligt, ligt het initiatief bij de derde generatie burgerparticipatie bij de burger en bepaalt de burger waar en hoe er tot actie overgegaan moet worden (van der Heijden, et al., 2007:17; Kilic, 2008:1 2; Ossewaarde, et al., 2008:10-11). Bij de eerste en tweede generatie burgerparticipatie wordt de burger betrokken bij beleidsvorming en beleidsontwikkeling en bij de derde generatie gaat dit veel verder. Het gaat hierbij om de participatie van de burger in de samenleving in brede zin: participatie in de straat, de wijk en de stad. Deze initiatieven ontstaan bij burgers die zich verantwoordelijk voelen voor hun woon- en leefomgeving en vanuit dat gevoel werken aan een mooiere, schonere, veiligere en leukere straat, wijk of stad (Mijde & Daru, 2005:11; Kilic, 2008:1-2). Van de Wijdeven, et al. (2013:8-10) stellen dat burgers hierbij niet alleen leidend moeten zijn op de inhoud, maar ook op het proces: burgers die een idee hebben voeren dit vervolgens ook grotendeels zelf met andere burgers uit. Via deze burgerinitiatieven worden burgers geacht op een zinvolle manier vorm aan hun eigen leven te geven, zich nuttig te maken voor de maatschappij, problemen op te lossen waar de overheid niet aan toekomt of waar de politiek zich niet toe geroepen voelt (Hurenkamp, et al., 2006:10). Binnen deze initiatieven participeert de overheid door maatschappelijke ondersteuning te bieden en te faciliteren waar nodig is (Kilic, 2008:8-9; Ossewaarde, et al., 2008:10-11). Het gaat bij deze burgerinitiatieven om ‘omgekeerde participatie’ waarbij de overheid participeert in het initiatief van de burgers, ook wel *overheidsparticipatie* genoemd (van der Heijden, et al., 2007:17; van Caem, 2008:47-48; Ossewaarde, et al., 2008:10-11; van Houwelingen, 2014:20). Burgers wordt dus niet alleen naar de mening gevraagd, maar worden geacht zelf initiatieven te nemen en activiteiten te ontplooiën (Kilic, 2008:9; Vermeij, et al., 2012:55). Binnen de derde generatie burgerparticipatie gaat het primair om informeel burgerinitiatief; het gaat niet zozeer om formeel burgerinitiatief, waarbij burgers met voldoende handtekeningen een thema op de politieke agenda kunnen plaatsen. Het gaat om burgerinitiatieven waarbij burgers zelf concrete initiatieven opstarten waarmee ze een bijdrage willen leveren aan zaken die hen aan het hart gaan in het publieke domein (van de Wijdeven, et al., 2013:8-10). Zoals eerder genoemd bouwen deze generaties op elkaar voort waardoor er geen zuivere indeling gemaakt kan worden. De overheid kan een burgerinitiatief overnemen waardoor dit theorie weer onder de noemer tweede generatie burgerparticipatie zal vallen. Andersom stimuleert de overheid burgers om zelf initiatieven te nemen waardoor de grens tussen generaties niet geheel vast te stellen is (van der Heijden, et al., 2007:17; van Houwelingen, et al., 2014:20). De drie generaties bestaan dus naast elkaar.

Tabel 2.1 Vormen van burgerparticipatie (naar Kilic, 2008)

	Vorm van burgerparticipatie	Periode
-	Burgers zagen af van politieke participatie, maar in de jaren '60 ontstaat er een grote onvrede en daarmee de roep om participatiemogelijkheden.	Tot aan de jaren '70.
1 ^e generatie burgerparticipatie: inspraak	De door mondige burgers afgedwongen mogelijkheid om te reageren op beleid, gemaakt door de overheid. Dit is een wettelijk vastgelegd recht geworden.	Vanaf de jaren '70 en is nu vaak een standaard onderdeel in participatiebeleid.
2 ^e generatie burgerparticipatie: interactieve beleidsvorming en coproductie	Burgers krijgen in een vroege fase de gelegenheid om het beleid mede vorm te geven.	Begonnen in de jaren '90 en is hedendaags de meest toegepaste vorm van burgerparticipatie.
3 ^e generatie burgerparticipatie: burgerinitiatief	De burger toont initiatief en heeft de verantwoordelijkheid daarvoor. De overheid heeft hierbij een faciliterende rol.	Nieuwe vorm van participatie vanaf 2000 waarmee gemeenten aan het experimenteren zijn.

Het grove onderscheid tussen de verschillende generaties burgerparticipatie wordt in de Engelstalige literatuur gemaakt met behulp van de *participatieladder*. De originele participatieladder werd in 1969 ontwikkeld door Arnstein. Arnstein (1969:216) stelt dat burgerparticipatie een vorm van burgermacht is waarbij er sprake is van een sociale herverdeling van macht. Belangrijk is het verschil tussen het meedoen aan participatierituelen en het beschikken over de daadwerkelijke macht om de uitkomst van een proces te beïnvloeden. Een belangrijk doel van Arnstein was duidelijk maken dat publieke participatie vaak niet zo eerlijk en billijk is als verondersteld wordt. De burger komt pas in beeld als de overheid iets van hem wil; als de burger iets moet weten, over iets moet meedenken of moet meedoen (Kilic, 2008:4).

De participatieladder van Arnstein (1969) bevat acht verschillende treden van participatie, zie tabel 2.2. Deze treden worden opgesplitst naar (a) *'non-participation'* waarbij het niet gaat om 'echte participatie', maar waar de nadruk ligt op het leveren en het bijbrengen van vaardigheden; (b) *'tokenism'*, waarbij participanten de mogelijkheid hebben hun stem te laten horen, maar te weinig macht hebben om ervoor te zorgen dat er daadwerkelijk iets gedaan wordt met de input; en (c) *'citizen power'* welke de hoogste mate van invloed vanuit burgers vertegenwoordigd. Op de laagste treden van deze participatieladder is er geen of hoogstens een symbolische mate van participatie, omdat burgers niet of nauwelijks over de benodigde macht beschikken om hun wil af te dwingen. Het gaat hier met name om een eenzijdige stroom van informatie. Vanaf trede vier treedt de overheid in overleg van de burger, wat correspondeert met de eerste generatie burgerparticipatie waarbij het met name gaat om het legitimeren. Vanaf de vijfde trede is er sprake van de tweede generatie burgerparticipatie waarbij het gaat om de consultatie van de burger. Arnstein stelt dat het hier gaat om selectief uitgekozen burgers die om hun mening wordt gevraagd. Vanaf trede zes beschikken burgers over voldoende macht en middelen om invloed uit te oefenen. Na trede zeven en acht valt de machtsbalans voornamelijk in het voordeel van de burgers uit waarbij zij zelf beslissingen kunnen nemen en de rol van buitenstaanders is teruggeschoefd (Arnstein, 1969:216-217; de Graaf, 2007:26-28; van Houwelingen, 2014:21-22). De hoogste trede wordt gerelateerd aan de derde generatie burgerparticipatie (van Houwelingen, 2014:22), maar ondanks dat de overheid hier terugtreedt blijft dit een overheidsinitiatief en betreft het burgerparticipatie in beleid (Kilic, 2008:4-5; Jager-Vreugdenhil, 2011:87).

Tabel 2.2 Participatieladder volgens Arnstein (1969)

Niveau	Kenmerk	Vorm van burgerparticipatie
8	Citizen control – Gezag bij de burger	Citizen power
7	Delegated power – Gedelegeerde macht	
6	Partnership – Partnerschap	
5	Placation – Verzoening	Tokenism
4	Consultation – Consultatie	
3	Informing – Informeren	Non-participation
2	Therapy – Therapie	
1	Manipulation – Manipulatie	

De participatieladder van Arnstein wordt vaak als vertrekpunt genomen om alternatieve of nieuwe participatieladders te ontwikkelen. Zo hebben Edelenbos en Monnikhof (2000) een participatieladder ontwikkeld welke toegespitst is op de Nederlandse situatie, zie tabel 2.3. Binnen deze participatieladder wordt gesproken in termen van specifieke rollen van het bestuur en de burger. Binnen het eerste participatieniveau is de rol van het bestuur groot, terwijl die van de burger relatief klein is. Bij het hoogste participatieniveau zijn deze rollen omgedraaid (Edelenbos, 2000:44). Zoals uit de participatieladder van Edelenbos en Monnikhof (2000) blijkt vormt de overheid het uitgangspunt en creëert de overheid participatiemogelijkheden voor burgers. Hieruit kan geconcludeerd worden dat deze ladder gebaseerd op

het gedachtegoed van de tweede generatie burgerparticipatie. Op basis van het idee van de participatieladders introduceerde de Raad voor het openbaar bestuur (2012) de *overheidsparticipatietrapp*, zie tabel 2.4. In het nieuwe discours is het particuliere initiatief leidend en daarbij moet worden geëxpliciteerd welke rol de overheid moet of wenst te spelen (Rob, 2012:67). Op deze trap wordt daarom niet de rol van de burger, maar de rol van de overheid als uitgangspunt genomen (Rob, 2012:67-68; van Houwelingen, 2014:22). Het particuliere initiatief is leidend op deze overheidsparticipatietrapp. De Raad voor het openbaar bestuur (2012:68) stelt daarbij dat er niet één ideale of beste rol voor de overheid bestaat omdat dit afhankelijk is van de situatie en het thema. Politiek en bestuur moeten bepalen en expliciteren welke rol zij voor de overheid zien weggelegd waarbij vaker voor een bescheiden profilering wordt gekozen. De vitaliteit van de samenleving krijgt meer ruimte als de overheid de overheidsparticipatietrapp zo min mogelijk beklimt.

Tabel 2.3 Participatieladder (Edelenbos, 2000:43-44)

Niveau	Omschrijving	Rol van de burger
1. Informeren	Politiek en bestuur bepalen in hoge mate zelf de agenda voor besluitvorming en houden betrokkenen hiervan op de hoogte. Zij maken geen gebruik van de mogelijkheid om betrokkenen werkelijk input te laten leveren bij de beleidsontwikkeling.	Toehoorder
2. Raadplegen	Politiek en bestuur bepalen in hoge mate zelf de agenda, maar zien betrokkenen als gesprekspartner bij de ontwikkeling van beleid. De politiek verbindt zich echter niet aan de resultaten die uit de gesprekken voortkomen.	Geconsulteerde gesprekspartner
3. Adviseren	Politiek en bestuur stellen in beginsel de agenda samen, maar geven betrokkenen gelegenheid om problemen aan te dragen en oplossingen te formuleren, waarbij deze ideeën een volwaardige rol spelen in de ontwikkeling van het beleid. De politiek verbindt zich in principe aan de resultaten, maar kan bij de uiteindelijke besluitvorming hiervan (beargumenteerd) afwijken.	Adviseur
4. Coproduceren	Politiek, bestuur en betrokkenen komen gezamenlijk een probleemagenda overeen, waarna gezamenlijk naar oplossingen wordt gezocht. De politiek verbindt zich aan deze oplossingen met betrekking tot de uiteindelijke besluitvorming, na toetsing aan vooraf gestelde randvoorwaarden.	Coproducent
5. Meebeslissen	Politiek en bestuur laten de ontwikkeling van, en de besluitvorming over het beleid, over aan betrokkenen, waarbij het ambtelijk apparaat een adviserende rol vervult. De politiek neemt de resultaten over. Resultaten uit het proces hebben spontaan bindende werking.	Medebeslisser

Tabel 2.4 Overheidsparticipatietrap volgens de Raad van het openbaar bestuur (2012)

Niveau	Omschrijving
1. Loslaten	Wanneer de overheid een taak helemaal loslaat, heeft ze inhoudelijk noch in het proces enige bemoeienis.
2. Faciliteren	De overheid kiest een faciliterende rol als het initiatief van elders komt en zij er belang in ziet om dat mogelijk te maken.
3. Stimuleren	Een trede hoger heeft de overheid de wens dat bepaald beleid of een interventie van de grond komt, maar de realisatie daarvan laat ze over aan anderen. Ze zoekt slechts naar mogelijkheden om die anderen in beweging te krijgen.
4. Regisseren	Wanneer de overheid kiest voor regisseren, betekent dat ook andere partijen een rol hebben maar dat de overheid er belang aan hecht wel de regie te hebben.
5. Reguleren	Bovenaan de trap staat het zwaarste instrument dat de overheid kan inzetten, namelijk regulering door wet- en regelgeving. Als consequentie van dit model kan de overheid regels ook handhaven en overtreding daarvan sanctioneren. Het instrumentarium van reguleren benadrukt dat de overheid daar waar het onder meer gaat over vraagstukken van orde en veiligheid altijd in een verticale verhouding tot haar burgers staat. De overheid moet tevens anticiperen op de horizontale verhoudingen in de publieke ruimte.

2.2 Interactieve beleidsvorming

Overheden spelen een belangrijke rol in het tot stand laten komen van burgerparticipatie, zo blijkt uit voorgaande hoofdstukken. Burgerschap is in eerste instantie wat burgers er van maken, maar burgerschap wordt tegelijkertijd continue ook gevormd en gestimuleerd door publieke instituties en professionals (van de Wijdeven, 2012:67). Met name interactieve beleidsvorming is hedendaags een populaire wijze waarop overheden invulling geven aan burgerparticipatie. Met name gemeenten experimenteren met deze vorm van tweede generatie burgerparticipatie en spelen hier een belangrijke rol in. Tevens vormt deze vorm van tweede generatie burgerparticipatie de basis voor de mogelijkheden voor de derde generatie burgerparticipatie.

2.2.1 In de ban van interactieve beleidsvorming

Nieuwe vormen van bestuur en democratie spelen een belangrijke rol in democratieën (Simrell King, et al., 317-326; Lowndes, et al., 2001; 205-222; Cook, 2007:294). In Nederland zijn politici en ambtenaren sinds begin jaren negentig in de ban van *interactieve beleidsvorming* (Mayer, et al., 2005:179; van Tatenhove, et al., 2010:609). Nederland kent immers een sterke geschiedenis van consensus- gebaseerde besluitvorming waardoor het geen grote verassing is dat interactieve beleidsvorming in Nederland erg populair is (Driessen, et al., 2001:336). Interactief beleid wordt dan ook op verschillende overheidsniveaus toegepast, maar met name gemeenten hebben geëxperimenteerd met het toepassen omdat op dit lokale niveau de afstand tussen burger en bestuur het minst groot is (Tops, 1996: in Edelenbos, 2005; Klijn & Koppenjan, 2000:365; de Graaf, 2007:1; Boedeltje, 2009:4; Edelenbos, et al., 2009:125; van Tatenhove, et al., 2010:609).

In de literatuur zijn verschillende definities en beschrijvingen van interactieve beleidsvorming te vinden (Driessen, et al., 2001:324; Mayer, et al., 2005:179). Overeenkomstig blijkt uit deze definities dat het gaat om een proces waarbij overheden samenwerken met belanghebbenden – burgers, maatschappelijke organisaties, belangengroepen, private organisaties – om beleid te ontwikkelen. Het gaat om het vroeg betrekken van individuele burgers en georganiseerde stakeholders in publieke beleidsontwikkeling om beleidsproblemen aan te pakken en oplossingen te ontwikkelen in een open en eerlijk proces wat van invloed is op de politieke besluitvorming (Mayer, et al., 2005:179-180). Deze deelname vindt plaats in

verschillende fasen van het publieke beleidsproces: agendasetting, beleidsformulering, implementatie en evaluatie (Simrell King, et al., 1998: 320-324; Driessen, et al., 2001:324; Edelenbos, et al., 2009:125; van Tatenhove, et al., 2010:609; Torfing & Triantafilou, 2011:5). Torfing en Triantafilou (2011:4) vullen hierbij aan dat het gaat om horizontale interactie tussen deze verschillende actoren. Interactieve beleidsvorming wordt daarbij gekarakteriseerd door het openen van bestaande arena's van besluit- en beleidsvorming voor nieuwe actoren, nieuwe belangen groepen, andere autoriteiten, private organisaties, burgers en andere betrokkenen. De agenda en participanten zijn niet op voorhand vastgesteld, waardoor alle actoren de mogelijkheid hebben om invloed uit te oefenen (Klijn & Koppenjan, 2000:368). Gelet op de uiteenlopende belangen die hierbij op het spel staan is *coöperatie* de enige manier om een basis voor steun en draagvlak te creëren. Daarbij is dit ook de enige manier om verder te komen, omdat partijen beschikken over bepaalde bronnen welke nodig zijn om beleid en projecten verder te kunnen ontwikkelen (Driessen, et al, 2001:322-323). Naast deze bronnen bezitten partijen ook een belemmerende macht. Door het vroegtijdig betrekken van deze partijen in de beleidsontwikkeling wordt het risico op tegenstand verminderd en kan het proces verrijkt worden met kennis, informatie en andere vormen van input vanuit deze partijen.

Het doel van dit interactieve beleidsproces is het faciliteren van de beleidsimplementatie en daarmee ook het vergroten van de effectiviteit (Driessen, et al., 2001:324). Dit gebeurt met name door de uitwisseling van informatie tussen actoren, het faciliteren van overleggen met stakeholders en het genereren van advies (Torfing & Triantafilou, 2011:4). Deze coöperatie is gebaseerd op de veronderstelling dat wanneer een derde partij een actieve rol speelt in het ontwikkelen van beleid dat dit dan breder gedragen wordt (Klijn & Koppenjan, 2000:368; Driessen, et al., 2001:324; van Woerkum, 2007:199). Interactieve beleidsvorming zorgt hierdoor voor de mogelijkheid om beleid tot stand te laten komen door dialoog, maar het vraagt ook om partnership en co-management (Driessen, et al., 2001:324). Deze coöperatie ontstaat zelden spontaan, omdat doelen en belangen vaak tegengesteld zijn. Daarbij zijn de uitkomsten onzeker en kan dit leiden tot conflicten over problemen en oplossingen. Driessen, et al. (2001:324) stelt dat overheden zich in de beste positie bevinden om initiatief tot coöperatie te nemen. Zij bevinden zich al in de rol van verdediger van het algemeen goed en in deze rol moeten zij zorgen voor een evenwichtige vertegenwoordiging van de betrokken belangen. Interactieve beleidsvorming lijkt hiermee de nieuwe benadering van beleidsvorming in een moderne democratie, omdat (1) het beleidsontwikkelaars meer verantwoordelijk maakt voor de verschillende belangen en wensen van verschillende stakeholders; (2) het vermindert de kloof tussen burger en overheid; en (3) door het introduceren van andere bronnen van informatie en inzichten worden betere resultaten verkregen op een solide basis (Mayer, et al., 2005:180-181). In andere woorden is interactieve beleidsvorming een poging van overheidsorganisaties in het omgaan met veranderingen in de relatie tussen publieke en private organisaties. In de huidige complexe samenleving is de overheid afhankelijk van de coöperatie met andere publieke, private of semi-private actoren, belangengroepen en burgers. Ook is er een groeiend bewustzijn van het feit dat het niet mogelijk is om alle kennis en expertise te centreren en vanuit dit centrale punt sociale vraagstukken op te lossen. De kloof tussen burger en overheid speelt daarnaast ook een belangrijke rol in deze veranderingen. Wanneer burgers zich niet kunnen vinden in beleid keren zij zich tegen politiek en overheid. Als gevolg van deze ontwikkelingen zijn overheden gaan zoeken naar een meer open stijl van management en besluitvorming (Klijn & Koppenjan, 2000:365). Onder de noemer van interactieve beleidsontwikkeling zijn verschillende overheden aan het experimenteren met verschillende vormen van beleidsontwikkeling. Interactieve beleidsvorming komt dan ook deels voort uit het groeiend bewustzijn van het afnemende politieke vertrouwen. Belangrijke oorzaken die hieraan ten grondslag liggen zijn lage opkomsten bij lokale verkiezingen en het ontstaan van lokale politieke partijen met een eigen lokale agenda's (Akkerman, et al., 2004:82-83).

2.2.2 De essenties

Interactieve beleidsvorming gaat om een open wisselwerking tussen belanghebbenden op basis van gelijkwaardigheid waarbij in onderling debat problemen in kaart worden gebracht en oplossingen worden verkend die van invloed zijn op het uiteindelijke politieke besluit. Interactieve beleidsvorming wordt ook wel aangeduid als vorm van horizontaal bestuur. Horizontaliteit veronderstelt een bepaalde mate van gelijkheid, niet alleen tussen verschillende maatschappelijke actoren onderling, maar ook tussen maatschappelijke actoren en bestuurders (Cornips, 2006:9). De doelstellingen van deze interactieve beleidsvorming kunnen daarbij uiteenlopen van inhoudelijke verrijking tot het vergroten van draagvlak of steun (Edelenbos, 2000:39; Pröpper, 2013:33).

Edelenbos (2000:39-45) stelt dat hierbij de volgende elementen centraal staan:

- *Openheid*: een dominant kenmerk van interactieve beleidsvorming is openheid. Het recht op participatie berust op de assumptie dat alle mensen in beginsel in staat zijn om tot een beargumenteerd oordeel te kunnen komen. De openheid van actoren geeft aan in hoeverre actoren een open en onbevangen houding aannemen in het interactieve proces en bereid zijn nieuwe perspectieven, belangen en ideeën in hun eigen beeldvorming toe te laten of in overweging te nemen.
- *Gelijkwaardigheid*: dit element brengt tot uitdrukking dat alle inbreng van iedere belanghebbende van gelijke waarde moet zijn voor het interactieve beleidsproces. Van gelijkwaardigheid is sprake als formele posities en bevoegdheden niet bepalend zijn voor de invloed van een actor op het verloop van het proces en inhoud die daarin gegenereerd wordt. Daarnaast hebben alle actoren een gelijke beschikking over middelen.
- *Debat*: de interactieve beleidsvorming heeft een normatieve veronderstelling dat er sprake van een debat is tussen belanghebbenden op basis van een redelijk vertoog. Op basis van debat en discussie kunnen actoren tot beter inzicht komen in de aard van de problematiek en de mogelijkheden om het probleem te verhelpen. Daarentegen kan het debat ook plaatsvinden op basis van macht waarbij eigen belangen en posities behouden of versterkt worden of op basis van symboliek waarin taal een belangrijke rol speelt.
- *Invloed*: een belangrijk kenmerk is de invloed van burgers en belanghebbenden op beleidsvorming. Met de interactieve beleidsvorming wordt een proces nagestreefd waarin actoren participeren, kritiek leveren en op basis van hun eigen ervaring, kennis, preferentie voorstellen doen en bestaande voorstellen aanpassen. Om de mate van invloed van participanten in kaart te brengen kan er teruggegrepen worden op de eerder besproken participatieladders.

Binnen het interactieve beleidsproces hebben alle belanghebbenden de mogelijkheid om de inhoudelijke agenda te bepalen. Op welke manier dat gebeurt wordt mede bepaald door de mate van interactiviteit. Zoals eerder beschreven worden diverse vormen van participatie en interactiviteit uitgewerkt in participatieladders. Om aan te geven wat er onder interactieve beleidsvorming wordt verstaan combineren Pröpper en Steenbeek (1998) de stadia van de participatieladder met verschillende bestuursstijlen. Met uitzondering van de gesloten autoritaire bestuursstijl is er bij alle andere bestuursstijlen in meer of mindere mate sprake van interactie tussen initiatiefnemer en participanten. In onderstaande tabel 2.5 wordt de eerder besproken participatieladder van Edelenbos gecombineerd met de bestuursstijlen van Pröpper en Steenbeek.

Tabel 2.5 Mate van participatie en stijlen van bestuur (naar Edelenbos, et al., 2005:12-13)

Participatielad der Edelenbos (2000)	Bestuursstijlen Pröpper en Steenbeek (1999)	Rol van burger	Rol van gemeenten	Wisselwerking komt tot uitdrukking in
Participant wordt niet betrokken	1. Gesloten autoritaire stijl	Geen rol	Voert zelfstandig beleid en verschaft geen informatie	Niets
1. Informeren	2. Open autoritaire stijl	Doelgroep van onderzoek of voorlichting, levert geen input	Voert zelfstandig beleid en verschaft hierover informatie	Afstemmen van (onderzoeks)vragen en boodschap op doelgroep
2. Raadplegen	3. Consultatieve stijl	Geconsulteerde gesprekspartner	Bepaalt beleid en geeft de mogelijkheid tot commentaar, maar hoeft daaraan geen consequenties te verbinden	Uitwisselen van visies en argumentaties
3. Adviseren	4. Participatieve stijl	Adviseur	Bepaalt beleid, maar staat open voor andere ideeën en oplossingen	Uitwisselen van alternatieve concepties, probleemdefinities en oplossingsrichtingen
4. Coproduceren	5. Delegerende stijl	5. Medebeslisser: binnen randvoorwaarden	5. Bestuur besluit over het beleid met inachtneming van de voor afgestelde randvoorwaarden	Besluit waarin beide partijen worden gehonoreerd
	6. Samenwerkende stijl	6. Samenwerkingspartner op basis van gelijkwaardigheid	6. Bestuur werkt en besluit op basis van gelijkwaardigheid met participant samen	Binding aan gemeenschappelijke en open besluiten, afspraken en handelingsplannen
5. Meebeslissen	7. Faciliterende stijl	Medebeslisser	Biedt ondersteuning en laat beleidsvorming aan participanten over	Ondersteuning die wordt aanvaard

2.2.3 Het vervolg op interactieve beleidsvorming

De wetenschap faciliteert de praktijk in de tweede generatie burgerparticipatie, maar de derde generatie burgerparticipatie in het publieke domein is in de bestuurskunde en politicologie nog relatief onderbelicht (Kilic, 2008:10; van de Wijdeven, 2012:13). De derde generatie burgerparticipatie is wetenschappelijk gezien nog redelijk nieuw, zo blijkt uit het feit dat er weinig theorieontwikkeling heeft plaatsgevonden. Desondanks gaat er een belangrijk deel van de recente politieke en maatschappelijke aandacht uit naar actief burgerschap in de wijk en burgerparticipatie in relatie tot sociale cohesie en wijkontwikkeling. Gemeenten doen dit door in te zetten op een buurtgerichte benadering waarbij burgers worden betrokken bij ontwikkeling, uitvoer en beheer (Edelenbos, 2006:1; Frieling, 2008:28). De centrale gedachte hierachter is dat men met name daar waar het hun directe leefomgeving betreft, burgers bereid zullen zijn een bijdrage te leveren aan collectieve belangen (Frieling, 2008:28). Gemeenten proberen hier burgers te activeren en te verleiden om een grotere eigen verantwoordelijkheid voor de leefomgeving te nemen (van de Wijdeven, 2012:10-13). Op gemeentelijk niveau wordt dus met deze benadering de koppeling gemaakt naar de derde generatie burgerparticipatie waarbij samenwerking tussen bewoners, professionals en de gemeente als belangrijke voorwaarde worden gezien om de samenwerking tussen bewoners in het creëren van leefbaarheid continue aan te jagen. De samenwerking tussen bewoners vormt tevens een belangrijk aangrijpingspunt om de sociale cohesie tussen buurtbewoners te versterken (Frieling, 2008:166). Respect en draagvlak voor de burger spelen hierbij een grote rol. Wanneer er geen draagvlak ontstaat voor een traject wordt vaak geconstateerd dat dit traject geen goed middel is om het doel te bereiken. Voor het verkrijgen van draagvlak wordt binnen grote trajecten daarom continue gezorgd voor tastbare resultaten die op korte termijn zichtbaar zijn voor bewoners. Het idee achter veel trajecten is volgens van Dorst (2005:69) het ervoor zorg dragen dat mensen zich gerespecteerd voelen. Op basis hiervan nemen zij namelijk medeverantwoordelijkheid voor hun woonomgeving en zijn ze trots op hun (tastbare) bijdrage.

2.2.4 De rol van de gemeente

De overheid verliest zijn centrale overheidsrol onder de invloed van een groeiende maatschappelijke integratie en organisatorische fragmentatie. Dit is zeker geen nieuwe ontwikkeling. Eind jaren zeventig beschreef de Duitse politicoloog Scharpf de relatie tussen de overheid en haar werkterrein al in termen van complexe netwerken van publieke en private actoren welke verbonden zijn door diverse relaties en afhankelijkheden. De beleidsvorming vindt plaats binnen dit netwerk, vaak onder invloed van verschillende en tegengestelde belangen waardoor beleidsvorming gepaard gaat met conflicten en machtsspelen (Driessen, et al., 2001:323). Vertrekpunt voor overheden in interactieve beleidsprocessen is het samenstellen van het juiste netwerk met evenwichtige participanten. Inmiddels is interactieve beleidsvoering dan ook een vast onderdeel gaan uitmaken van de sturingsinstrumenten die lokale overheden tot hun beschikking hebben en in sommige gevallen een belangrijke aanvulling zijn op bestaande participatievormen (Cornips, 2008:14-15).

Specifiek in het huidige discours over burgerparticipatie is, zoals in de vorige paragraaf ook besproken, een verschuiving waar te nemen van 'de burgers betrekken bij' naar 'burgerinitiatieven aanjagen en ondersteunen'. Door middel van specifieke buurtbenadering pogen gemeenten burgerinitiatieven aan te moedigen. Dit gaat gepaard met een capaciteitsgerichte aanpak; niet de problemen van een wijk, maar het zelforganiserend vermogen van bewoners vormt het aangrijpingspunt voor beleid. Een belangrijke veronderstelling lijkt te zijn dat burgers niet alleen prima weten wat hun buurt of wijk nodig heeft, maar ook in staat zijn om dit zelf te realiseren als zij daarvoor maar voldoende ruimte krijgen van de overheid. Burgerparticipatie vergt hierbij niet alleen een nieuwe houding van burgers, maar vraagt ook om een andere rol van bestuurders en beleidsmakers. Op tal van beleidsterreinen krijgen burgers grotere eigen verantwoordelijkheid. Dit betekent echter niet dat de rol van de overheid op deze terreinen is uitgespeeld: er worden tal van arrangementen, projecten en methodieken ontwikkeld om burgers lokaal tot participatie te bewegen (Simrell King, et al., 1998:325; Lowdnes, et al., 2001:214-215; Oude Vrielink & van de Wijdeven, 2011:438). Gemeenten zullen moeite moeten doen om individuele burgers te betrekken bij het

beleid en een regisserende, stimulerende en faciliterende rol op zich moeten nemen (Ossewaarde, 2008:11). De grootste uitdaging voor gemeenten is het van de grond krijgen van burgerinitiatieven. Gemeenten willen meer bottom-up participatie, gericht op het vergroten van de zelfredzaamheid en het zelforganiserend vermogen van de burger. Hier groeit echter tegelijkertijd het besef dat initiatieven van burgers vaak niet spontaan van de grond komen (Kilic, 2008:14; Hurenkamp & Tonkens, 2011: in Oude Vrielink & van de Wijdeven, 2011:439). Ook de WRR (2012:11) stelt dat de resultaten teleurstellend zijn. Naast het probleem om burgerinitiatieven van de grond te krijgen hebben lokale overheden met nog twee grote uitdagingen te maken. Bestuurders moeten bereid zijn hun machtspositie te delen met burgers, waarbij bestuurders vooraf inhoudelijke voorwaarden moeten stellen welke gebruikt worden als kader voor de interactieve processen. Dit vergroot hiermee de kans dat de input van burgers doorwerkt in de besluitvorming zonder dat bestuurders hier grip op verliezen. Daarnaast moeten gemeenten zoeken naar manieren om kwetsbare groepen te bereiken en te mobiliseren om deel uit te maken van interactieprocessen. Verschillende groepen burgers moeten op verschillende manieren worden benaderd om uiteindelijk te komen tot een versterking van het interactieve proces.

Samengevat kent het denken over de positie en rolverdeling door de overheid ten aanzien van burgers die zelf initiatief nemen twee componenten: een normatief component met de vraag op welke wijze de rollen en verantwoordelijkheden toegepast moeten worden en een instrumenteel component op welke wijze dit toegepast gaat worden. Van Twist, et al. (2009:533) stellen dat dit een nieuw vraagstuk is voor het bestuur en bestuurders van nu en in de toekomst. Burgers gaan op namelijk zoek naar vervulling van de eigen waarden, wensen en dromen waarin de overheid mee moet bewegen.

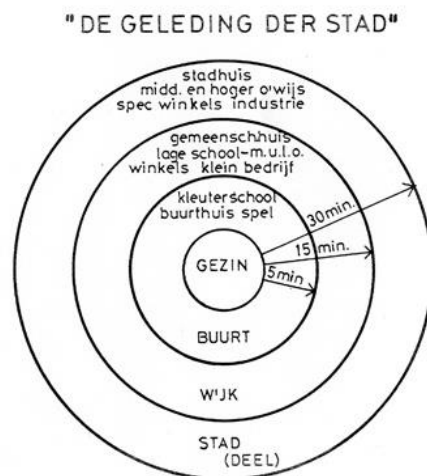
2.3 Eigenaarschap

Actief burgerschap in de lokale context wordt steeds vaker door overheden ingezet. De gedachte hierachter is dat met name daar waar het de directe leefomgeving betreft, burgers bereid zullen zijn een bijdrage te leveren aan de woonomgeving en de collectieve belangen. De woonomgeving speelt een belangrijke rol voor burgers waarbij met name de leefbaarheid, betrokkenheid en mentaal eigenaarschap van belang zijn. Gemeenten raken hiervan bewust en proberen hierop in te spelen met behulp van buurtgericht beleid.

2.3.1 Van stad(deel), naar wijk, naar buurt

Er bestaan diverse woorden en termen om een samenhangend territoriaal stedelijk of bewoond gebied aan te duiden. De omvang van deze gebieden is niet eenduidig vast te leggen, omdat de ene stad groter is dan de ander. Net zomin als de grootte en naam eenduidig te benoemen zijn, geldt hetzelfde voor de eigenschappen en het karakter. ‘De buurt’ of ‘de wijk’ bestaan dan ook niet (Liebregts, 2009).

De *stad* is naar de definitie van Van Dale (z.d.) een uitgebreid samenhangend geheel van huizen en gebouwen. De *wijk* wordt daarna gedefinieerd als een deel van een stad (Van Dale, z.d.). Een wijk is een administratieve eenheid, die vanuit de gemeentelijke overheid is gedefinieerd. Een grote stadswijk kan dan ook duizenden bewoners hebben. Doordat het een administratieve eenheid is valt er niet over de locatie te twisten. De *buurt* is daarentegen een subjectief begrip waarbij het gaat om de belevingswereld van de bewoner. Hiermee onderscheid een buurt zich van een wijk. Op zijn beurt wordt de buurt dan ook gedefinieerd als een deel van een wijk (Van Dale, z.d.). De buurt is een gelocaliseerde gemeenschap waarbij er sprake is van een zekere mate van sociale integratie der bewoners. In een buurt in fysieke zin wonen eerder honderden dan duizenden mensen (WRR, 2005:20-21). Afbeelding 2.1 geeft deze begrippen visueel weer.

Afbeelding 2.1 De geleding der stad (Liebregts, 2009)

2.3.2 Sociale cohesie en de sense of community

De samenhang binnen een sociaal systeem, de stad, wijk of buurt, wordt omschreven als de *sociale cohesie* en heeft betrekking op de binding die mensen ermee hebben en hun onderlinge betrokkenheid en solidariteit (Bekkers, et al., 2004:38). Bekkers, et al. (2004:38-39) stellen dat sociale cohesie veronderstelt dat mensen hun persoonlijke belangen afstemmen op een gemeenschappelijk belang. Dat er sprake is van gemeenschappelijke waarden en normen blijkt als mensen in hun gedrag en in de activiteiten rekening houden met elkaar en appelleren aan deze min of meer gedeelde waarden en normen. Hierbij ontstaat sociale controle door het formeel en informeel aanspreken van elkaar. De sociale cohesie van een buurt is groter naarmate de bewoners meer bereid zijn om hun bijdrage te leveren aan buurtactiviteiten. Deze onderlinge betrokkenheid wordt ook wel *sense of community* genoemd waarbij wordt gerefereerd aan de mate waarin bewoners een gevoel van wederzijdse commitment, verbondenheid en wederzijdse afhankelijkheid van burens hebben. Dit gemeenschapsgevoel bevordert de gedeelde normen onder burens en helpt burens met elkaar te verbinden zodat zij gezamenlijk zaken kunnen aanpakken (Foster-Fishman, et al., 2009:552).

Thomas (1995) duidt verschillende niveaus van betrokkenheid op een participatieladder, zie tabel 2.6. Deze ladder is gericht op de groei en sociale ontwikkeling van een buurt of wijk waarbij de relatie tussen burgers centraal staat (Kilic, 2008:9; Jager-Vreugdenhil, 2011:88). De eerste vier niveaus op de participatieladder zijn met name gericht op het vergroten van de contacten tussen burgers op straatniveau. Het gaat daarbij om wederzijdse waardering en erkenning tussen burgers, waarmee de anonimiteit verdwijnt en burgers ten minste oppervlakkig met elkaar bekend zijn. Tussen stap vijf en tien wordt de burger steeds actiever: eerst op buurtniveau en daarna buurt overstijgend. Vanaf dit niveau is er dan ook sprake van derde generatie burgerparticipatie waarbij de burger initiatief toont en hier verantwoordelijkheid voor neemt. Pas vanaf niveau tien heeft de burger te maken met de overheid waarbij er interactie is tussen de burger en beleidsmakers. Het hoogste niveau binnen deze participatieladder kan tevens gerelateerd worden aan de laatste stap uit de eerder aan bod gekomen participatieladder van Arnstein. Het gaat hier over het beheer en bezit van voorzieningen door een groep bewoners (Kilic, 2008:9-10).

Tabel 2.6 Participatieladder Thomas (1995: in Jager-Vreugdenhil, 2011:88)

Niveau	Overheersend kenmerk van de straat volgens het oordeel van bewoners
11	Owning and managing public facilities – Beheer (en bezit) van voorzieningen
10	Working with policy makers – Interactie met beleidsmakers
9	Co-operation with other community groups – Samenwerking met andere buurtgroepen
8	Joining community groups – In buurtgroepen zitten
7	Participating in community activities – Meedoen aan buurtactiviteiten
6	Informal mutual aid – Informele wederzijdse hulp
5	Involvement in informal networks – Deelname aan informele netwerken
4	Social contacts, such as the pub, the church or community centre – Sociale contacten
3	Routine contacts, such as picking the children up from school every day – Routinecontacten
2	Casual contacts, for example whilst shopping or waiting for the bus – Toevallige contacten
1	Mutual recognition – Elkaar (her)kennen

Deze betrokkenheid vormt de basis voor het gevoel van eigenaarschap onder bewoners. Pierce, et al. (2002:1) stellen dat mensen gevoelens ontwikkelen voor verschillende objecten. Dit wordt ook wel psychologisch eigenaarschap genoemd. Het ontstaan hiervan wordt toegerekend aan de menselijke aard waarbij er een aangeboren behoefte aan bezit is. Eigenaarschap kent volgens Pierce, et al. (2003: in de Ruijter, 2013:33) zowel positieve als negatieve gedragingen. Burgerschap en ervaren verantwoordelijkheid worden hierbij bestempeld als positieve effecten waarbij burgerschap wordt gezien als goed bedoelde gedragingen van burgers die bijdragen aan het gemeenschappelijke welzijn. Negatieve gedragingen hebben betrekking op situaties waarbij individuen niet bereid zijn het eigenaarschap te delen met anderen. Collectief eigenaarschap ontstaat door interactieve dynamiek waarbij individuen tot een enkele en gedeelde denkwijze komen met betrekking tot een gevoel van eigenaarschap voor een bepaald object (de Ruijter, 2013:28-33). Bij het plaatsen van het begrip eigenaarschap in de context van de woonomgeving gaat het dus om de wijze waarop bewoners de eigen woonomgeving als eigendom ervaren, zich betrokken voelen en zich hiernaar gedragen.

2.3.3 Leefbaarheid van de woonomgeving

Voortbouwend op het begrip sociale cohesie komt ook het begrip *leefbaarheid* naar voren. Leefbaarheid heeft betrekking op de woonsituatie en woonomgeving van mensen, ook wel de '*leefsituatie*' genoemd, en is daarmee een buurtgebonden verschijnsel (Bekkers, et al, 2004:41; Veenhoven, 2000:7). Leefbaarheid heeft betrekking op de kwaliteit van de interactie tussen bewoner en omgeving. Door verschillen in ontwikkeling en aanleg ervaren bewoners de leefbaarheid verschillend. Deze gepercipieerde leefbaarheid, of *ervaren leefbaarheid*, is subjectief en context afhankelijk. Daarnaast is de waardering van bewoners voor de omgeving aan veranderingen onderhevig. De waardering is afhankelijk van de mate waarin woonwensen binnen het bereik liggen en de mate waarin de huidige woning en woonomgeving afwijkt van het wensbeeld. Controle en keuzevrijheid lijken hierbij een grote invloed te hebben. De leefbaarheid in een wijk kan achteruitgaan zonder dat er feitelijk iets voor bewoners verandert. Op het moment dat burens naar een betere wijk verhuizen, daalt mogelijk de waardering voor de eigen woning door achterblijvers (van Drost, 2005:79-80). Naast de ervaren leefbaarheid speelt ook de *veronderstelde leefbaarheid* een belangrijke rol. Het gaat hierbij om de aanwezigheid van passend geachte levensomstandigheden zoals sociale gelijkheid en geborgenheid (Veenhoven, 1996:10).

De leefbaarheid hangt samen met de directe *woonomgeving*. Een woonomgeving is leefbaar als er een passende relatie bestaat tussen de bewoners en de omgeving. De kwaliteit van deze relatie wordt beoordeeld vanuit het perspectief van de individuele bewoner. Verschillende oordelen over de omgeving worden bepaald door verschillende perspectieven, maar ook door de gekozen definitie van de

woonomgeving (van Dorst, 2005:17). Binnen dit onderzoek wordt de woonomgeving gedefinieerd als de omgeving van de woning die door de bewoner regelmatig wordt gebruikt: dit kan een woongebouw zijn, een straat, een buurtdeel, een buurt of een dorp. Dit is altijd inclusief de andere bewoners, bezoekers en passanten. Feitelijk is de woonomgeving de leefomgeving van een bewoner (van Dorst, 2005:78-79). Gibson (1986: in van Dorst, 2005:78-79) stelt dat de woonomgeving de omgeving is waarin een individu woont, die hij of zij waarneemt en waar hij of zij gedrag vertoont. Een woonomgeving beslaat daarom slechts een deel van een buurt. De woonomgeving is een subjectief begrip waarbij het gaat om de belevingswereld van de bewoners. Deze belevingswereld wordt door verschillende factoren bepaald en wordt verschillend ervaren door bewoners. Voor kleine kinderen speelt de eigen straat een hoofdrol, maar voor middelbare scholieren refereert de woonomgeving aan een veel wijdere omgeving. Voor senioren krimpt de woonomgeving weer in tot beloofbare afstanden. Bewoners zelf kijken daarentegen in hun onderlinge sociale omgang meestal niet verder dan de eigen straat (WRR, 2005:20-22). Daarbij zijn bewoners van elkaar afhankelijk in het creëren van een zo aangenaam mogelijke leefomgeving. Een bewoner kan overlast veroorzaken waarmee hij het welzijn van zijn buurtgenoten beperkt, maar hij kan er ook voor zorgen dat dit verbetert door bijvoorbeeld de aanblik van de straat als geheel te verbeteren. Dit worden ook wel de *positieve*- en *negatieve externaliteiten* genoemd welke bewoners voor elkaar kunnen creëren (Frieling, 2008:27).

2.3.4 Burgerparticipatie in de woonomgeving

Binnen het vraagstuk hoe actief burgerschap in de buurt kan worden bevorderd staat het begrip *coproductie* centraal. Coproductie focust op de rol van burgers in de voorziening van lokale publieke goederen en de manieren waarop participatie bevorderd kan worden. Coproductie conceptualiseert publieke dienstverlening zowel als een regeling en een proces waarbij burgers en overheid samen verantwoordelijk zijn voor het produceren van publieke diensten. Coproductie is hierdoor afhankelijk van zowel de vrijwillige acties van burgers en het bestaan van betekenisvolle kansen en regelingen voor hun participatie vanuit de overheid (Marschall, 2004: 231-232). Actief burgerschap komt dus tot stand in een wisselwerking van gecreëerde mogelijkheden en actieve sturing vanuit de overheid enerzijds, en reactie, initiatief en interacties van burgers anderzijds (van de Wijdeven, 2012:67). Ook Frieling (2008:166) beaamt dat het bevorderen van actief burgerschap in de buurt vraagt om een vorm van coproductie door bewoners, professionals en de gemeente, op basis waarvan de coproductie van leefbaarheid door bewoners continue kan worden aangejaagd en de sociale cohesie tussen bewoners kan worden versterkt. Belangrijk hierin is de gedeelde identiteit. Een gedeelde identiteit versterkt de solidariteit en de gevoelens van betrokkenheid tussen individuen. Samenwerking tussen individuen in het creëren van welzijn, oftewel coproductie, vergroot het besef van onderlinge afhankelijkheid tussen individuen en versterkt daarmee de gedeelde identiteit. In de praktijk wordt actief burgerschap echter gekenmerkt door een continu spanningsveld tussen het eigenbelang van het individu en de collectieve belangen van de samenleving. Individuen kunnen zich identificeren met zichzelf en met hun eigen belangen, maar zij kunnen zich ook identificeren met een groep en met de belangen van die groep (Frieling, 2008:166).

Naast de coproductie spelen de *buurtomstandigheden* een belangrijke rol in het actief burgerschap (Haerberle, 1987:181; Foster-Fisherman, et al, 2009:553). In de jaren negentig concludeerde Haerberle (1987:181) al dat buurtomstandigheden positief gerelateerd zijn aan onderlinge participatie tussen bewoners. De mate van participatie wordt bepaald door twee factoren: (1) individuele houdingen tegenover actief burgerschap, en (2) de buurtomstandigheden welke de perceptie van de buurt bepalen. Buurtomstandigheden creëren een gedeeld systeem van betekenis binnen een buurt welke verwachtingen schept en richtlijnen biedt voor gedrag van bewoners. Wanneer individuen sterke sociale banden met elkaar hebben en ervan overtuigd zijn dat samenwerking een verschil kan maken ontstaat er een algemene verwachting binnen de buurt dat deze inspanningen de lokale omstandigheden kunnen verbeteren; ook wel de *buurtnormen* voor activiteit (Foster-Fisherman, et al., 2009:553-554). Foster-Fisherman, et al. (2009:553-554) benadrukken dat normen een belangrijke rol spelen in een buurt, omdat dit bewoners

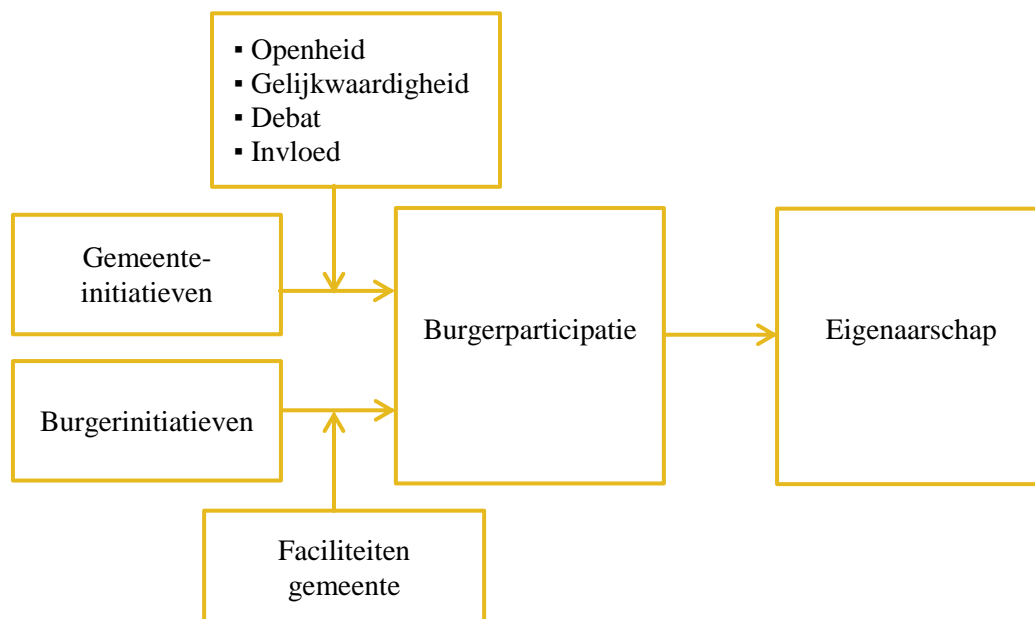
helpt bij het identificeren van effectief en gesanctioneerd gedrag. Wanneer individuen omringd zijn door actieve buurtgenoten leren zij de waarde van dit gedrag en ontwikkelen de normatieve verwachting dat dit gedrag weer vertoond zal worden in de toekomst. Dit motiveert hen tevens om zelf ook betrokken te worden. Buurtomstandigheden doen er dus toe omdat deze verwachtingen creëren dat bewoners betrokken worden.

3 Onderzoeksopzet

De bestaande theorieën leveren een belangrijke bijdrage aan het onderzoek. Op basis van deze theorieën wordt in paragraaf 3.1 het conceptueel model gevormd waarin de veronderstelde relaties tussen de variabelen van dit onderzoek worden gevisualiseerd. Aan de hand van dit model worden in paragraaf 3.2 de begrippen geoperationaliseerd om deze in de praktijk meetbaar te maken. Vervolgens komt de methodologie aan bod waarin de redeneringen en veronderstellingen naar voren komen welke de basis vormen voor het ontwerp van het onderzoek en de wijze van dataverzameling. Het onderzoek wordt uitgevoerd in de vorm van een multiple casestudy welke in paragraaf 3.3 wordt toegelicht. Op basis van deze onderzoeksstrategie worden in paragraaf 3.4 selectiecriteria vastgesteld om tot een juiste selectie aan cases te komen. Op basis van deze strategie en selectiecriteria worden in paragraaf 3.5 de onderzoeksmethoden voor de dataverzameling verantwoord. Tot slot wordt in paragraaf 3.6 aandacht besteed aan de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek en geeft paragraaf 3.7 een samenvattend en beknopt overzicht van de gehele onderzoeksopzet.

3.1 Conceptueel model

Het conceptueel model geeft een schematische weergave van de eerder besproken theorieën en geeft weer op welke wijze deze verband met elkaar houden, zie figuur 3.1.

Afbeelding 3.1 Conceptueel Model

Het conceptueel model is opgebouwd uit variabelen en de relaties hiertussen. Het conceptueel model illustreert dat gemeente-initiatieven en burgerinitiatieven leiden tot burgerparticipatie, en burgerparticipatie leidt tot eigenaarschap. De gemeente-initiatieven betreffen de initiatieven vanuit de gemeente waarbij burgers worden betrokken in de publieke beleidsvorming. De elementen openheid, gelijkwaardigheid, debat en invloed zijn daarbij van invloed op de relatie tussen gemeente-initiatieven en burgerparticipatie. Naast de gemeente-initiatieven leiden burgerinitiatieven ook tot burgerparticipatie. De faciliteiten die de gemeente biedt zijn daarbij van invloed op de relatie, omdat deze ondersteuning bieden aan de burgerinitiatieven. Tot slot wordt verondersteld dat burgerparticipatie leidt tot eigenaarschap, oftewel de wijze waarop burgers de eigen woonomgeving als eigendom ervaren, zich betrokken voelen en zich hiernaar gedragen.

3.2 Operationalisering

Om een bruikbare invulling te geven aan de variabelen worden deze geoperationaliseerd. Dit zorgt ervoor dat deze meetbaar worden gemaakt aan de hand van indicatoren. Het gaat hierbij om het aangeven wanneer, of, en onder welke voorwaarden, een begrip in de realiteit van toepassing is (Verschuren & Doorewaard, 2007:143). Onderstaande tabel 3.1 geeft de operationalisering van de variabelen weer. In deze tabel wordt eerst de definitie weergegeven welke als uitgangspunt wordt genomen binnen dit onderzoek. Op basis van deze definitie worden de indicatoren geformuleerd.

Tabel 3.1 Operationalisering variabelen I

Variabelen	Definitie	Indicatoren
Gemeente-initiatieven	Het vroeg betrekken van individuele burgers en georganiseerde stakeholders in de verschillende fasen van publieke beleidsvorming (agendasetting, beleidsformulering, implementatie en evaluatie) om beleidsproblemen aan te pakken en oplossingen te ontwikkelen in een open en eerlijk proces dat van invloed is op de politieke besluitvorming, ook wel eerste en tweede generatie burgerparticipatie.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Gemeente is initiator ▪ Participatie in verschillende beleidsfasen ▪ Participatie formeel opgenomen in gemeentebeleid ▪ Coöperatie tussen verschillende actoren ▪ Bestuursstijl gemeente
▪ Openheid	Alle actoren moeten in staat zijn om tot een beargumenteerd oordeel te kunnen komen op basis van een open inhoudelijk proces waarbij actoren een open en onbevangen houding aannemen en bereid zijn nieuwe perspectieven, belangen en ideeën in de eigen beeldvorming toe te laten of in overweging te nemen.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Perceptie respondenten van openheid met betrekking tot het proces ▪ Perceptie van openheid met betrekking tot de inhoud ▪ Perceptie van openheid met betrekking tot de houding van actoren

Tabel 3.2 Operationalisering variabelen II

Variabelen	Definitie	Indicatoren
▪ Gelijkwaardigheid	Alle inbreng van de actoren is van gelijke waarde en er is sprake van gelijke beschikking over middelen waarbij formele posities en bevoegdheden niet bepalend zijn voor de invloed van een actor op het verloop van het proces en de inhoud die daarin gegenereerd wordt.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Perceptie respondenten van gelijkwaardigheid met betrekking tot geleverde inbreng ▪ Perceptie respondenten van gelijkwaardigheid met betrekking tot middelen ▪ Perceptie respondenten van gelijkwaardigheid met betrekking tot posities en bevoegdheden
▪ Debat	De wijze waarop actoren tot beter inzicht komen in de aard van de problematiek en de mogelijke oplossingen.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Perceptie respondenten van de wijze waarop inzicht is verkregen in problematiek ▪ Perceptie respondenten van de wijze waarop inzicht is verkregen in oplossing
▪ Invloed	De mate waarin actoren participeren, kritiek leveren en op basis van eigen ervaring, kennis en preferentie voorstellen doen en bestaande voorstellen aanpassen.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Perceptie respondenten van invloed in het proces ▪ Trede op de participatieladder: informeren, raadplegen, adviseren, coproduceren of meebeslissen
Burgerinitiatieven	Burgers nemen zelf initiatief voor wijkgerichte of milieugerichte projecten waarbij zij zelf leidend zijn voor de inhoud en het proces: burgers voeren dit grotendeels zelf met andere burgers uit, ook wel derde generatie burgerparticipatie.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Burger is initiator ▪ Wijkgerichte of milieugerichte projecten ▪ Burgers zijn leidend ▪ Burgers voeren initiatief uit
Faciliteiten gemeente	De gemeente biedt ondersteuning en faciliteert burgerinitiatieven waar nodig is.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Overheidsparticipatie ▪ Trede op overheidsparticipatietrapp: loslaten, faciliteren, stimuleren, regisseren of reguleren
Burgerparticipatie	De deelname van burgers aan politieke besluitvorming, aan de totstandkoming en uitvoering van beleid of zelf initiatief nemen in het publieke domein.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Deelname burgers ▪ Perceptie respondenten van de mate van invloed op besluitvorming en beleid

Tabel 3.3 Operationalisering variabelen III

Variabelen	Definitie	Indicatoren
Eigenaarschap	De wijze waarop bewoners de eigen woonomgeving als eigendom ervaren, zich betrokken voelen en zich hiernaar gedragen.	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Trede op participatieladder: elkaar herkennen tot beheer van voorzieningen ▪ Perceptie respondenten met betrekking tot de mate van coproductie ▪ Perceptie respondenten met betrekking tot betrokkenheid ▪ Perceptie respondenten met betrekking tot de wijze waarop bewoners hun woonomgeving ervaren

3.3 Strategie

Om tot een antwoord te komen op de centrale vraag wordt een multiple casestudy uitgevoerd. De keuze voor een multiple casestudy komt voort uit het feit dat dit onderzoek betrekking heeft op verschillende vormen van burgerparticipatie. Binnen dit onderzoek fungeren verschillende initiatieven als cases waardoor inzicht wordt verkregen in specifieke contextfactoren. De nadruk in deze strategie ligt met name op het verkrijgen van diepgaande kennis waardoor een compleet beeld gevormd wordt van de verschillende cases. Om deze diepgang te bereiken wordt zowel methoden- als bronnentriangulatie toegepast. Uiteindelijk worden de cases in onderlinge vergelijking bestudeert waarbij wordt uitgegaan van een hiërarchische methode waarbij in de eerste fase van het onderzoek cases afzonderlijk en onafhankelijk van elkaar worden onderzocht als enkelvoudige casestudy's. De onderzoeksresultaten uit deze cases vormen de input voor de tweede fase van het onderzoek waarbij een vergelijkende analyse wordt uitgevoerd. Hierbij ligt de focus op het verklaren van de overeenkomsten en verschillen tussen verschillende cases. Dit wordt gedaan aan de hand van een vergelijkende tabel waarin de variabelen uiteen worden gezet om tot een juiste analyse te komen. Het voordeel van deze methode is dat het de mogelijkheid biedt een integraal beeld te krijgen van de cases waarmee veel diepte kennis wordt verkregen. Dit maakt deze onderzoeksstrategie het meest passend om een antwoord te geven op de centrale vraag. Een potentieel nadeel van deze onderzoeksstrategie is dat de externe geldigheid van de resultaten onder druk kan komen te staan, omdat het moeilijk is om de bevindingen van toepassing te verklaren op het geheel (Verschuren & Doorewaard, 2007:183-192). Binnen dit onderzoek ligt echter de nadruk op specifieke situaties en is het geen theoriegericht onderzoek waardoor dit geen grote rol speelt.

3.4 Case selectie

Binnen de gemeente Den Haag zijn veel verschillende gemeente initiatieven en burgerinitiatieven te vinden. In verband met het tijdsbestek is het is niet mogelijk om alle bestaande initiatieven als case te bestuderen waardoor er een selectie gemaakt moet worden. Ten eerste wordt uitgegaan van cases in de stadsdelen Segbroek, Haagse Hout, Laak en Escamp. Op basis van het oordeel van bewoners geven deze stadsdelen een globale doorsnede van de gehele stad weer. Binnen deze stadsdelen worden de volgende selectiecriteria gehanteerd voor de selectie van de cases:

- Per geselecteerd stadsdeel één gemeente-initiatief en één burgerinitiatief;
- Het initiatief is de startfase voorbij waarbij het participatietraject bijna of geheel is afgerond;
- Het initiatief is gerelateerd aan het eigenaarschap van de woonomgeving;
- Het initiatief is recent, vanaf 2008 tot heden.

Doordat er in de geselecteerde stadsdelen wordt uitgegaan van zowel een gemeente-initiatief als een burgerinitiatief kan er een juiste vergelijking gemaakt worden tussen de invloeden van deze initiatieven in de verschillende stadsdelen. Het is van belang dat deze cases tevens raakvlak hebben met eigenaarschap van de woonomgeving om een juiste vergelijking te kunnen maken. Daarnaast moeten de initiatieven de startfase voorbij zijn waardoor er een compleet beeld gevormd kan worden van het initiatief en de invloed hiervan. Tot slot moet er rekening gehouden worden met de huidige Nederlandse economische situatie, omdat dit een grote rol speelt in de financiering van initiatieven. Om initiatieven te selecteren die zich globaal in hetzelfde economisch klimaat hebben ontwikkeld wordt uitgegaan van initiatieven vanaf 2008 tot op heden.

3.5 Methoden

Er zijn verschillende onderzoeksmethoden om informatie en data te verzamelen binnen een onderzoek. Afhankelijk van de aard van het onderzoek wordt binnen dit onderzoek uitgegaan van de methoden observatie, documentanalyse en interview. Deze triangulatie heeft als voordeel dat het tot een grote mate aan informatie kan leiden waarmee een zo compleet mogelijk beeld gevormd kan worden van de verschillende cases. Deze gekozen methoden worden hier nader toegelicht.

3.5.1 Observatie

Gedurende het onderzoek vind er observatie plaats. Het gaat hierbij om een vrije observatie waarbij er geen gebruik wordt gemaakt van een gestructureerd waarnemingsschema. Er is gekozen voor een participerende observatie waarbij wordt deelgenomen aan dagelijkse activiteiten (Verschuren & Doorewaard, 2007: 234-237) in de vorm van overleggen en bijeenkomsten. De observatie heeft in de eerste fase van het onderzoek met name een verkennend en inventariserend karakter met als doel inzicht te verkrijgen in het gehele onderzoeksveld. Het gaat hierbij om lopende zaken en ervaringen van betrokkenen met betrekking tot gemeente-initiatieven, burgerinitiatieven, burgerparticipatie en eigenaarschap. Daarnaast draagt de observatie bij aan het begrijpen van meningen en gedragingen met betrekking tot deze begrippen.

3.5.2 Documentanalyse

Met behulp van de documentanalyse wordt informatie verkregen over de achtergronden van de cases. Dit helpt om nader in het onderzoek meer diepgang te creëren in de verschillende cases en in het beschrijven van de context. Daarbij maakt de documentanalyse het mogelijk de resultaten uit de interviews te versterken of te contrasteren.

Binnen dit onderzoek zijn drie typen documenten geanalyseerd, namelijk gemeentedocumenten, documenten vanuit burgerinitiatieven en krantenartikelen. De gemeentedocumenten hebben met name betrekking op visiestukken, nota's, de documentatie met betrekking tot participatietrajecten en stadsdeelplannen. Deze documenten geven extra inzicht in het verloop van participatietrajecten en met vanuit welke visie deze zijn ingericht. De documenten vanuit burgerinitiatieven hebben met name betrekking op beleidsstukken en plannen van de initiatieven waarmee in kaart gebracht kan worden vanuit welke visie de initiatieven zijn opgezet en op welke wijze zij dit willen realiseren. Hierbij wordt rekening gehouden dat niet elk burgerinitiatief zich op dezelfde wijze heeft ontwikkeld waardoor de kwaliteit en inhoud van deze document van verschillende kwaliteit kan zijn. Tot slot geven krantenartikelen uit de lokale Haagse media meer inzicht over de participatietrajecten vanuit de gemeente, burgerinitiatieven, welke resultaten hier uit komen en hoe deze trajecten en initiatieven geprofileerd worden.

3.5.3 Interview

Veel informatie in de vorm van kennis en opvattingen ligt bij de betrokkenen van een initiatief. Op basis van interviews wordt getracht deze kennis en opvattingen te verkrijgen waardoor het interview een belangrijke bron vormt voor het verzamelen van informatie. Tevens is dit een methode om op relatief snelle wijze aan diepte-informatie te komen. Het verzamelen van informatie op basis van interviews heeft plaatsgevonden op basis van een voorgestructureerde vragenlijst met open vragen. De respondenten zijn voorafgaand aan het empirische onderzoek zorgvuldig geselecteerd op basis van betrokkenheid bij geselecteerde gemeente-initiatieven en burgerinitiatieven. Voor zowel voor de respondenten van gemeente-initiatieven (zie bijlage I) als voor de respondenten van de burgerinitiatieven (zie bijlage II) zijn voorgestructureerde vragenlijsten opgesteld, zodat er gericht informatie verzameld kan worden welke aansluit op het soort initiatief. Door de variëteit aan initiatieven gaat het ook om veel variëteit in respondenten. Binnen de gemeente-initiatieven gaat het om stadsdeelmedewerkers van de gemeente Den Haag welke werkzaam zijn voor de verschillende stadsdelen. Deze stadsdeelmedewerkers bekleden onder andere de functies van technische medewerker beheer, beheerder groenvoorzieningen, medewerker wegbeheer en medewerkers leefbaarheid. Het gaat hier om zowel teamleiders als medewerkers. De respondenten van de burgerinitiatieven zijn bewoners van verschillende stadsdelen die initiatiefnemer zijn van een burgerinitiatief en bewoners die hier aan meewerken. De achtergrond van deze respondenten is door de variëteit aan initiatieven erg divers. In bijlage III is een overzicht van de respondenten per initiatief opgenomen.

3.6 Betrouwbaarheid en validiteit

De betrouwbaarheid en validiteit zijn belangrijke criteria voor wetenschappelijk onderzoek en het is daarom van belang deze te waarborgen. De betrouwbaarheid van het onderzoek wordt bepaald door de nauwkeurigheid en de consistentie waarmee variabelen worden gemeten waarbij de nauwkeurigheid betrekking heeft op de meetinstrumenten en de consistentie betrekking heeft op de herhaalbaarheid van het onderzoek. Hoe nauwkeuriger en consistentier het onderzoek is, hoe groter de kans dat de onderzoeksresultaten niet het gevolg zijn van toevalligheden, maar systematisch vergaard zijn (van Thiel, 2007:56-58). De nauwkeurigheid en consistentie worden binnen dit onderzoek geborgd door het gebruik van voorgestructureerde vragenlijsten. Deze vragenlijsten zorgen ervoor dat de informatie systematisch vergaard wordt.

De validiteit wordt opgesplitst naar interne en externe validiteit. De interne validiteit betreft de geldigheid van het onderzoek. Het gaat hierbij om het meten wat er gemeten moet worden (van Thiel, 2007:56-58). Dit speelt een belangrijke rol in het onderzoek omdat hieraan de conclusies van het onderzoek worden gekoppeld. Om de interne validiteit te vergroten zijn variabelen uit het theoretisch kader geoperationaliseerd door hier indicatoren aan te koppelen. Deze indicatoren geven specifiek weer

hoe deze variabelen in de empirie gemeten worden. Op basis van deze indicatoren zijn de vragenlijsten voor de respondenten opgesteld. De externe validiteit betreft de generaliseerbaarheid van het onderzoek. Een belangrijk kenmerk van de multiple casestudy is echter dat er met een relatief klein aantal onderzoekseenheden wordt gewerkt wat de externe validiteit niet ten goede komt. Om de externe validiteit te vergroten worden gemeente-initiatieven en burgerinitiatieven geselecteerd uit vier van de acht stadsdelen van Den Haag. Deze stadsdelen zijn geselecteerd op basis van het oordeel van bewoners over hun buurt. In de selectie zijn twee stadsdelen opgenomen die boven het gemiddelde scoren en twee stadsdelen die onder dit gemiddelde scoren. Hiermee geven deze stadsdelen een grove doorsnede weer van de gehele stad. De onderzoeksresultaten zijn hierdoor in grote lijnen generaliseerbaar naar soortgelijke steden in dezelfde omstandigheden, zoals betrokkenheid, faciliteiten en beleid, als de stad Den Haag. De externe validiteit naar andere steden is dus beperkt.

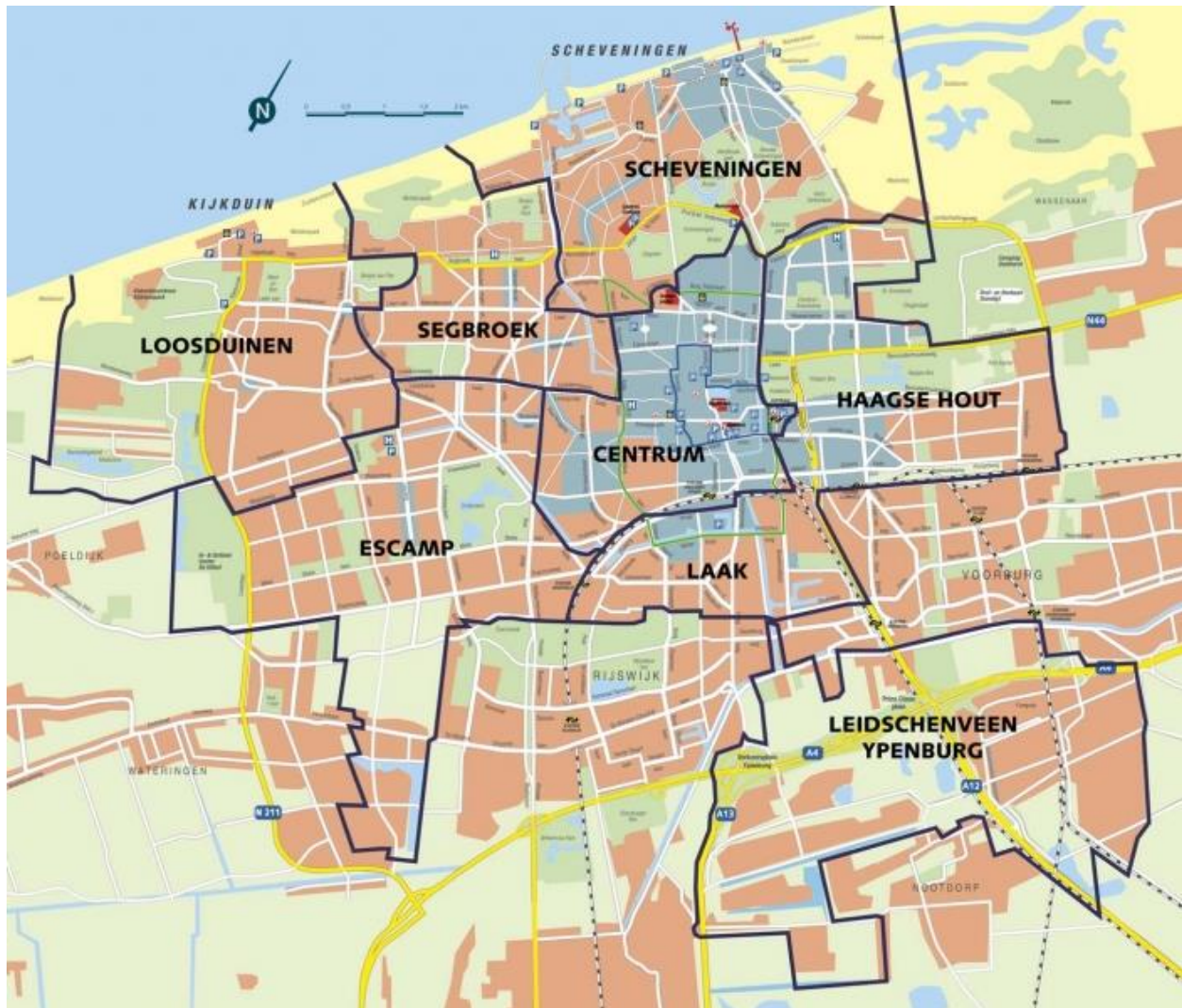
Om de betrouwbaarheid en validiteit van de onderzoeksresultaten verder te vergroten wordt gebruik gemaakt van zowel methoden- als bronnentriangulatie. Door gebruik te maken van verschillende methoden en bronnen wordt informatie vanuit verschillende kanten verkregen waardoor de informatie geverifieerd kan worden en dit gelijk een controle vormt op de juistheid.

3.7 Conclusie onderzoeksopzet

Op basis van het conceptueel model met daarin de theoretische veronderstellingen zijn de variabelen geoperationaliseerd zodat deze in de praktijk meetbaar zijn. Om deze variabelen te onderzoeken wordt een multiple casestudy uitgevoerd waarin verschillende cases onderzocht worden. Binnen dit onderzoek worden vier gemeente-initiatieven en vier burgerinitiatieven onderzocht in vier verschillende stadsdelen waardoor een globaal beeld wordt gevormd van de hele stad. De methoden voor deze casestudies zijn observaties, documentanalyses en interviews om een zo compleet mogelijk beeld te vormen van de cases. Op basis van de cases wordt daarna een vergelijkende analyse uitgevoerd waarbij de variabelen uiteen worden gezet om overeenkomsten en verschillen in kaart te brengen. Om de betrouwbaarheid en validiteit te waarborgen wordt gebruik gemaakt van voorgestructureerde vragenlijsten, zijn de variabelen geoperationaliseerd, worden er vier van de acht stadsdelen onderzocht om een globale doorsnede te creëren van de stad en wordt er gebruik gemaakt van methoden- en bronnentriangulatie.

4 Empirisch onderzoek

Op basis van de selectiecriteria, die in voorgaand hoofdstuk zijn opgesteld, zijn er verschillende gemeente-initiatieven en burgerinitiatieven geselecteerd in de stadsdelen Segbroek, Haagse Hout, Laak en Escamp, welke weergegeven zijn in onderstaande plattegrond. Paragraaf 4.1 gaat in op de initiatieven in stadsdeel Segbroek waarbij kinderen zelf een speelplek mochten ontwerpen en waar bewoners van een braakliggend veld een groene plek hebben gemaakt. Paragraaf 4.2 beschrijft het stadsdeel Haagse Hout waar een winkelplein is opgeknapt op basis van de voorkeuren van de bewoners en een moestuin die onderhouden wordt door bewoners. Vervolgens gaat paragraaf 4.3 in op stadsdeel Laak waar speelplekken heringericht worden en waar waarde-creërende netwerken worden georganiseerd om de lokale verbindingen en economie te stimuleren. Tot slot gaat paragraaf 4.4 in op de initiatieven in stadsdeel Escamp waar kinderen op basis van hun voorkeuren een speeltuin hebben kregen en waar een kleine organisatie zich inzet voor de lokale duurzaamheid.

Afbeelding 4.1 Stadsdelen gemeente Den Haag (Startpagina gemeente Den Haag, z.d.)

4.1 Segbroek

In Segbroek zijn verschillende initiatieven te vinden. Op basis van de selectiecriteria is het gemeente-initiatief ‘Doe ut lekkâh zelluf’ geselecteerd waarbij kinderen zelf een speelplek mogen ontwerpen. Daarnaast komt burgerinitiatief ‘t Gras v/d Buren’ aan bod waarbij bewoners een buurttuin hebben gerealiseerd op een braakliggend terrein.

Stadsdeelschets

Stadsdeel Segbroek bestaat uit verschillende wijken die in veel opzichten sterk van elkaar verschillen. Segbroek heeft dicht bebouwde wijken zoals het Regentesse- en Valkenboskwartier en de Bomen- en Bloemenbuurt. De Vruchtenbuurt is meer een groene wijk. Door de aanleg van het buurtpark De Verademing is er ook een groot groengebied in het Regentessekwartier gecreëerd. Enkele opvallende kenmerken van het stadsdeel ten opzichte van andere stadsdelen zijn: veel vooroorlogse woningen, veel koopwoningen en particulier verhuur, veel verschillende nationaliteiten en een groot verschil tussen het zand en het veen (‘rijk’ en ‘arm’) (Stadsdeel Segbroek, 8 november 2011).

Omgang burgerinitiatieven

Bewoners kunnen verschillende burgerinitiatieven aandragen bij stadsdeel Segbroek. Het stadsdeel beoordeelt of deze initiatieven binnen het beleid passen en of hier budget beschikbaar voor is. Daarnaast wordt bekeken wat voor resultaat het op zal leveren en het moet passen in de omgeving. Dit vormen de grove criteria voor de beoordeling.

“Het hangt een beetje af van welk vlak, maar ik denk dat wij relatief soepel en positief zijn vanuit de gemeente.”

In samenwerking met bewoners wordt gekeken op welke wijze het initiatief gerealiseerd kan worden. Dit zorgt ervoor dat niet alle initiatieven gehonoreerd kunnen worden, zoals bijvoorbeeld een scouting die prullenbakken wilden verven omdat dit niet binnen het gemeentebestuur past en de verf na verloop van tijd lelijk wordt. Daarentegen wordt voor zo veel mogelijk initiatieven budget beschikbaar gesteld. Belangrijk voor het stadsdeel is dat de initiatieven bij bewoners blijven, tenzij niet anders kan. De gemeente zorgt voor middelen, maar het initiatief blijft bij bewoners. Daarnaast zijn er ook veel initiatieven waar de gemeente niet mee te maken krijgt, omdat zij zelf een groot organiserend vermogen hebben en zelfstandig zijn. Waar nodig faciliteert het stadsdeel ook in kennis. Ondanks de grove criteria is er behoefte aan een centraal beleid binnen de gemeente met betrekking tot burgerinitiatieven, omdat elk stadsdeel opnieuw het wiel moet uitvinden door het weinige onderling contact over burgerinitiatieven.

4.1.1 Gemeente-initiatief ‘Doe ut lekkâh zelluf’

Op het Kepplerplein komt een nieuwe speelplek waar kinderen verschillende ontwerpen voor hebben mogen maken. De directe aanleiding voor de herinrichting was de ontwerpwedstrijd van Jantje Beton in 2012. Samen met de BNSP (Beroepsvereniging van Nederlandse Stedenbouwkundigen en Planologen), Elba Media en de gemeente Den Haag werd voor het eerst een ontwerpwedstrijd gehouden voor iedereen die zich bezighoudt met het inrichten van de openbare ruimte: de Jantje Beton SpeelAward 2012. De vraag: maak het buiten leuker en positiever. Voor het Regentessekwartier in Den Haag werd gezocht naar ideeën om de openbare ruimte op een uitdagende manier kindvriendelijk te maken. Daarbij werd gezocht naar vernieuwende ideeën voor buitenspelen in de hele buurt (Jantje Beton, 2012a:7-13; Studio Stomp, 31 januari 2013). Afbeelding 4.1 geeft een impressie van het huidige Kepplerplein waar de ontwerpwedstrijd voor werd georganiseerd.

“Momenteel is het een kaal plein met een dominant kunstwerk, waarbij ook de openbare ruimte rondom het kunstwerk is ontworpen: een plak asfalt versterkt door een groene haag.”

Uit de ingezonden ontwerpen kozen een kinderjury en een professionele jury het digitale ontwerpspel ‘Doe ut lekkâh zelluf’ van ontwerp bureau Speelplan. Het idee van dit ontwerp bureau was om een interactief spel te ontwikkelen waarbij kinderen zelf hun speelplek kunnen ontwerpen. De gemeente heeft vervolgens budget beschikbaar gesteld om dit voorstel te realiseren en heeft het traject voortgezet. Het resultaat is een digitaal spel waarmee kinderen hun eigen ontwerp kunnen maken voor de speelplek op het Kepplerplein in stadsdeel Segbroek (Gemeente Den Haag, 6 juni 2014). ‘Doe ut lekkâh zelluf’ is een platform waar kinderen (doelgroep 6 t/m 12 jaar) hun gedroomde speelplaats kunnen vormgeven aan de hand van interactieve bouwstenen. Elke bouwsteen representeert een speeltoestel of een voorziening waardoor kinderen inzicht krijgen in de ruimte die bepaalde voorzieningen innemen en de kosten hiervan (Jantje Beton, 2012b; Gemeente Den Haag, maart 2014; Gemeente Den Haag, 24 mei 2014). De ontworpen speelplaats kan vervolgens bewaard en ingezonden worden waar deze later door publiek en beheerder bekeken kunnen worden. Gedurende de ontwikkeling van het spel heeft de plaatselijke kinderraad uit het Regentessekwartier geholpen met het testen. Nadat het spel uit de ontwikkelfase is gekomen is het participatietraject met bewoners gestart. Voorafgaand werd een informatiebijeenkomst georganiseerd voor bewoners en kinderen uit de buurt kregen een inlogcode waarmee zij een eigen ontwerp konden maken. Er zijn ruim zevenhonderd flyers verspreid onder kinderen. Uiteindelijk zijn er negen ontwerpen ingediend.

“Dit is dus erg weinig. De verwachtingen waren groter, minimaal honderd ontwerpen, dat zou iets meer dan 10 à 20 procent van de kinderen zijn.”

De vakjury heeft op basis van de inzendingen vier ontwerpen geselecteerd waar kinderen op konden stemmen. Selectiecriteria waren: het ontwerp moest iets te bieden hebben voor alle leeftijden, er moesten verschillende toestellen zijn, de realiseerbaarheid en het moest leuk en uitdagend zijn om er te kunnen spelen. Om deze stemronde eerlijk te laten verlopen konden de kinderen via het IP-adres één keer op een ontwerp stemmen. Achteraf werden het totaal aantal stemmen zichtbaar gemaakt. Het winnende ontwerp ‘Het Fijne-Geineplein’ van Alicia en Matthew ontvingen de meeste ‘vind ik cool’ stemmen van andere kinderen via het ontwerp spel. Rechtsonder in afbeelding 4.1 is het winnende ontwerp weergegeven. Naast het ontwerpen van de speelplekken kreeg het stadsdeel te maken met een tegenbeweging aan bewoners, omdat er vanuit de wethouder ook toezegging was gedaan om het plein te vergroenen. Dit kwam nu echter niet terug in het ontwerp spel voor de kinderen. In het definitieve ontwerp wordt naast het speelgedeelte ook rekening gehouden met de overige wensen van bewoners. Medio juli wordt een informatiebijeenkomst georganiseerd voor bewoners om het definitieve plan te presenteren. Bewoners zijn gedurende het traject verschillende malen betrokken. Op de participatieladder plaatst de ene stadsdeelmedewerker het traject op de trede mee beslissen, omdat het kinderen eigen ontwerpen kunnen maken welke grove richtlijnen geven voor het uiteindelijke ontwerp. Een andere stadsdeelmedewerker plaatst het traject op de trede van coproduceren.

Een belangrijke succesfactor voor het traject is dat kinderen een concrete speelplek kunnen ontwerpen binnen de kaders van de gemeente. Daarbij zijn de kinderen gedurende het traject intensief betrokken geweest waarbij zij zelf actief mee konden denken. Het uiteindelijke aantal inzendingen vormt een knelpunt binnen het traject. De verwachtingen vanuit het stadsdeel lager hoger dan de uiteindelijke respons. Dit heeft te maken met de locatie van de speelplek, omdat er vlakbij een groot buurtpark ligt waar kinderen ook kunnen spelen en voetballen, namelijk buurtpark De Verademing. De doelgroep qua leeftijd lag dan ook lager dan de kinderen die ontwerpen konden maken. Een ander groot knelpunt binnen het traject is de tijd. Het traject is in 2012 van start gegaan en halverwege 2014 is het Kepplerplein nog

steeds niet heringericht. Daarbij veranderen de speelbehoeften van de kinderen die ontwerpen hebben ingediend. Bewoners geven daarbij aan lang niet vanuit de gemeente gehoord te hebben wat betreft terugkoppeling over het traject. Ook intern lagen er wat knelpunten: er was een hoge werkdruk en er was een wisselende samenstelling in de projectgroep.

“We zijn benieuwd of we in de zomervakantie in de nieuwe speeltuin kunnen spelen, maar het duurt lang: twee maanden geleden moesten we uiterlijk ons ontwerp maken, en we hebben nog steeds niets gehoord.”(februari 2014)

Door het ontbreken van de terugkoppeling en het lange tijdspad raakt het traject kinderen en volwassenen kwijt omdat zij zich niet meer betrokken voelen en ze geloven er niet meer in. Het is belangrijk dat deze trajecten slagvaardig ingericht worden waarbij korte en strakke termijnen worden aangehouden waarbij bewoners ook weten wat de vervolgstappen zijn. Hierbij wordt rekening gehouden dat dit traject voor de eerste keer is uitgevoerd waardoor vanuit het stadsdeel niet duidelijk was wat men kon verwachten.

Afbeelding 4.1 Kepplerplein (gemeente Den Haag, z.d.)

Eigenaarschap

De uiteindelijke invloed van het traject op de onderlinge bewonersbetrokkenheid is nog onduidelijk omdat het plein nog niet heringericht is. Daarbij is het een anonieme buurt waar geen grote groepen kinderen samen buiten spelen. Wel vormt het een goede ontmoetingsplaats. Het stadsdeel merkt daarbij dat bewoners erg kritisch zijn wat betreft de woonomgeving en de trajecten die de gemeente doorloopt om deze aan te passen. Gedurende het traject zijn bewoners in contact getreden met de gemeente, omdat zij zich gepasseerd voelden. Dit heeft er toe geleid dat ook de vergroening wordt meegenomen in het definitieve ontwerp. Deze tegenbeweging heeft er wel voor gezorgd dat bewoners zich hebben verenigd en op die manier naar het stadsdeel zijn gestapt. Naast de kritische bewoners stelt een stadsdeelmedewerker dat de onderlinge kinderbetrokkenheid wel wordt vergroot, maar het is nog niet duidelijk hoe breed dit is. Om de algehele betrokkenheid te vergroten wordt er een bewonersavond georganiseerd waarbij het totale ontwerp voor het plein gepresenteerd gaat worden. Het verder vergroten

van bewonersbetrokkenheid kan door het dagelijks beheer bij bewoners te leggen, maar omdat de betrokkenheid bij het plein ontbreekt wordt dit door de stadsdeelmedewerkers niet als optie beschouwd. Om het eigenaarschap te vergroten moet het plein voldoen aan sociale en fysieke eisen. Het moet mogelijkheden bieden zodat bewoners elkaar kunnen ontmoeten. Deze eisen bepalen het succes. Daarbij vormt invloed het belangrijkste onderdeel, omdat bewoners hiermee een eigen plek kunnen creëren.

4.1.2 Burgerinitiatief 't Gras v/d Buren'

Aan het De Constant Rebecqueplein lag een braakliggend veld waar buurtbewoners een groene plek van hebben gemaakt. Dit braakliggend veld is eigendom van woningcorporatie Staedion die hier wilde bouwen, maar door de crisis zijn deze plannen niet doorgezet. Het bleek dat verschillende bewoners en mensen van het naastgelegen theater beiden iets wilden gaan doen met het braakliggende veld. Op basis van dit idee is er een werkgroep opgestart waarbij ook de kunstenaars van de naastgelegen broedplaats de DCR, de bewonersvereniging BoReVa, de gemeente Den Haag – stadsdeel Segbroek, en Staedion werden betrokken. Hierbij ontstond het idee om een buurttuin te creëren. Staedion had de werkgroep geld toegezegd, maar dit aanbod werd daarna weer ingetrokken. Hierdoor is de samenwerking met stadsdeel Segbroek gegroeid en doordat het stadsdeel het initiatief voorzag van een eerste basisfinanciering kon het traject in gang gezet worden. Deze basisfinanciering is cruciaal geweest voor het werven van andere fondsen, omdat fondsen eerst kijken naar de andere financierders in een traject alvorens zij een beslissing nemen.

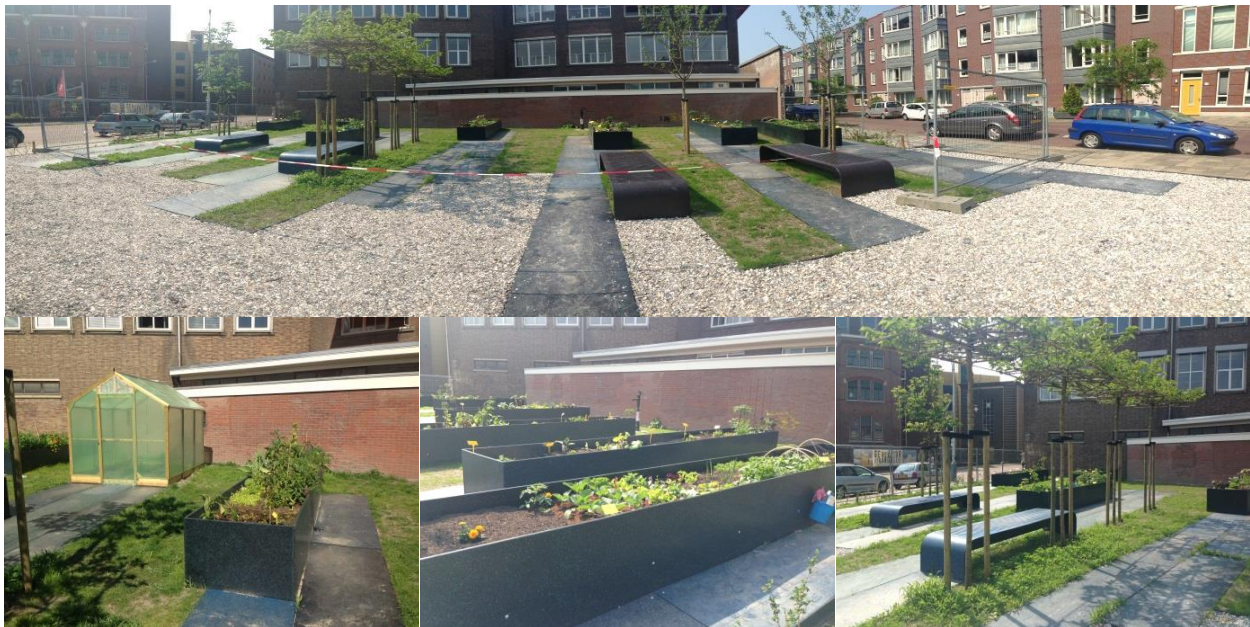
“Belangrijk hierbij is dat fondsen wel geld willen overwegen, maar zij willen eerst zien wie de andere financierders zijn. De basisfinanciering vanuit de gemeente was hierbij van grote invloed.”

Twee kunstenaars kregen de opdracht om een ontwerp te maken voor de tuin en fondsen te werven. Niet alle initiatiefnemers hadden naast de eigen baan gelegenheid om veel tijd in de ontwikkeling van de buurttuin te steken waardoor dit volledig werd uitbesteed aan twee kunstenaars. Het hoofddoel was een buurttuin realiseren waar mensen kunnen zitten, spelen en elkaar kunnen ontmoeten, maar ook waar groenten verbouwd kunnen worden en theater, film en dans beleefd kunnen worden. Doordat het traject na de basisfinanciering van start kon gaan sloot ook Staedion zich opnieuw aan omdat zij nu minder geld hoefde te investeren in het traject. Uiteindelijk is het project financieel ondersteund door Fonds 1818, Piet Oudolf Groen in de Buurt Fonds, Staedion, Stichting Doen en stadsdeel Segbroek. Tot 2016 heeft Staedion de grond toegewezen aan de tijdelijke tuin, na deze periode wordt een evaluatie gedaan om te kijken of dit mogelijk verlengt kan worden of dat Staedion alsnog gaat bouwen. Uiteindelijk werd de tuin begin 2014 gerealiseerd waarbij bewoners, kunstenaars en ondernemers samen hebben gewerkt aan de burentuin en het cultuurpodium. In de tuin zijn bakken geplaatst voor het verbouwen van groenten, er zijn banken geplaatst en er is een half verhard veld te vinden. Dit veld is in te richten als podium voor film, theater of dans. Kunstenaars krijgen hierbij de mogelijkheid om een project te realiseren op locatie ('t Gras v/d Buren, z.d.). Afbeelding 4.2 geeft een impressie van de huidige buurttuin. Momenteel wordt door het bestuur van de buurttuin een afweging gemaakt om van de organisatie een stichting te maken. Hiermee is grofweg de eerste fase van het traject afgesloten en begint de tweede fase waarin de tuin onderhouden moet worden. Het idee is om vier verschillende werkgroepen aan te stellen: één die zich bezig houdt met activiteiten op sociaal en cultureel gebied, één die zich bezig houdt met communicatie zodat bewoners op de hoogte blijven, één die zich bezig houdt met de moestuinen en één die zich bezig houdt met het onderhoud. De coördinatoren voor deze werkgroepen zijn met name de trekkers in het gehele traject.

Een belangrijke succesfactor is de werkgroep welke bestaat uit bewoners met verschillende talenten en achtergronden. Hiermee is een goede basis gelegd voor het gehele traject. Met name de kunstenaars zijn een belangrijke drijfveer geweest in het traject. De samenwerking met het stadsdeel is ook belangrijk geweest voor de realisatie van de buurttuin. Tot slot vormen de vrijwilligers de belangrijkste succesfactor.

Zij hebben acht zaterdagen gewerkt om de tuin te realiseren. Een knelpunt daarentegen is de lange aanlooptijd geweest naar het project. Ook het terugtrekken van Staedion in de beginfase van het traject wordt als knelpunt ervaren door de initiatiefnemers. Toch bood dit achteraf voor het traject de mogelijkheid om andere fondsen te werven. Hiermee ontstond wel een vertraging in het traject, omdat geen van de partijen een eerste stap wilde zetten. Een ander knelpunt ontstond binnen het stadsdeel waar beleid ontbreekt voor dit soort burgerinitiatieven. Binnen het stadsdeel bestaat de behoefte aan het delen van informatie tussen stadsdelen zodat er handvaten worden gecreëerd waarmee soortgelijke trajecten optimaal gefaciliteerd kunnen worden.

“Maar op het moment dat ze ons onvoldoende meegeven om dat goed uit te voeren dan denk ik dat wij met onze goede bedoelingen meer schade maken dan dat we goed kunnen maken.”

Afbeelding 4.2 Buurttuin aan De Constant de Rebecqueplein

Samenwerking gemeente Den Haag

Stadsdeel Segbroek is met name gedurende het opstarten van het traject betrokken geweest waarbij het stadsdeel een vrij grote rol heeft gespeeld. De gemeente heeft voor de basisfinanciering gezorgd waarmee het traject van start kon gaan. Elk jaar zal er een bedrag vanuit de gemeente beschikbaar worden gesteld voor de buurttuin. Hierbij is binnen de gemeente wel een kanttekening ontstaan doordat stadsdeelmedewerkers zich afvragen of het nodig is om alle initiatieven geld te geven, omdat sommige initiatieven geen geld krijgen en andere wel.

“Daarom is het leuk om te kijken hoe de projecten en vergelijkbare projecten er na een paar jaar voor staan. Dit is wel appels met peren vergelijken, maar ik ben wel benieuwd of het de investering waard is geweest.”

Daarnaast is de gemeente faciliterend naar de buurttuin. Afhankelijk van problemen waar tegenaan wordt gelopen wordt gekeken waar de gemeente kan ondersteunen en wat bewoners zelf moeten oppakken. Wel stelt de gemeente nu bijvoorbeeld ook afvalbakken beschikbaar voor de buurttuin ondanks dat de grond niet van de gemeente is. De samenwerking met de gemeente wordt vanuit de initiatiefnemers als erg prettig ervaren.

Eigenaarschap

Het effect op het eigenaarschap moet zich nog gaan bewijzen stelt een initiatiefnemer. De woonomgeving is een stenige omgeving waardoor de buurttuin aandacht trekt en bewoners naar buiten trekt. Daarbij heeft een buurttuin een groter sociaal effect dan alleen het plaatsen van een boom om een omgeving groener te maken. Een bewoonster geeft daarentegen aan dat de bewonersbetrokkenheid in de buurt is vergroot. Naar aanleiding van het traject zitten ook verschillende partijen om tafel waardoor partijen met elkaar praten. Daarnaast leren bewoners elkaar dankzij de buurttuin kennen. Ook op de vrijwilligerszaterdagen kwamen gemiddeld tien à vijftien bewoners. In de buurttuin zijn moestuinbakken geplaatst waar bewoners ook met elkaar in contact komen omdat zij de moestuinen bezoeken. Ook de kinderen vinden het erg leuk en hebben ouders enthousiast gemaakt om ook een moestuinbak te nemen. Door de buurttuin spreken bewoners elkaar vaker aan en leren ze elkaar kennen. De bewoners rondom de buurttuin zijn daarbij erg alert en houden de tuin in de gaten. Bewoners die langs de tuin lopen gaan vaak samen kijken bij de moestuinen. Daarnaast moeten er ook activiteiten in de tuin georganiseerd worden om dit verder te vergroten. Ook op de woonomgeving heeft het traject effect. Hoe fijner, hoe groener en hoe schoner een wijk, hoe fijner bewoners het vinden om er te zijn en zij doen hun best dat zo te houden. De buurttuin wordt daarbij als experiment gezien om te kijken of dit gaat gebeuren. Bewoners reageren erg positief op de buurttuin.

“Het maakt de straat warmer en vriendelijker door de groene omgeving, tevens heeft het een ruimtelijk effect waardoor er een stukje rust ontstaat.”

Doordat bewoners een eigen moestuinbak kunnen onderhouden wordt het een eigen tuin van bewoners en geeft het een ‘wij/van ons’ gevoel in de buurt, omdat bewoners dit samen hebben opgebouwd. Om de woonomgeving nog meer eigen te maken is het belangrijk de woonomgeving aan te laten sluiten bij de desbetreffende wijk. Het is belangrijk de omgeving meer passend te maken bij het doel van de omgeving, bijvoorbeeld een woonwijk waarbij er geen ruimte is voor hoge hekken. Daarnaast zou de muur in de buurttuin voorzien kunnen worden van een muurschildering door kinderen zodat de tuin meer eigen wordt en graffiti wordt voorkomen. Voor het ontstaan van initiatieven en onderlinge betrokkenheid is het belangrijk dat er iets gezamenlijks is. Frustratie kan daarbij ook een drijfveer vormen om met elkaar op te trekken. Bewoners moeten inzien dat ze iets doen bovenop hetgeen de gemeente doet. De gemeente moet daar ruimte laten voor bewoners. Ook moet men zich afvragen in hoeverre deze betrokkenheid vergroot moet worden. Bewoners zijn ook gesteld op hun eigen privacy en niet iedereen heeft de behoefte om alle burens te kennen.

“Ik ben zelf iemand van de stad en woon niet in een dorp waar iedereen elkaar kent, ik vind het ook wel prima op mezelf.”

4.2 Haagse Hout

Voor stadsdeel Haagse Hout wordt het gemeente-initiatief ‘Plein Haverkamp’ besproken waarbij bewoners hun eigen voorkeuren kenbaar konden maken voor de herinrichting van dit plein. Daarnaast wordt ‘de Tuinen van Mariahoeve’ als burgerinitiatief uitgewerkt waarbij bewoners een gezamenlijke moestuin bijhouden.

Stadsdeel schets

Haagse Hout is een multicultureel stadsdeel waar relatief veel verschillende nationaliteiten te vinden zijn. Het stadsdeel heeft een heterogeen karakter door de verscheidenheid aan wijken. Bewoners zijn dankzij het vele groen en de nabijgelegen centrumvoorzieningen zeer te spreken over de ligging. Het stadsdeel kent in vergelijking met het Haagse gemiddelde relatief minder sociaal- economische problemen, een laag aantal werklozen, het inkomen is boven gemiddeld en het aandeel 65+ is bovengemiddeld (Stadsdeel Haagse Hout, 8 november 2011).

Omgang burgerinitiatieven

Het stadsdeel Haagse Hout staat open voor burgerinitiatieven. Het is daarbij van belang of de initiatieven haalbaar zijn en of er budget beschikbaar is en of het binnen de kaders van de gemeente past. Daarna wordt er vanuit het stadsdeel gekeken door hoeveel bewoners het initiatief wordt vertegenwoordigd, om te toetsen wat realistisch is en hoe groot het draagvlak is. Mocht het initiatief niet binnen het budget passen, kan het initiatief ook gefaseerd gesubsidieerd worden waardoor het een lange termijn project wordt. Naast de burgerinitiatieven kunnen bewoners ook subsidie aanvragen voor eenmalige activiteiten. Deze verschillende soorten initiatieven vergroten de sociale cohesie en bewoners komen met elkaar in contact.

“Het wisselgeld hiervoor is burgerbetrokkenheid.”

Afhankelijk van het initiatief gaat het stadsdeel sturend aan de slag waardoor het initiatief bij bewoners zelf blijft liggen. Hierbij spelen de benaderbaarheid van het stadsdeel en het delen van kennis een belangrijke rol. Daarnaast heeft ieder stadsdeel te maken met zijn eigen problematiek en eigen bewoners met ideeën. Het omgaan met burgerinitiatieven is maatwerk.

Om de eigen kennis te vergroten kijken de stadsdeelmedewerkers ook naar andere steden om te zien hoe andere steden dit doen en om hier van te leren. Hier worden nieuwe ideeën opgedaan en kennis gedeeld. Binnen de eigen stadsdelen in Den Haag is verder weinig contact wat betreft verschillende burgerinitiatieven.

4.2.1 Gemeente-initiatief ‘Opknopbeurt Haverkamp’

Het winkelplein van de Haverkamp moest in 2013 opnieuw ingericht worden. Het plein had een onverzorgde en onaantrekkelijke uitstraling. Dit was mede ontstaan door de wortelopgroei, grote oppervlakte grauwe tegels en veel hondenpoep. Dankzij de versnellingsimpuls in 2013, waarbij de gemeente versneld veertien miljoen euro investeert in de openbare ruimte en het welzijn van stadsdelen, kon het winkelplein heringericht worden. De gemeente heeft de bewoners ruimte gegeven om zelf een plan te bedenken hoe en wat nodig was om het plein op te fleuren en te verlevendigen. Het doel van dit initiatief was om bewoners vanaf het begin te betrekken bij de opknopbeurt en door vrijheid te geven konden zij zelf bepalen wat het plein nodig had wat tevens de medeverantwoordelijkheid zou vergroten. Er was in totaal 70.000 euro beschikbaar gesteld voor de nieuwe indeling. Op basis van de suggesties tijdens een bewonersavond, waar zo’n veertig bewoners en een enkele ondernemer aanwezig waren heeft de gemeente een voorstel gedaan voor de verdeling van dit geld voor de herinrichting. Tijdens deze avond bleek dat de bewoners rondom het plein zelf verschillende ideeën hadden over de nieuwe inrichting. Na

deze avond kregen bewoners vervolgens de mogelijkheid om via internet hun eigen voorkeuren kenbaar te maken via de budgetschuif. Deze budgetschuif was een nieuw ontwikkelde tool en werd voor het eerst toegepast om een participatietraject vorm te geven. Uitgangspunt voor de budgetschuif was de meeste stemmen tellen. Op basis van de postcode kon het stadsdeel rekening houden met de voorkeuren bewoners die dicht aan het plein wonen en bewoners die verder van het plein af wonen door hier een andere weging aan te koppelen. Bewoners konden via de budgetschuif ‘schuiven’ met geld: bijvoorbeeld meer of luxere bankjes, maar daardoor bleef er minder geld over voor andere aanpassingen. Dit kon in totaal voor vijf verschillende thema’s: groen, bestrating, inrichting, sport & spel en activiteiten. Standaard stond de budgetschuif in het midden waarmee het standaard niveau geschetst werd en bewoners konden hierbij het budget plussen of minnen waarbij zij direct inzage kregen in de kosten. Een bewoner geeft daarbij aan dat hij zich door de budgetschuif meer bewust werd van de kosten en inzicht kreeg in de mogelijkheden en beperkingen bij de herinrichting (Gemeente Den Haag, februari 2014). Daarbij konden bewoners naast de budgetschuif ook kiezen naar welke zaken hun voorkeur uitging binnen het budget, zoals bomen planten of juist bomen weghalen, banken met eenvoudige uitstraling of banken met luxe uitstraling. De budgetschuif heeft twee weken online gestaan en uiteindelijk werden er 39 budgetvoorstellen gedaan.

“Het typische was dat slechts één bewoner geplust had en de rest van de bewoners allemaal minder.”

Uit de budgetvoorstellen kwam naar voren dat de meeste bewoners geen extra geld wilde uitgeven aan luxere bestrating of banken. Doordat er weinig geplust werd in de budgetschuif bleef er geld over.

“Het bleek dat we vanuit het stadsdeel groter hadden gedacht dan de bewoners. Bewoners hadden het over een bloemetje hier en daar, het was vrij tam, maar dit is ook prima.”

Via de budgetschuif konden bewoners ook aanvullend commentaar achterlaten (Gemeente Den Haag, 24 januari 2014; Gemeente Den Haag, maart 2014), hieruit bleek dat met name de bomen en de speeltoestellen discussiepunten waren. Daarnaast konden bewoners zich ook aanmelden voor een bijeenkomst om de resultaten uit de budgetschuif te komen bespreken. Juist de participatie vanuit bewoners die meedoen in het beheer is belangrijk, stellen de medewerkers van het stadsdeel. Ongeveer tien tot veertien bewoners hadden zich hiervoor opgegeven waarvan er uiteindelijk drie aanwezig waren. Ondanks dat er weinig resultaat uit de budgetschuif kwam vormde dit het uitgangspunt voor de uiteindelijke herinrichting. Vanuit de perceptie van de stadsdeelmedewerkers hebben bewoners gedurende het gehele traject op verschillende wijzen invloed kunnen uitoefenen op het uiteindelijke ontwerp. Hiermee wordt het traject door één stadsdeelmedewerker geplaatst op meebeslissen en de andere stadsdeelmedewerkers geven aan dat er vanuit het stadsdeel gebruik is gemaakt van verschillende treden van de participatieladder. Na de uitkomsten van de budgetschuif is vanuit het stadsdeel alsnog gekeken waar er kleine opwaarderingen gedaan konden worden, zoals langere bloembakken en het koppelen van boomspiegels. Tijdens de officiële opening, waarbij de wethouder het plein officieel opende, bleek dat bewoners erg enthousiast waren over het uiteindelijke resultaat. Afbeelding 4.3 geeft een impressie van het heringerichte Haverkampplein.

Een belangrijke succesfactor binnen dit traject was dat bewoners zelf konden bepalen hoe zij het plein wilden vormgeven waarbij zij via de budgetschuif hun stem konden laten horen. Daarbij kregen bewoners direct inzicht in de kosten voor de herinrichting. Door de bewoners een rol te geven in het traject zijn zij ook mede-eigenaar van het uiteindelijke resultaat. Knelpunten binnen dit traject liggen met name op het gebied van interne afstemming binnen de gemeente omdat de tool ontwikkeld wordt in samenwerking met verschillende afdelingen. Afdelingen zijn van elkaar afhankelijk voordat het traject daadwerkelijk gestart

kan worden en er een tijdsdruk ontstaat. Ook in de communicatie naar bewoners toe liggen knelpunten. Ondanks dat er huis-aan-huis brieven en posters zijn verspreid geven sommige bewoners aan niet geïnformeerd te zijn. Bewoners zonder computer konden hun voorkeuren via de wijkraad indienen, maar deze drempel bleek erg hoog voor bewoners. Daarnaast zijn er op de tweede informatiebijeenkomst drie bewoners gekomen waardoor zij uiteindelijk samen met het stadsdeel het definitieve ontwerp hebben bepaal terwijl de interactie met bewoners erg belangrijk is in het traject. Een ander knelpunt is de terugkoppeling gedurende het traject waarbij bewoners aangeven tussentijds graag informatie te willen ontvangen over het verloop en de vervolgstappen.

Afbeelding 4.3 Plein Haverkamp

Eigenaarschap

De betrokkenheid van bewoners binnen dit traject was groot. Bewoners konden middels de budgetschuif hun eigen voorkeuren kenbaar maken. Op basis hiervan is het uiteindelijke ontwerp voor het plein vormgegeven. Wat betreft de onderlinge betrokkenheid is het niet duidelijk in hoeverre dit traject invloed heeft gehad. Uiteindelijk is één bewoner naar aanleiding van het traject begonnen met het groenonderhoud van de bakken op het plein. Inmiddels hebben steeds meer bewoners zich aangesloten bij het groenonderhoud. Hierdoor werd het mogelijk om ook een stuk eetbaar groen te creëren waarin groenten worden verbouwd. Daarnaast is er vanuit het stadsdeel regelmatig contact met de contactpersoon voor het groenonderhoud om kennis te delen en te faciliteren. Daarbij geven bewoners aan dat zij merken dat zij van een ieder-voor-zich gevoel naar een wij-gevoel zijn gegroeid (Gemeente Den Haag, februari 2014).

“Doordat we energie in onze buurt hebben gestopt zorgen we nu samen zelf beter voor onze omgeving.”

Doordat bewoners energie in het plein hebben gestoken wordt er nu voor gezorgd. Ook wat betreft het contact tussen gemeente en bewoners heeft het wat opgeleverd. Vanuit de perceptie van de stadsdeelmedewerkers zullen bewoners ook positiever naar hun woonomgeving kijken omdat ze hier

invloed op uit hebben kunnen oefenen. Dit blijkt ook uit het feit dat bewoners signalen afgeven dat zij het plein mooi opgeknapt vinden en dat het er netjes uit ziet. Vanuit het stadsdeel Haagse Hout zijn de afgelopen vijftien jaar verschillende participatievormen toegepast wat van invloed is op de relatie met de bewoners. Tevens leidt dit tot minder klachten bij het stadsdeel.

“Mensen zijn ook heel anders tegen je dan als je alleen maar vervelend komt doen voor ze.”

Om deze woonomgeving nog meer eigen te maken moeten bewoners met name zelf zaken oppakken, oftewel het participeren van bewoners. Het is belangrijk bewoners bij de voorkant van een traject te betrekken waardoor er ook anders mee omgegaan wordt, bewoners ervaren het anders. Het gaat om het positief maken van de woonomgeving voor bewoners. Trajecten duren hierdoor langer, maar uiteindelijk kunnen er meer zaken uit handen gegeven worden.

“Het is eigenlijk een symbiose tussen wensen van de gemeente en bewoners welke tot een werkbaar geheel moeten komen.”

Toch is het Haverkampplein een plein waar weinig mensen komen, er staan banken maar er is weinig onderling contact tussen bewoners. In sommige buurten zijn bewoners hechter met elkaar dan andere. Belangrijk is ook de aanwezigheid van bewoners die de kar trekken om initiatieven van de grond te krijgen.

4.2.2 Burgerinitiatief ‘De Tuinen van Mariahoeve’

Tussen de bebouwing van de wijk Mariahoeve ligt Wijkpark de Horst waar sinds mei 2012 een moestuin te vinden is. Dit project vindt haar oorsprong in de Vlindertuin van Mariahoeve die ongeveer 13 jaar geleden is aangelegd op het landgoed Reigersbergen door één van de initiatiefnemers. Dit idee van de Vlindertuin gaf de aanzet tot het aanleggen van meerdere tuinen in Mariahoeve: moestuinen, vlindertuinen en plukkruidtuinen. In 2011 ontstond contact met een andere initiatiefnemer. Zij had in wijkpark de Horst een moestuin die samen met de omliggende scholen en Resto van Harte, werd onderhouden. Resto van Harte is een organisatie die mensen naar elkaar wil brengen. Het uiteindelijke doel dat de initiatiefnemers willen bereiken is van Mariahoeve een tuinenwijk maken. Dit wil men bereiken door overal door de wijk kleine tuinen aan te leggen en deze te onderhouden met bewoners. Vanuit deze gedachte is de projectgroep de Tuinen van Mariahoeve ontstaan welke in 2012 een officiële stichting werd (Community Lovers Guide, 2013). Afbeelding 4.4 geeft een impressie van verschillende tuinen door Mariahoeve heen.

Inmiddels heeft de stichting zich verder uitgebreid en zijn er verschillende tuinen in de wijk bijgekomen. Wijkpark de Horst is de uitvalbasis van de stichting waar ook diverse activiteiten worden georganiseerd. De insteek is om kinderen van verschillende scholen meer te leren over de werking van de natuur (Mariahof, z.d.; Den Haag Direct, 14 mei 2014). Scholieren helpen daarom in het onderhoud van de moestuin. De groenten die uit deze tuin komen gaan onder andere naar het buurtrestaurant. Naast deze activiteiten worden er ook activiteiten georganiseerd rondom de moestuin. Er worden diverse workshops gegeven zoals bijvoorbeeld in composteren, tuinieren en ecologische moestuinen. Daarnaast worden er ook andere activiteiten georganiseerd zoals het verven van bloempotten, burenmiddagen en picknicks (Mariahof, z.d.). Gedurende de jaren is er inmiddels goed contact opgebouwd met het stadsdeel stellen de initiatiefnemers waarbij er wordt geluisterd naar de behoeften. Het stadsdeel heeft de laatste jaren veel gedaan in het kader van het vergroenen en omdat de gemeente wil afstoten waar mogelijk wordt momenteel gekeken of de stichting het beheer van wijkpark de Horst over kan nemen.

“Op zich zouden we een stukje beheer hier willen doen, een stukje overnemen van de gemeente. We willen kijken of dit gaat en of dit kan met bewoners, organisaties, bedrijven, vrijwilligersdagen, teambuildingsdagen met snoeien, onkruid trekken en de moestuin onderhouden”

Naast deze activiteiten worden er op verschillende locaties in de Mariahoeve steeds meer kleine moestuinen of vlindertuinen aangelegd met bewoners. Het doel hiervan is met name de bewoners bewuster te maken van hun omgeving en hen laten nadenken om die leefomgeving zo prettig mogelijk te maken. Deze tuinen worden geplaatst in samenwerking met woningcorporatie Staedion welke de tuinen plaatst. De stichting is daarna verantwoordelijk voor het meekrijgen van bewoners welke het wekelijkse onderhoud aan de tuinen doen. Bewoners waren in het begin erg cynisch, maar nu ziet het er net uit en is het gezelliger.

Afbeelding 4.4 Moestuinen in Mariahoeve

Vanuit de Tuinen van Mariahoeve wordt samen met bewoners gekeken waar mogelijke drempels weggehaald kunnen worden om het tuinieren te stimuleren. Om het onderhoud van deze verschillende tuinen te kunnen doen maakt de stichting veel gebruik van vrijwilligers. Dit zijn met name 70+ bewoners, scholen en werklozen die vrijwilligerswerk voor hun uitkering moeten doen. Toch zijn er niet voor alle tuinen vrijwilligers te vinden wat zorgt voor onzekerheid. Dit ligt volgens de initiatiefnemers met name aan het feit dat bewoners graag een eigen stuk grond hebben waar groenten en kruiden gezaaid kan worden zodat zij ook met iets naar huis gaan, er is dan sprake van een persoonlijk gewin. Ook kinderen spelen een belangrijke rol. Zodra kinderen het tuinieren leuk vinden komen ouders ook mee. Om deze verschillende tuinen en activiteiten mogelijk te maken zijn de Tuinen van Mariahoeve afhankelijk van diverse fondsen. Zowel bewoners rondom bepaalde projecten en de stichting proberen verschillende fondsen te werven om alles te kunnen faciliteren. Naast deze fondsen maakt Staedion ook veel mogelijk en deze woningcorporatie ondersteunt mee waar mogelijk, zoals in het bijplaatsen van extra regenpijpen zodat de tuinen voorzien kunnen worden van regenwater.

De belangrijkste succesfactor voor de stichting zijn de vrijwilligers en het is van belang om deze waardering te laten blijken. De stichting doet dit in de vorm van verschillende activiteiten. Goed contact speelt ook een belangrijke rol. Dit geldt voor zowel naar de vrijwilligers en de scholen als naar de gemeente. Een goede naam voor de stichting is hierbij ook belangrijk. Een knelpunt binnen de stichting is dat er af en toe wrijving staat tussen de vrijwilligers en dat niet alle partijen altijd nakomen wat er wordt beloofd.

Samenwerking gemeente Den Haag

De gemeente heeft met name een faciliterende rol. Vanuit het stadsdeel wordt aangegeven wanneer budget beschikbaar is zodat de stichting hier op in kan spelen. Daarnaast voorziet de gemeente in planten voor de vlindertuin en heeft zij ervoor gezorgd dat er hekken geplaatst zijn om de moestuin. Ook mag de stichting gebruik gaan maken van een leegstaand stadsdeelkantoor welke omgedoopt wordt tot duurzaamheidspand waar workshops gegeven kunnen worden. Niet alles is mogelijk, maar het stadsdeel staat voor alles open stellen de initiatiefnemers. De communicatie vanuit het stadsdeel verloopt daarentegen niet altijd goed. Sommige zaken duren daardoor te lang waardoor er niet meer gezaaid kan worden en opnieuw een heel jaar gewacht moet worden. Ook ontbreekt vaak terugkoppeling waardoor dingen mislopen. Het stadsdeel doet veel aan bewonersinitiatieven en gaat overal op in. Dat is tevens hun kracht, maar daardoor mist af en toe de terugkoppeling.

“Het gaat hier om een stukje terugkoppelen. Maar we zijn blij met ze want we krijgen wel heel veel en ze zijn welwillend. Maar een stukje terugkoppeling daar hapert het een beetje.”

De initiatiefnemers zijn ondanks de gebrekkige terugkoppeling en communicatie erg tevreden met de gemeente.

Eigenaarschap

Bewoners die meewerken aan een tuin zijn erg enthousiast en worden socialer. De uitdaging ligt nu om met name kinderen erbij te betrekken en hen bewust laten worden van de natuur. Enthousiaste kinderen die na school langs komen nemen dan ook vaak geïnteresseerde ouders mee. De tuinen zorgen ervoor dat bewoners naar buiten komen en elkaar leren kennen door dat zij samen de tuin onderhouden. Toch is het enthousiasme waarmee de vrijwilligers op de tuin afkomen niet overweldigend, omdat wijkpark de Horst redelijk verscholen ligt achter een winkelcentrum en tussen flats. De betrokkenheid van de vrijwilligers die werkzaam zijn in de tuin is wel groot. Vrijwilligers met meer ervaring leggen soms hun opgedane ervaring als leidraad voor aan de andere vrijwilligers, maar niet iedereen kan zich hier altijd in vinden.

“Saamhorigheid en samen democratisch besluiten lukt niet altijd.”

Ondanks de wrijving die af en toe ontstaat zijn de tuinen van positieve invloed op de woonomgeving. De verschillende tuinen liggen verspreid door de wijk maar bij elkaar zijn dit er veel. Bewoners moeten inzien dat het voor iedereen is en niet alleen voor degene die in de tuin werken. Het gaat er om dat bewoners op ideeën worden gebracht en door persoonlijk contact worden bewoners vaak enthousiast om ook mee te werken. Het is belangrijk om duurzaam contact en een duurzame relatie op te bouwen met bewoners. Deze kleine tuinen zorgen ook voor meer waardering en dit maakt de omgeving eigen van de bewoners. Waar eerder geen groet of genegenheid naar elkaar toe was groeten mensen elkaar in de buurt. Het gevoel van verbondenheid en het sociale gevoel stijgt. Om het eigenaarschap van de woonomgeving te vergroten zouden er meer bloembedden aangelegd kunnen worden.

Ook woningcorporaties spelen een belangrijke rol. Veelal worden bomen omgezaagd en maken heesters en struiken plaats voor veiligheid, waarmee alle kleuren en het groen verdwijnen.

“Als economisch denken van een woningbouwvereniging eens omgezet zou worden in een bloemrijk denken.”

Om het eigenaarschap van de woonomgeving te vergroten is met name het bekendmaken van de tuinen belangrijk om meer bewoners hierbij te kunnen betrekken. Het blijven proberen is hierbij met name belangrijk waardoor het ook meer gaat leven bij bewoners.

“We hebben zoveel gedaan en op begeven moment moet je ook denken dat gaat dus niet en daar moet je je dan bij neerleggen. Maar dat wil niet zeggen dat het niet gaat lukken.”

De initiatiefnemers zijn tot op heden erg tevreden met hetgeen dat tot nu toe bereikt is.

4.3 Laak

Stadsdeel Laak heeft ook te maken met zowel gemeente-initiatieven als burgerinitiatieven. In het gemeente-initiatief ‘Herinrichting speelplekken Laakweg’ worden speelplekken opnieuw ingericht op basis van de voorkeuren van de kinderen en ouders uit de buurt. Daarnaast verenigen bewoners zich in het burgerinitiatief ‘Quartier Laak’ waar lokale samenwerkingen worden gestimuleerd door middel van waarde-creërende netwerkbijeenkomsten.

Stadsdeel schets

Stadsdeel Laak is een tamelijk homogeen, aaneengesloten gebied. Opvallende kenmerken van stadsdeel Laak in vergelijking met de overige stadsdelen zijn: veel jonge gezinnen en relatief weinig ouderen, op Centrum na is Laak het stadsdeel met het grootste aandeel niet-westerse Hagenaars, bevat het grootste bedrijfsterrein van Den Haag (Binckhorst), bevat het grootste winkelcentrum van Den Haag (Laakhavens). Het stadsdeel is gelegen in het Zuid-midden van de gemeente Den Haag en wordt omsloten door de stadsdelen Centrum, Escamp en de gemeenten Leidschendam- Voorburg en Rijswijk (Stadsdeel Laak, 8 november 2011)..

Omgang burgerinitiatieven

Bewoners kunnen verschillende burgerinitiatieven aandragen bij stadsdeel Laak. De criteria waar deze initiatieven aan moeten voldoen worden beschreven als random. Met stadsdeelmedewerker wordt bekeken wat er mogelijk is en welke obstakels er weggehaald kunnen worden voor het initiatief. Daarnaast speelt het budget een belangrijke rol. Aan kleinschalige initiatieven kan het stadsdeel vaak wel voldoen. Ook is het belangrijk dat bewoners weten waar ze precies enthousiast van worden. Het gezamenlijk planten plaatsen in boomvoeten is erg leuk, maar als dit vlak voor de zomervakantie wordt geplaatst zorgt daarna niemand voor de planten.

Onderling met de andere stadsdelen is weinig contact, omdat elk stadsdeel een eigen kijk heeft op haar burgerinitiatieven en elk stadsdeel heeft te maken met zijn eigen problematiek en situaties.

4.3.1 Gemeente-initiatief ‘Herinrichting speelplekken Laakweg’

Aan de Laakweg liggen vier verschillende speelplekken. Hierbij is elke speelplek gericht op een bepaalde leeftijdscategorie kinderen. Zo is er een speelplek voor peuters en kleuters, maar ook speelplekken gericht op oudere kinderen tot 12-16 jaar. Veel van deze speelplekken zijn met name stenig en de boombeplantingen zorgen voor veel schaduw en geven overlast. Ook is de huidige kwaliteit van de speeltoestellen slecht en is er sprake van slijtage (Ingenieursbureau Den Haag, 2014:2-5). Afbeelding 4.5 laat impressies van de deze speelplekken. Uit een eerdere enquête binnen het stadsdeel vroegen bewoners aandacht voor de speelplekken. Naar aanleiding hiervan wil het stadsdeel de speelplekken opknappen en speeltoestellen vervangen. Hierbij wilde het stadsdeel bewoners die gebruik maken van de speelplekken bij het traject betrekken zodat de speelplekken aansluiten op de wensen van bewoners (Gemeente Den Haag 19 augustus 2013:1-4). Echter was er niet direct geld beschikbaar om dit uit te voeren.

“Hier zie je dat mensen enthousiast worden. Toch moet je er voor zorgen dat alles kort op elkaar moet plaatsvinden anders ben je ze weer kwijt.”

Afbeelding 4.5 Impressie speelplekken Laakweg

Speeltoestellen worden binnen het stadsdeel vaak zonder overleg geplaatst omdat er weinig openbare ruimte is waardoor er geen rekening gehouden kan worden met alle wensen. Het stadsdeel probeert de verschillende wensen nu te combineren. Om de nieuwe speelplekken aan te passen aan de wensen van bewoners werden zij hierbij betrokken. Belanghebbenden zijn per huis-aan-huis brief geïnformeerd van de website waar zij hun voorkeuren konden geven. Daarnaast zijn er posters gebruikt om bekendheid te genereren. Bewoners konden tussen 17 juni en 7 juli 2013 nieuwe speelplekken ontwerpen aan de hand van een moodboard (Gemeente Den Haag, 30 augustus 2013). Via dit participatietraject zijn bewoners gevraagd om twee speelplekken aan de Laakweg opnieuw in te richten.

Aan de hand van drie handgetekende sfeerbeelden in de vorm van een moodboard zijn kinderen en ouders gevraagd welke sfeer hen het meest aanspreekt. Daarnaast is ook gevraagd welke speelvormen zij het liefst wilden doen, zoals glijden, schommelen, wippen of samen spelen. Aan de hand van foto's van de speeltoestellen konden kinderen aangeven waar zij graag mee wilden spelen. Na drie weken waarin het moodboard beschikbaar was werden er acht reacties geplaatst. Dit leidde ertoe dat het moodboard nog een week extra open werd gesteld en waarbij een stadsdeelmedewerker met een iPad naar bewoners toe is gegaan. Dit leidde uiteindelijk tot 41 reacties. Dit was een marginale respons.

“Het probleem binnen dit project was dat de respons veel te klein was om daadwerkelijk conclusies uit te kunnen trekken. De vraag is hoeveel mensen er mee bezig zijn en of ze reageren. E-participatie geeft hierbij een extra handicap omdat je niet weet hoeveel mensen er op internet zitten en bereid zijn deel te nemen.”

Op basis van de uitslag heeft een landschapsarchitect van de gemeente een ontwerp gemaakt voor de speelplekken (Gemeente Den Haag, 30 augustus 2013; Ingenieursbureau Den Haag, 2014). Het voorlopige ontwerp is gepresenteerd aan bewoners. Deze presentatie vond plaats tijdens de jaarlijkse kraampjesmarkt in Laak om zo veel mogelijk bewoners te bereiken. Hier werd extra respons verzameld wat uiteindelijk heeft geleid tot het definitieve ontwerp. Het definitieve ontwerp is gepresenteerd tijdens een informatiebijeenkomst waarbij enkele bewoners aanwezig waren. De betrokkenheid van bewoners is laag. Dit is mede afhankelijk van verschillende bevolkingsgroepen. Sommige bewoners houden de hele dag alle gordijnen en dicht en andere bewoners zijn hier alleen om te werken. Zij geven niet om de openbare ruimte, omdat zij er nauwelijks komen. Bewoners zijn veelal tevreden als het er schoon en net uitziet. Over het gehele traject stelt de stadsdeelmedewerker dat het hier gaat om coproduceren met de bewoners. In de evaluatie van het traject wordt gesteld dat het gaat om adviseren (Gemeente Den Haag, 19 augustus 2013:2). De herinrichting voor de speelplekken wordt binnenkort aanbesteed en de speelplekken worden medio oktober gerealiseerd.

Een succesfactor binnen het traject was de deelname aan de kraampjesmarkt waarbij bewoners konden reageren op het voorlopige ontwerp. Dit zorgde voor extra interactie tussen het stadsdeel en bewoners. Een groot knelpunt daarentegen is het bereiken van de juiste doelgroep. Er zijn posters geplakt en er is bekendheid aan het traject gegeven via wijkoverleggen. Ook was het niet mogelijk om de communicatie aantrekkelijker te maken omdat deze in de vaste huisstijl van de gemeente vormgegeven moesten worden. Daarbij wilden scholen niet meewerken aan het traject, omdat er geen tijd voor was.

Eigenaarschap

Dit traject heeft geen invloed op de onderlinge bewonersbetrokkenheid. Bewoners komen weinig naar buiten waardoor voor het stadsdeel niet precies duidelijk is wat er leeft. Wethouders geven aan dat bewoners iets moeten doen in het zelfbeheer van speelplekken in het kader van betrokkenheid, maar dit is sterk afhankelijk van de buurt. Daarbij verliest het stadsdeel enthousiaste bewoners omdat processen te lang duren. Er ontbreekt mondigheid bij de bewoners om zaken aan te geven bij de gemeente zodat er iets mee kan gebeuren. Ook ontstaat de vraag wanneer bewoners daadwerkelijk betrokken zijn bij hun omgeving. Naarmate bewoners lager in een flat wonen is er meer betrokkenheid dan dat zij hoog wonen.

4.3.2 Burgerinitiatief ‘Quartier Laak’

Quartier Laak is opgericht ten behoeve van het verduurzamen, verfraaien en sociaal- economisch versterken van stadsdeel Laak. De naam is afgeleid van Quartier Latin, een Franse wijk in Parijs, en welke net als Laak aan het water en dichtbij belangrijke verkeersaders ligt. Afgelopen jaren is veel in Quartier Latin geïnvesteerd en dat heeft zijn vruchten afgeworpen in Parijs. De initiatiefnemers van Quartier Laak zijn overtuigd dat Laak deze kwaliteiten ook in zich heeft, omdat Quartier Latin net als

Laak een gemengde wijk met veel studenten, ondernemers, creatievelingen en bewoners met verschillende achtergronden heeft (Duurzaam Den Haag, 2014a). Het oorspronkelijke idee van Quartier Laak is ontstaan uit het feit de initiatiefnemers zich niet betrokken voelden bij de ontwikkelingen in Laak. Laak heeft volgens deze initiatiefnemers meer potentie dan de meeste mensen denken. De ambitie is dan ook om Laak uit te laten groeien tot de meest fraaie, duurzame en bruisende wijk van Den Haag. Uiteindelijk konden via de subsidieregeling *Duurzaam door Haagse Wijken 2012* de plannen en ambities omgezet worden in actie en eind 2012 leidde dit tot de oprichting van stichting Quartier Laak (Quartier Laak, 2013:3; Quartier Laak, z.d.). Met deze subsidie kon Quartier Laak als wijkinitiatief van start gaan. Sindsdien investeren de initiatiefnemers veel uren in Quartier Laak. Hierbij wil men niet te commercieel worden, maar men wil wel rond kunnen komen.

“Het kost ons veel passie-uren zoals wij dat noemen, geen werk-uren.”

Quartier Laak wil haar ambitie via een waarde creërend netwerk bereiken in de vorm van matchmarkten. In afbeelding 4.6 wordt een sfeerimpressie geschetst van deze matchmarkten. De initiatiefnemers geloven in netwerken en in het verbinden op zakelijk niveau en dit vormde het uitgangspunt voor laagdrempelige matchmarkten waar ondernemers zichzelf kunnen presenteren.

Een belangrijke regel voor de matchmarkten is dat de ondernemers iets komen brengen zodat er voor de bewoners iets te halen valt. Daarbij hoeven dit niet specifiek ondernemers te zijn, maar kunnen dit ook ondernemende bewoners zijn. Dit biedt mogelijkheden en handvatten voor bewoners die iets willen gaan doen. Met dit waarde creërend netwerk wil Quartier Laak mensen stimuleren meer gebruik te maken van elkaars kennis, expertise, producten en diensten (Quartier Laak, z.d.). Het gaat er met name om dat bewoners zich bewust worden van de lokale ondernemers. Dit vergroot de betrokkenheid en geeft een impuls aan de lokale economie.

“De sociale economie en de sociale cohesie versterken elkaar als je meer lokaal bezig bent.”

De start van Quartier Laak verliep stroef, maar gaandeweg werden de projecten steeds groter. Binnen Laak hebben bewoners veelal een eigen ‘eiland’, maar door de focus te leggen op de passie voor Laak kunnen zij elkaar ontmoeten en kennis delen. De contacten blijven groeien, de matchmarkten worden steeds groter en Quartier Laak voert inmiddels ook projecten voor de gemeente uit. Quartier Laak vormt een intermediair tussen gemeente en bewoners. Zo zijn via Quartier Laak ‘groene’ bewoners gescout die mee wilde werken aan het project ‘gluren bij de groene burens’ vanuit de gemeente. In de toekomst wil Quartier Laak stadsdeel Laak beter op de kaart zetten door verschillende samenwerkingen en zijn de initiatiefnemers aan het kijken naar mogelijkheden voor stagiaires om verder te kunnen groeien.

Het succes voor Quartier Laak zit met name in het klein beginnen en daar waar succes is door ontwikkelen. Op de eerste matchmarkt waren tien bewoners, maar door de input die zij leverde konden deze markten verder groeien. De kracht van de bijeenkomsten ligt in het verplichten van bewoners om iets mee te brengen: kennis, middelen, etc., waardoor bewoners geprikkeld worden. Naast de successen hebben de initiatiefnemers met verschillende knelpunten te maken gehad waarbij het gaat hoe deze knelpunten omgevormd kunnen worden. Projecten van de initiatiefnemers zijn meerdere malen afgekeurd, maar door motivatie zijn deze vaak geslaagd.

“Blijkbaar hechten mensen veel waarde aan fysiek contact. Als ik jou niet ken gun ik jou mijn business niet en vice versa.”

Daarnaast is de relatie met de gemeente ook niet altijd even goed. De gemeente ziet Quartier Laak als bedrijf met commerciële belangen waardoor zij hier voorzichtig mee om gaan. Doordat de initiatiefnemers vol hebben gehouden dat het geen bedrijf is hebben de projecten uiteindelijk kunnen groeien. Een nieuw knelpunt is dat bewoners ideeën opdoen op de matchmarkt en dit vervolgens zelf gaan uitvoeren waardoor de lokale ondernemers hier niets aan hebben.

Afbeelding 4.6 Het waarde creërend netwerk (Quartier Laak, 2014)

Samenwerking gemeente Den Haag

De gemeente is niet betrokken geweest bij de oprichting van Quartier Laak, maar heeft met name een faciliterende rol gespeeld wat betreft kennisdeling. Voor de initiatiefnemers was dit prettig in de opstartfase waar kaders werden gesteld en projectplannen werden geschreven. Belangrijk is hierbij de kennisoverdracht vanuit de gemeente via bijeenkomsten waar verschillende wijkinitiatieven samen komen.

“Daarbij is alle informatie op denhaag.nl te vinden, maar de vraag blijft hoe ver mensen willen zoeken en hoe makkelijk dit te vinden is.”

Wel zijn er problemen met de communicatie vanuit de gemeente. Er wordt niet altijd over alles gecommuniceerd, maar dit is met name afhankelijk van de interesse vanuit initiatiefnemers.

Eigenaarschap

De basiswaarde van Quartier Laak is bewonersbetrokkenheid. Dit is echter moeilijk meetbaar en daarom willen de initiatiefnemers met name activiteiten organiseren die leuk zijn voor bewoners door ook tastbare dingen te gebruiken en niet alleen bijeenkomsten. Op bewonersniveau speelt tastbaarheid een grote rol. Via het uitdelen van bijvoorbeeld energieboxen probeert Quartier Laak gedragswijziging en motivatie te stimuleren. Ook worden er wandelingen door Laak georganiseerd om nieuwe bewoners te bereiken. Volgens een initiatiefnemer hebben dit soort projecten effect op de bewonersbetrokkenheid en op de wijze waarop bewoners hun woonomgeving ervaren. Een deelnemster aan één van de projecten geeft daarentegen aan dat dit soort projecten weinig invloed hebben op de bewonersbetrokkenheid omdat er

maar weinig bewoners geïnteresseerd zijn in duurzaamheid. Tijdens de matchmarkten weten de bewoners de initiatiefnemers van Quartier Laak echter wel goed te vinden om praktische zaken aan te geven, zoals afval op straat. Quartier Laak speelt dit door naar de gemeente. Doordat Quartier Laak op deze manier laat zien dat er iets gebeurt worden bewoners enthousiast. Het is van belang dat hier de nadruk ligt op het feit dat de gemeente het voor de bewoners heeft opgelost, maar het blijkt dat bewoners behoefte hebben aan een plek waar ze vragen kunnen stellen en ideeën kunnen uiten. Daarbij moeten bewoners geprikkeld worden met de vraag wat ze zelf geprobeerd hebben om het op te lossen. Door de lokaliteit van de wijkverenigingen en buurthuizen kunnen bewoners samen laagdrempelige zaken oplossen waardoor de betrokkenheid groeit. Het is hier met name de bekendheid onderling die de betrokkenheid vergroot en krijgen bewoners meer verantwoordelijkheid. Op deze wijze kunnen bewoners hun omgeving meer eigen maken. Dit soort projecten moeten meer zichtbaar gemaakt worden voordat deze effect hebben stelt een deelneemster. De terugkoppeling en de vervolgstappen zijn daarbij ook van belang. Naast de activiteiten speelt ook de cultuur een belangrijke rol. Sommige culturen zijn minder geïnteresseerd in duurzaamheid waardoor sommige projecten in bepaalde wijken niet het gewenste effect geven.

4.4 Escamp

In stadsdeel Escamp wordt uitgegaan van het gemeente-initiatief *'Vernieuwing speelplek Guido van Dethstraat'* waarbij bewoners hun wensen voor een nieuwe speelplek kenbaar konden maken via een moodboard. *'Stichting Duurzaam Moerwijk'* vormt het uitgangspunt voor het burgerinitiatief welke verschillende projecten organiseert ter bevordering van de duurzaamheid bij bewoners in de wijk.

Stadsdeel schets

Stadsdeel Escamp bestaat uit zeven wijken van zowel voor-als na de oorlog welke duidelijk van elkaar gescheiden zijn en omsloten worden door brede groenstroken en ontsluitingswegen. Het woningbezit van woningcorporaties binnen dit stadsdeel is erg groot en door de in gang gezette herstructurering ontstaat er meer differentie tussen de monotone en grijze gebouwen. Opvallende kenmerken van stadsdeel Escamp ten opzichte van de andere stadsdelen zijn: verjongend en deels ook 'ontgrijzend' stadsdeel, stadsdeel in transformatie, groen stadsdeel met het Zuiderpark, de Uithof, sportvelden, het groene assenkruis en binnentuinen, VINEX-locatie Wateringse Veld en ontwikkeling van de sportcampus Zuiderpark (Stadsdeel Escamp, 8 november 2011)..

Omgang burgerinitiatieven

Binnen stadsdeel Escamp ligt de focus met name op het maken van goede afspraken met bewoners waarna het stadsdeel bewoners faciliteert in bijvoorbeeld schoffels. Zodra bewoners een initiatief aandragen bij het stadsdeel wordt samen met bewoners gekeken wat zij precies willen en wat ze hier voor nodig zouden hebben. Het stadsdeel verstrekt daarbij subsidie als dit mogelijk is. Daarnaast wordt gekeken welke initiatieven er op dat moment nog meer binnen het stadsdeel zijn zodat bewoners daar soms bij aan kunnen haken. Als dit niet mogelijk is wordt gekeken of het initiatief binnen de ambities van het stadsdeel past. Het is een groot stuk maatwerk per initiatief.

Wat betreft de samenwerking met andere stadsdelen bestaat er tussen de speelbeheerders een overleg, maar dit gaat niet inhoudelijk in op participatietrajecten. Voordat stadsdeel Escamp het participatietraject in ging met het moodboard is gekeken naar een ander moodboard dat in stadsdeel Leidschenveen/Ypenburg werd gebruikt.

"In principe ga je daar pas kijken als je knelpunten tegenkomt, zo niet dan doe je gewoon je ding."

Dit is met name een kwestie van keuzes maken voor de stadsdeelmedewerkers in verband met de tijdsdruk, maar de respondenten stellen dat het wel erg leuk en leerzaam is om kennis te delen met andere stadsdelen.

4.4.1 Gemeente-initiatief ‘Vernieuwing speelplek Guido van Dethstraat’

In Wateringse Veld wonen veel kinderen. Aan de Guido van Dethstraat bevindt zich een braakliggend terrein waar op één zijde voor kinderen een tijdelijke speelplek is gecreëerd en op de andere zijde rust een bouwbestemming waarvan voorlopig niet wordt verwacht dat er gebouwd gaat worden. Deze speelplek is ingericht met minimale speelvoorzieningen in afwachting van een permanente invulling.

“Tot op heden is het een braakliggend terrein met tijdelijke speelvoorzieningen die in bruikleen zijn in afwachting van de definitieve speelvoorzieningen.”

Afbeelding 4.7 Speelplek Guido van Dethstraat

Op het huidige speelveld staan een aantal speeltoestellen die weinig relatie tot elkaar hebben en deze zijn geplaatst op open en leeg terrein zonder beschutting (Carve, oktober 2013). Afbeelding 4.7 geeft een sfeerimpressie van de huidige speelvoorzieningen. Bewoners hebben aangegeven dat zij graag een volwaardige en aantrekkelijke speelvoorziening voor hun kinderen zouden willen zien en hebben hier zelf ook ideeën voor aangedragen. Door gebrek aan middelen kon het stadsdeel de speelplek tot op heden niet aanpakken (Gemeente Den Haag, 16 mei 2013). Momenteel geven bewoners aan dat het met name een hangplek is waardoor er regelmatig bierfles liggen. Om samen met bewoners tot een inrichting van de speelplek te komen is er medio juni 2013 een participatietraject gestart. Eerder in april zijn er gesprekken met bewoners gehouden waaruit bleek dat zij een groene natuurspeelplaats wilden. Vanuit dit idee is een moodboard met foto's ingericht. Tijdens een bewonersavond heeft de gemeente toelichting gegeven op het participatietraject en de werkwijze daarna werden bewoners uitgenodigd om via het moodboard een ontwerp te maken. Dit moodboard maakte het mogelijk om samen met bewoners een speelplek te ontwerpen waar bewoners hun eigen wensen kenbaar konden maken (Gemeente Den Haag, maart 2014).

In de periode van 29 juli tot 19 augustus 2013 hebben 90 bewoners via het moodboard hun wensen kenbaar gemaakt. De uitslag is daarna via de gemeentelijke website kenbaar gemaakt. Uiteindelijk wordt de input uit het moodboard gebruikt als advies aan een landschapsarchitect (Bewonersplatform Wateringse Veld, z.d.). In het ontwerp wordt uitgegaan van een natuurspeeltuin met open kamers, struinpaden, indianenpaden en drassige stukken die onderling met elkaar worden verbonden. Rechtsonder in afbeelding 4.7 is het voorlopige ontwerp van natuurspeeltuin weergegeven. Het voorlopige ontwerp is voorgelegd aan bewoners zodat zij feedback konden geven op het ontwerp. Het uiteindelijke ontwerp heeft daarna veel tijd gekost, omdat er verschillende partijen mee gemoeid zijn zoals bijvoorbeeld het Hoogheemraadschap welke bezwaar had over de vlonder over het water.

“Toch vertraagt zo’n participatietraject wel erg, maar uiteindelijk levert het wel iets op wat de meerderheid van de mensen wil.”

Ondanks een lang tijdspad stellen de stadsdeelmedewerkers dat via het participatietraject veel bewoners zijn bereikt waardoor een breed gedragen ontwerp gecreëerd kan worden. Ondanks dat de bewoners blij zijn dat er een permanente invulling gegeven wordt aan het speelplein zijn zij wel kritisch over het participatietraject (Gemeente Den Haag, februari 2014):

“Het moodboard is gestuurd meepraten, niet echt inspraak.”

Momenteel bevindt het traject zich nog in de ontwerpfase. Rond de zomer hopen de stadsdeelmedewerkers het ontwerp uit te kunnen besteden en afhankelijk van de beschikbare budgetten kan de speelplaats voor het eind van 2014 gerealiseerd worden. Samenvattend over het gehele traject benoemen de stadsdeelmedewerkers de trede van adviseren op de participatieladder. De stadsdeelmedewerkers geven aan dat het gaat om input van bewoners, maar de gemeente mag hier gemotiveerd van afwijken. Succesfactoren binnen dit traject waren de inzet van het moodboard en de informatiebijeenkomsten met bewoners. Bewoners zijn gedurende het traject meegenomen waarbij het van belang is de vervolgstappen te communiceren. Dit heeft geleid tot een hoge respons.

“De snelheid van de vervolgacties laten nu op zich wachten, dit levert kritiek op.”

Grote knelpunten binnen het traject waren de beperkingen vanuit CMO, de Content Management Organisatie, welke het moodboard na input van het stadsdeel ontwikkelt en beschikbaar stelt. De stadsdeelmedewerkers wilden het moodboard gedurende de zomervakantie beschikbaar stellen, dit was echter niet mogelijk. Daarnaast is het traject over veel verschillende schijven binnen de organisatie gegaan waardoor niet iedereen dezelfde achtergrond informatie had en er een onduidelijke taakverdeling was tussen CMO, BOJZ, een communicatieadviseur en het stadsdeel zelf.

Eigenaarschap

Bewoners hebben een bijdrage geleverd aan de speelplek wat leidt tot meer betrokkenheid dan dat zij niet betrokken zouden worden bij een soortgelijk herinrichting. De stadsdeelmedewerkers hopen daarbij dat bewoners makkelijker mee zullen werken aan bijvoorbeeld schoonmaakacties rondom de speelplek, maar dit zijn aannames. De verwachtingen vanuit het stadsdeel zijn dat bewoners meer betrokken zullen zijn bij de speelplek omdat zij zelf hier een bijdrage aan hebben kunnen leveren.

“Ik verwacht dat ze vanuit de betrokkenheid meer aandacht ervoor zullen hebben en vandaar uit misschien ook beter opletten of er alles nog heel en schoon is.”

Uit een eerdere evaluatie blijkt echter dat kinderen uit de buurt van mening zijn dat zij niet veel meer hebben aan de speeltuin als deze af is. De gemiddelde leeftijd van de meeste kinderen tijdens het participatietraject was rond de tien jaar oud, omdat de het daadwerkelijk plaatsen van de speelplek ongeveer anderhalf jaar later plaatsvindt veranderen de speelbehoeften (Gemeente Den Haag, februari 2014). Belangrijk is dat binnen een wijk een aantal trekkers zijn die bewoners bij elkaar brengen, omdat met name buurtactiviteiten ervoor zorgen dat bewoners elkaar beter leren kennen en hun woonomgeving meer eigen kunnen maken. Het effect op de woonomgeving is nog niet duidelijk omdat het uiteindelijke ontwerp na het participatietraject nog gerealiseerd moet worden.

4.4.2 Burgerinitiatief ‘Stichting Duurzaam Moerwijk’

Stichting Duurzaam Moerwijk is een kleine organisatie die zich inzet voor lokale duurzaamheid onder het motto *‘think global, act local’*. Het doel is om bewustwording over duurzaamheid en duurzame gedragsverandering te creëren bij bewoners (Duurzaam Den Haag, 2014b). Dit doet de stichting door bewoners bij elkaar te brengen om samen te bedenken hoe in de eigen woning, straat, buurt en wijk een positieve duurzame verandering gerealiseerd kan worden. Hierbij wordt uitgegaan van de pijlers ecologisch, economisch en sociaal welke zich vertalen in gedragsverandering, technische maatregelen en groene projecten (Duurzaam Moerwijk, z.d.). Het gaat de stichting om het wegnemen van aannames en het weghalen van blokkades die ervoor zorgen dat bewoners niet met elkaar in gesprek gaan. De focus ligt op de sociale kracht van de buurt.

“Het idee achter Stichting Duurzaam Moerwijk is het creëren van veerkrachtige verbonden in de samenleving of gemeenschap.”

Neutrale thema’s, zoals duurzaamheid, geven de mogelijkheid bewoners met elkaar in gesprek te gaan. Zodra het sociale aspect begint te groeien kunnen meer bewoners bij elkaar gebracht worden. Hiermee wordt het gevoel van veiligheid in de buurt vergroot: mensen kunnen bij elkaar aanbellen. Concreet gaat het Stichting Duurzaam Moerwijk om het verbinden van mensen, bewustzijn creëren en perceptieveranderingen teweeg brengen.

“Je kunt het niet forceren, je moet je verwachtingen loslaten als je met zoiets begint. Je kunt geen scenario plannen hoe je iets wilt hebben, het gaat om een vrije visie en het laten gebeuren.”

Stichting Duurzaam Moerwijk is begonnen met kleine projecten met betrekking tot duurzaamheid in de vorm van vloerisolatie, LED-verlichting en dubbele beglazing waarbij informatieavonden werden georganiseerd voor bewoners waar de mogelijkheden werden besproken. Om verder invulling te geven aan de doelstelling organiseert de stichting verschillende projecten zoals *‘Bewust samen wonen’* waarbij bewoners maandelijks bijeenkomen en gezamenlijk brainstormen over thema’s als afval, voedsel en inkomen. Op basis van deze bijeenkomsten wordt gekeken waar bewoners iets kunnen betekenen. Een ander project is *‘Oase in eigen wijk’* met als doel de betrokkenheid in de buurt te vergroten. Dit project is een zesdaagse buurtinterventie waarin met, voor en door bewoners een oase wordt gecreëerd in eigen buurt door het verzamelen van dromen van bewoners over hetgeen dat zij in hun buurt missen en graag zouden zien. In koppels zijn bewoners de buurt ingegaan waarbij iedereen de taak meekreeg om aan te bellen bij andere bewoners als ze iets moois aan het huis of de tuin zagen. Bewoners reageerden enthousiast op deze manier van benadering. Op basis hiervan zijn maquettes gemaakt waarbij een jury een uiteindelijke keuze heeft gemaakt voor bepaalde oases (Duurzaam Den Haag, 2014b; Duurzaam Moerwijk, z.d.). Uiteindelijk is op basis van de maquettes een plein opgeknapt en is er een geheime tuin voor kinderen gecreëerd waar zij kunnen spelen. Bewoners hebben veel tijd en materiaal in de locaties geïnvesteerd welke uiteindelijk zijn geopend met een feest. De Oasis game was een goede start om iets te laten ontstaan en waar samenwerking tussen bewoners uit voort komt. Naast dit soort projecten is de

stichting ook betrokken bij de inrichting van een buurttuin. In samenwerking met andere welzijnsorganisaties worden omwonenden betrokken bij het ontwerp en de inrichting van de buurttuin die een combinatie zal worden tussen eetbaar groen, een plek om te ontspannen, om te spelen en burens te ontmoeten (Duurzaam Den Haag, 2014b). Figuur 4.8 geeft een sfeerimpressie van de verschillende activiteiten die worden uitgevoerd door de stichting. Om deze activiteiten financieel haalbaar te maken leven de initiatiefnemers zo zuinig mogelijk en zijn zij af en toe werkzaam als ZZP'er. De hoop van de initiatiefnemers is om op basis van erkenning en goed vertrouwen in de toekomst geld te verdienen via Stichting Duurzaam Moerwijk.

Figuur 4.8 Stichting Duurzaam Moerwijk (Duurzaam Moerwijk, z.d.; Duurzaam Den Haag, 2014b)

Het vermogen om te kunnen faciliteren vormt een belangrijke succesfactor volgens een initiatiefnemer. Belangrijk is het begrijpen van groepsdynamiek zodat bewoners in bijeenkomsten ruimte krijgen om dingen te laten ontstaan. Belangrijk hierin is een duidelijk doel voor ogen hebben zodat het gesprek een richting heeft. Het belang van een goed proces is erg groot en legt de basis.

“Er is geen magische sleutel die overal voor werkt, iedere wijk is anders, mensen zijn uniek en het is iedere keer anders.”

Knelpunten waar de stichting mee te maken heeft is het blijven creëren van diepgang in steeds grotere projecten. Hoe verder de initiatiefnemers staan van bewoners hoe moeilijker het voor hen is bewoners bij projecten te trekken. Daarbij vervallen bewoners van verschillende buurten snel in een ‘wij en zij’ cultuur waardoor er eilanden ontstaan. Verder heeft de stichting niet te maken met grote knelpunten omdat de initiatiefnemers het belangrijk vinden om dingen vanzelf te laten ontstaan en zichzelf richting geven.

Samenwerking gemeente Den Haag

In 2012 kwamen de initiatiefnemers in aanraking met de gemeente Den Haag op een energiebeurs. De gemeente heeft hierbij kenbaar gemaakt dat het voor de initiatiefnemers mogelijk was om subsidie aan te vragen. Vanaf dat moment hebben de initiatiefnemers vormgegeven aan de uiteindelijke stichting en sindsdien is er een goede relatie opgebouwd met de gemeente.

“De gemeente is ons ook meer gaan zien als een professionele partij die ook feedback kan geven op hoe wij de gemeente ervaren in de samenwerking en ondersteuning.”

De gemeente heeft een faciliterende rol gespeeld, waarbij de gemeente zelf ook op zoek is naar een nieuwe rol in het kader van participatie. Samen met de gemeente kunnen de initiatiefnemers op een abstracte en bestuurlijk niveau in gesprek gaan over de stichting en haar activiteiten. Ook voorziet de gemeente de stichting in ondersteuning bij duurzaamheidsprojecten waarbij een medewerker wordt geleverd om kennis te delen.

“Dit is ontzettend waardevol dat dit zo wordt aangeboden. De gemeente ervaren wij als erg dienstbaar.”

Gedurende de jaren is de relatie met de gemeente gegroeid en wijst de gemeente ook projecten aan de stichting toe. Op deze manier krijgt de stichting een aantal uur vanuit de gemeente vergoed, maar kunnen zij zelf bepalen hoe zij vorm geven aan een project.

Eigenaarschap

Bewoners geven aan dat zij het gevoel hebben dat er iets gebeurt in de wijk en er is sprake van gevoelsverandering. Er heerst een groter gevoel van veiligheid en betrokkenheid en bewoners durven elkaar weer dingen te vragen. Ook zijn bewoners erg enthousiast over de activiteiten die nu via de stichting worden georganiseerd waardoor het onderlinge contact groeit. Deze activiteiten staan nog in een beginfase waarmee een eerste stap wordt gezet. Met name kinderen spelen hierin een verbindende rol, omdat zij dit aan hun ouders vertellen waarmee de bekendheid wordt vergroot. Het effect van de activiteiten op de ervaring van de woonomgeving wordt positief ervaren. Dit gebeurt in kleine stappen, maar bewoners hebben het gevoel dat er wat gebeurt met de buurt. Er is sprake van een omslagpunt wat het plezier van wonen in de buurt vergroot. Bewoners willen graag zien dat dit doorzet. Voorwaarden om de woonomgeving meer eigen te maken ligt in het onderhoud en de netheid van een straat. Andere voorwaarden zijn respect en sociaal contact tussen bewoners waarbij iedere bewoner gelijk is. Ook is het belangrijk te weten hoe ver men wil gaan hierin.

“Je kan de buurman uitnodigen voor een kop koffie, maar is daar ook behoefte aan?”

Bewoners zijn hun privacy gesteld waardoor een kort praatje met de buurman genoeg kan zijn. Het gemakkelijker is als er een gezamenlijk doel wordt gesteld waar bewoners naartoe kunnen werken zonder dat dit de privacy aantast.

5 Analyse

In het voorgaande hoofdstuk zijn verschillende cases aan bod gekomen, waarvan vier gemeente-initiatieven en vier burgerinitiatieven. In paragraaf 5.1 vormen de theoretische veronderstellingen en de variabelen uit het conceptueel model uitgangspunt en in paragraaf 5.2 komt de analyse van de overige resultaten aan bod waarbij verzamelde data, dat buiten de eerder theoretische veronderstellingen en variabelen valt, uitgangspunt vormt om tot nieuwe theorie te komen.

5.1 Analyse conceptueel model

Het conceptueel model veronderstelt dat gemeente-initiatieven en burgerinitiatieven leiden tot burgerparticipatie, waarbij de elementen openheid, gelijkwaardigheid, debat, invloed en faciliteiten vanuit de gemeente van invloed zijn. Burgerparticipatie leidt daarna tot eigenaarschap bij burgers. In tabel 5.1 en 5.2 zijn vergelijkende tabellen opgenomen waarin deze variabelen uiteen worden gezet.

5.1.1 Gemeente-initiatieven

De gemeente Den Haag organiseert verschillende participatietrajecten om haar bewoners te betrekken bij de besluitvorming rondom de woonomgeving, zo blijkt uit de gemeente-initiatieven. Voor elk van deze initiatieven is een duidelijke aanleiding aan te wijzen, zoals een ontwerpwedstrijd, een versnellingsimpuls, een stadsdeel enquête of bewoners die zelf ideeën aandragen bij de gemeente. Hieruit blijkt dat bewoners zich bewust zijn van de woonomgeving en dit ook duiden bij de gemeente. In elke case maakt de gemeente gebruik van een bepaalde tool om de voorkeuren en wensen van bewoners in kaart te brengen: moodboards, budgetschuiven en ontwerpsspellen. Dit betekent dat gemeente-initiatieven leiden tot burgerparticipatie, omdat de gemeente participatiemogelijkheden voor bewoners creëert middels diverse participatietrajecten.

5.1.2 Openheid

Uit de verschillende cases blijkt dat de gemeente haar participatietrajecten erg open naar haar bewoners toe organiseert. In drie cases zijn voorafgaand aan het traject bijeenkomsten georganiseerd om bewoners in te lichten over het traject en de vervolgstappen. Aanvullend zijn in elke case huis-aan-huisbrieven gebruikt en per case wisselend ook posters, bordbusters en flyers. In twee cases, waar dit mogelijk was middels de ingezette tools, kregen bewoners inzicht in de kosten en de ruimte van bepaalde voorzieningen. De overige twee cases maakten gebruik van een moodboard waarbij deze facetten nog niet relevant zijn. Middels het element openheid worden bewoners in staat gesteld kennis te nemen van de participatietrajecten, hier aan deel te nemen en invloed uit te oefenen. Dit betekent dat het element openheid van grote invloed is op burgerparticipatie binnen gemeente-initiatieven, omdat het bewoners in staat stelt kennis te nemen van participatietrajecten en hier aan deel te nemen. Onder de voorwaarde dat deze gemeente-initiatieven gericht zijn op de woonomgeving leidt deze burgerparticipatie tot eigenaarschap.

5.1.3 Gelijkwaardigheid

De gemeente maakt gebruik van verschillende tools om haar participatietrajecten vorm te geven. Uit alle cases blijkt dat deze tools zorgen voor een hoge mate van gelijkheid, omdat bewoners hun voorkeuren en wensen kenbaar maken middels eenzelfde tool waardoor posities, middelen en achtergronden er niet toe doen. In één case wordt daarnaast ook rekening gehouden met bewoners die dichterbij de desbetreffende openbare ruimte wonen door een weging aan te brengen in de voorkeuren op basis van de postcode. In een andere case wordt rekening gehouden met IP-adressen waardoor ook de stemronde binnen dat traject op een gelijkwaardige wijze kon verlopen. Dit betekent dat het element gelijkwaardigheid van invloed is de gemeente-initiatieven die leiden tot participatie, omdat gelijkwaardigheid er voor zorgt dat alle voorkeuren en wensen vanuit bewoners van gelijke waarde zijn en zij over dezelfde informatie beschikken waardoor posities, middelen en achtergronden er niet toe doen.

5.1.4 Debat

Opvallend is dat in bijna alle case een lage mate van debat tussen gemeente en bewoner te zien is. In twee cases heeft het debat gezorgd voor de vormgeving en invulling van het participatietraject, maar consequent is in geen van de cases terugkoppeling gedurende het traject vanuit de gemeente te zien. Bewoners geven aan gedurende het traject terugkoppeling vanuit de gemeente te willen krijgen. De resultaten uit de participatietrajecten zijn overeenkomstig in elke case gepubliceerd op de gemeentelijke website waardoor er geen directe mogelijkheid tot debat was. In één case is ingespeeld op een plaatselijke kraampjesmarkt om het debat met bewoners op te zoeken wat een positief effect had op de mate van debat. In een latere fase werd hier nogmaals terugkoppeling gegeven via een bewonersbijeenkomst, maar hier kwamen nauwelijks bewoners op af. In een andere case waren bewoners uitgenodigd om bij de gemeente over de resultaten in gesprek te gaan en naar aanleiding daarvan een definitief ontwerp te maken. De opkomst was echter heel erg gering: drie bewoners. Wat opvalt is dat ook in twee cases nog een laatste terugkoppeling over het definitieve ontwerp moet plaatsvinden. Uit de cases blijkt dat de gemeente niet altijd de mogelijkheid tot debat creëert en dat bewoners niet altijd gebruik maken van de mogelijkheid om in debat te gaan. Dit betekent dat het element debat een matige mate van invloed heeft op burgerparticipatie vanuit gemeente-initiatieven, omdat blijkt dat vanuit de gemeente mogelijkheden worden geboden tot debat waar bewoners weinig gebruik van maken, maar daarentegen geven bewoners aan wel behoefte te hebben aan terugkoppeling gedurende een participatietraject.

5.1.5 Invloed

De mate van invloed van bewoners binnen de participatietrajecten kan in drie cases getypeerd worden als matig. In één case kregen kinderen via het participatietraject de ruimte om een speelgedeelte te ontwerpen, maar binnen het traject was geen ruimte voor andere bewoners die ook duidelijke voorkeuren en wensen hadden voor de inrichting van de betreffende openbare ruimte. Hieruit komt naar voren dat slechts een klein deel van de bewoners invloed kreeg op de herinrichting. Ook de twee cases waarin de gemeente een moodboard in heeft gezet is de mate van invloed matig. Binnen de kaders van de gemeente kunnen bewoners voorkeuren aangegeven, maar zij kunnen geen grote invloed uitoefenen op het uiteindelijke ontwerp omdat de gemeente hier een besluit over neemt. Een bewoner noemde dit ook wel het gestuurd meepraten en geen inspraak. In een andere case is de budgetschuif naar aanleiding van de input van bewoners vormgegeven waarna zij hier zelf in konden schuiven en direct grote invloed uit konden oefenen. Wat ook opvalt is dat de respondenten de verschillende participatietrajecten elk op verschillende treden plaatsen. Waar de ene respondent eenzelfde traject op meebeslissen plaatst, plaatst een ander het traject op coproduceren. Hieruit blijkt dat de participatieladder binnen de gemeente niet op een eenduidige wijze wordt toegepast. Dit betekent dat het element invloed van grote invloed is op burgerparticipatie in gemeente-initiatieven, omdat dit de mate van inspraak van bewoners bepaalt, oftewel hoe groot de rol van de bewoner is binnen burgerparticipatie. Dit betekent ook dat het element invloed van grote invloed is op eigenaarschap, omdat dit bepaalt in welke mate een bewoner invloed kan uitoefenen op zijn eigen woonomgeving.

5.1.6 Burgerinitiatieven

Naast gemeente-initiatieven zijn er ook verschillende burgerinitiatieven die gericht zijn op de woonomgeving. Elk burgerinitiatief is ontstaan door een bepaalde oorzaak of door idealen van initiatiefnemers die iets voor de buurt wilden doen. Zo is er van een braakliggend terrein een buurttuin gemaakt waar ook mogelijkheden zijn gecreëerd voor moestuinen en culturele activiteiten en zo wil een ander initiatief een tuinenwijk creëren met verschillende tuinen samen met bewoners aan te leggen door de hele buurt. Naast het creëren van tuinen zijn er ook initiatieven die zich focussen op diverse activiteiten. Zo wil één initiatief het eigen stadsdeel verduurzamen, verfraaien en sociaal- economisch versterken door verschillende matchmarkten met lokale ondernemers en wil een ander initiatief de bewustwording rondom duurzaamheid vergroten en een duurzame gedragsverandering creëren. Deze cases laten zien dat bewoners elk eigen idealen en doelen hebben om een bijdrage te leveren aan de buurt. Dit betekent dat burgerinitiatieven van grote invloed zijn op burgerparticipatie en eigenaarschap, omdat bewoners naar eigen idealen en doelen participeren waarmee de eigen woonomgeving meer eigen gemaakt wordt. Bewoners kunnen op deze manier zelf invulling geven aan de eigen woonomgeving zonder strakke kaders vanuit de gemeente.

5.1.7 Faciliteiten gemeente

Faciliteiten vanuit de gemeente spelen geen rol in het ontstaan van de burgerinitiatieven. In de opstartfase daarna is de gemeente in één case betrokken geweest en heeft daarbij voorzien in een basisfinanciering waarna het initiatief zich verder kon ontwikkelen. Daarna is in alle cases te zien dat de gemeente een faciliterende rol aanneemt en met name kennis deelt met de bewoners van de initiatieven. In twee cases is ook te zien dat deze kleine projecten voor de gemeente uitvoeren waardoor er kleine samenwerkingsverbanden ontstaan. Teruggrijpend naar de overheidsparticipatietrap betekent dit dat de gemeente zich op de tweede en derde treden bevindt: faciliteren en stimuleren. Consequent blijkt uit elke case dat de bewoners tevreden zijn met de rol die de gemeente hier aanneemt. Dit betekent dat de faciliteiten vanuit de gemeente nauwelijks invloed hebben op het ontstaan van burgerinitiatieven en hier los van staan. Faciliteiten vanuit de gemeente zijn daarentegen wel van invloed op de ontwikkeling en groei van burgerinitiatieven welke leiden tot burgerparticipatie. Onder de voorwaarde dat deze burgerinitiatieven gerelateerd zijn aan de woonomgeving zorgen de faciliteiten vanuit de gemeente er voor dat bewoners hun woonomgeving meer eigen kunnen maken.

5.1.8 Burgerparticipatie

De mate van burgerparticipatie in de gemeente-initiatieven is erg wisselend. Tegenover twee cases waar nauwelijks respons is gekomen vanuit bewoners staan twee cases waar sprake is van een hoge respons. Hier is echter wel een kanttekening bij te plaatsen: in de cases oefenen bewoners binnen de kaders van de gemeente een bepaalde mate van invloed uit, maar de gemeente neemt de uiteindelijke beslissing. Dit betekent dat de participatietrajecten met name op de treden raadplegen en adviseren. Binnen de burgerinitiatieven blijkt een redelijke tot hoge mate van burgerparticipatie te zijn. Dit zijn de bewoners, scholen, vrijwilligers en lokale ondernemers die deelnemen aan de diverse activiteiten van de initiatieven. Ook hier is echter een grote kanttekening bij te plaatsen: het gaat hierbij om participatie binnen de burgerinitiatieven, maar deze burgerinitiatieven hebben geen relatie met politieke besluitvorming en beleidsvorming zoals de theoretisch definitie stelt, omdat deze initiatieven hier geheel los van staan en alleen eigen idealen en doelen nastreven. Uit de cases blijkt wel dat via burgerparticipatie bewoners invloed kunnen uitoefenen op de eigen woonomgeving wat leidt tot eigenaarschap, omdat bewoners hun eigen voorkeuren en wensen kenbaar kunnen maken. Dit betekent dat burgerparticipatie vanuit gemeente-initiatieven en burgerinitiatieven invloed heeft op eigenaarschap in de woonomgeving onder de voorwaarde dat deze initiatieven gericht zijn op de woonomgeving.

5.1.9 Eigenaarschap

Uit de cases blijkt dat de onderlinge betrokkenheid van bewoners met name bij de gemeente-initiatieven erg laag is en dat het participatietraject hier geen tot weinig invloed op heeft gehad. De initiatieven hebben betrekking op locaties waar weinig bewoners komen en waar bewoners weinig onderling contact hebben. Dit valt te verklaren doordat er soortgelijke en meer aantrekkelijkere openbare ruimtes dichtbij zijn of dat bewoners weinig in openbare komen en een teruggetrokken bestaan leven. In één case is echter wel sprake van een groep bewoners die samen het groen onderhoud doen waardoor sociale contacten zijn vergroot. Ondanks de lage betrokkenheid hebben de initiatieven, op één case na, effect op de betrokkenheid richting woonomgeving en eigenaarschap. Bewoners zijn kritisch naar hun woonomgeving en mede dankzij participatietrajecten kunnen zij hier invloed op uitoefenen en worden zij mede-eigenaar van het resultaat. Een kanttekening daarbij is dat in drie cases een lang tijdspad verbonden is aan het participatietraject en het realiseren van het uiteindelijke ontwerp waardoor speelbehoeften van kinderen veranderen en uiteindelijk geen gebruik meer zullen maken van de nieuw ingerichte openbare ruimte. De participatietrajecten zijn binnen deze cases al afgerond, maar het uiteindelijke ontwerp moet nog gerealiseerd worden. De case waar dit effect helemaal uit blijft heeft te maken met wijken waar bewoners erg teruggetrokken leven en zich weinig in de openbare ruimte bevinden. Dit betekent dat gemeente-initiatieven geen invloed hebben op de onderlinge bewonersbetrokkenheid, omdat het blijkt dat de participatietrajecten betrekking hebben op locaties waar weinig bewoners komen. Wat betreft eigenaarschap betekent dit dat gemeente-initiatieven invloed hebben op eigenaarschap, onder de voorwaarde dat deze gemeente-initiatieven gericht zijn op de openbare ruimte, omdat bewoners invloed hebben kunnen uitoefenen op hun directe woonomgeving en zij zijn mede-eigenaar van het uiteindelijke resultaat.

De cases met betrekking tot de burgerinitiatieven laten daarentegen zien dat de bewonersbetrokkenheid gegroeid is. Met name de cases die betrekking hebben op een tuin laten toenemende bewonersbetrokkenheid zien, omdat deze tuinen te maken hebben met wederkerende activiteiten zoals het onderhoud van de planten waardoor bewoners elkaar beter leren kennen en elkaar vaak ontmoeten. Er ontstaat een gevoel van verbondenheid met de tuinen en met andere bewoners. Met name deze cases die betrekking hebben op tuinen laten daarnaast ook zien dat de waardering vanuit bewoners voor de woonomgeving en het eigenaarschap toeneemt, omdat de tuinen aandacht trekken in stenige omgevingen. Dit valt te verklaren doordat bewoners deze tuinen zelf hebben gecreëerd, zelf onderhouden en verantwoordelijk voor zijn waardoor een gevoel van eigenaarschap wordt gecreëerd. Het initiatief dat zich inzet op het netwerken focust haar activiteiten met name op lokale ondernemers en dit leidt volgens haar deelnemers niet tot grotere betrokkenheid, omdat het draagvlak voor duurzaamheid ontbreekt. Voor de woonomgeving en eigenaarschap heeft deze case ook geen effect. Dit valt te verklaren doordat het gaat om activiteiten die met name gericht zijn op lokale ondernemers binnen het gehele stadsdeel. Hiermee heeft deze case betrekking op een grote doelgroep en heeft het geen directe focus op een bepaalde wijk. Een ander initiatief dat ook betrekking heeft op duurzaamheid legt de focus daarentegen op de eigen wijk. Middels haar activiteiten wordt een grotere betrokkenheid gecreëerd en is er sprake van gevoelsverandering binnen de wijk wat een positief effect heeft op de woonomgeving en eigenaarschap daarvan. Dit wordt verklaard door het feit dat dit initiatief de focus op een kleine doelgroep heeft. Dit betekent dat burgerinitiatieven leiden tot burgerparticipatie wat van invloed is op de onderlinge betrokkenheid en het eigenaarschap van de woonomgeving onder de voorwaarde dat het burgerinitiatief zich focust op bewoners en betrekking heeft op de directe woonomgeving. Dit valt te verklaren doordat deze initiatieven voor bewoners direct iets opleveren, zoals een groene omgeving, groenten en kruiden etc. uit de tuin, en activiteiten specifiek in een wijk wat direct betrekking heeft op de bewoners. Een initiatief dat zich op een heel stadsdeel richt staat verder van bewoners af waardoor dit geen direct effect heeft voor bewoners.

Tabel 5.1 Analyse conceptueel model gemeente initiatieven

Analyse conceptueel model gemeente-initiatieven				
	Doe ut lekkâh zelluf	Opknapbeurt Haverkamp	Herinrichting speelplekken Laakweg	Vernieuwing speelplek Guido van Dethstraat
Gemeente-initiatief	Jantje Beton organiseerde in 2012 een ontwerpwedstrijd waarna de gemeente met het winnende ontwerp aan de slag is gegaan en een participatietraject heeft opgestart om het Keppelerplein opnieuw in te richten via een ontwerpspel met kinderen.	Via de versnellingsimpuls 2013 kon de gemeente het Haverkampplein gaan opknappen via een participatietraject waarom bewoners via een budgetschuif hun voorkeuren konden aangeven.	Bewoners hadden via een stadsdeel enquête laten blijken dat zij aandacht wilden voor de speelplekken waarna de gemeente in halverwege 2013 een participatietraject heeft opgestart voor de herinrichting van de speelplekken middels een moodboard.	Bewoners hebben diverse ideeën aangedragen om de speelplek aan de Guido van Dethstraat aan te pakken waarna de gemeente in 2013 initiatief heeft genomen en een participatietraject heeft opgestart waarbij bewoners middels een moodboard hun voorkeuren konden aangeven.
Openheid	Erg open, bewoners zijn op verschillende momenten in het traject betrokken en kregen aan de hand van een ontwerpspel inzicht in verschillende facetten (kosten, ruimte) en daarnaast zijn er huis-aan-huisbrieven verspreid.	Erg open, bewoners zijn zowel voor als na het participatietraject uitgenodigd en via een budgetschuif kregen zij inzicht in de kosten van de opknapbeurt, daarnaast zijn bewoners geïnformeerd via huis-aan-huisbrieven en posters.	Erg open, bewoners zijn op verschillende wijzen en momenten bij het participatietraject betrokken en zij zijn geïnformeerd via huis-aan-huisbrieven en posters.	Erg open, bewoners zijn op bewonersbijeenkomsten en via het moodboard betrokken bij het participatietraject, daarnaast zijn er huis-aan-huisbrieven verspreid.
Gelijkwaardigheid	Hoge mate, bewoners uit de omliggende wijk konden op basis van een inlogcode een ontwerp indienen via hetzelfde ontwerpspel en via het IP-adres kon iedereen daarna één keer stemmen op zijn favoriete ontwerp.	Hoge mate, bewoners hebben elk via een budgetschuif de mogelijkheid gekregen hun voorkeuren aan te geven waarbij op basis van postcode rekening gehouden kon worden met bewoners die dichter op het plein wonen.	Hoge mate, bewoners hebben hun voorkeuren via een moodboard kenbaar kunnen maken.	Hoge mate, omdat bewoners hun voorkeuren via een moodboard kenbaar hebben kunnen maken.
Debat	Lage mate, bewoners zijn via een bewonersbijeenkomst ingelicht over het participatietraject echter zijn er gedurende het traject geen terugkoppelingsbijeenkomsten gehouden waardoor bewoners lange tijd niets van de gemeente hebben gehoord.	Matige mate, bewoners konden via een eerste bewonersbijeenkomst input leveren, maar op de tweede bijeenkomst waar de resultaten besproken werden kwamen 3 bewoners en gedurende het traject is er geen terugkoppeling geweest vanuit de gemeente.	Lage mate, de gemeente heeft het voorlopige ontwerp op basis van de uitkomsten van het moodboard op een plaatselijke kraampjesmarkt gepresenteerd waar interactie gezocht werd met bewoners en zij aanmerkingen konden geven voor het definitieve ontwerp op een bewonersbijeenkomst.	Matige mate, bewoners hebben voorafgaand aan het traject laten blijken dat dat ze het de speelplek wilden aanpakken en tijdens twee bewonersbijeenkomsten hebben zij opnieuw de gelegenheid gehad om input aan de gemeente te geven, de laatste terugkoppeling moet nog plaatsvinden.

Invloed	Matige mate, kinderen hadden een hoge mate van invloed op het uiteindelijke ontwerp doordat zij een ontwerp konden indienen, overige omwonenden hadden via het participatietraject geen invloed op de besluitvorming over de rest van het plein. Op de participatieladder wordt het traject door de ene respondent geplaatst op de trede meebeslissen, de ander op coproduceren.	Hoge mate, de input van bewoners tijdens de eerste bewonersavond heeft gezorgd voor de vormgeving van de budgetschuif waarna bewoners via de budgetschuif hun eigen voorkeuren kenbaar konden maken voor het uiteindelijke ontwerp. Eén respondent plaatst het traject op de trede meebeslissen, de anderen geven aan dat er verschillende treden zijn gebruikt.	Matige mate, omdat bewoners via een moodboard hun voorkeuren en opmerkingen aan de gemeente door konden geven waarna op basis van de resultaten een ontwerp is gemaakt. De respondent plaatst het traject op coproduceren, in de evaluatie wordt adviseren gesteld.	Matige mate, omdat het moodboard vorm is gegeven naar aanleiding van de input van de eerste bewonersbijeenkomst en via een moodboard konden bewoners gestuurd meepraten en stemmen op hun voorkeuren waarna een ontwerp is gemaakt. Het gaat om adviseren, het gaat om de input van bewoners maar de gemeente mag hier gemotiveerd van afwijken.
Burgerparticipatie	Lage mate, omdat er gedurende het participatietraject in totaal 9 ontwerpen zijn ingediend, de overige bewoners hebben hun voorkeuren kenbaar gemaakt via een tegenbeweging.	Hoge mate, omdat er in totaal 39 budgetvoorstellen zijn gedaan door bewoners waarmee de gemeente een ontwerp heeft gemaakt voor het plein.	Lage mate, omdat er in totaal 8 reacties op het moodboard zijn gekomen waarna de gemeente zelf de straat op moest om extra respons te verzamelen, ook op de bewonersbijeenkomst waren enkele buurtbewoners.	Hoge mate, omdat er in totaal 90 reacties zijn voortgekomen uit het participatietraject waarmee de gemeente een ontwerp kon laten maken.
Eigenaarschap	De betrokkenheid van bewoners in deze anonieme buurt is laag en wat betreft de woonomgeving zijn de bewoners erg kritisch geweest waardoor nu ook de vergroeningswens wordt meegenomen, daarbij veranderen de speelbehoeften van de kinderen die ontwerpen hebben ingeleverd door een lang tijdspad.	Naar aanleiding van het participatietraject onderhouden bewoners het groen op het plein, maar het blijft een plein waar weinig mensen komen waardoor weinig contact is, daarentegen kijken bewoners positiever naar hun woonomgeving omdat zij hier invloed op hebben kunnen uitoefenen en mede-eigenaar zijn geworden van het resultaat waardoor een 'wij-gevoel' is ontstaan bij bewoners.	Er is geen tot weinig betrokkenheid onderling bij bewoners en zij zijn weinig betrokken bij hun woonomgeving, zeker naar mate zij hoger in een flat wonen, en sluiten zich hier van af.	Bewoners hebben een zelf een bijdrage kunnen leveren wat leidt tot meer betrokkenheid, maar de speelbehoeften van de kinderen die mee hebben gedaan veranderen waardoor zij minder aan de speelplek hebben als deze af is, wat betreft de woonomgeving heeft dit een positieve bijdrage omdat zij hier zelf een bijdrage aan hebben kunnen leveren.

Tabel 5.2 Analyse conceptueel model burgerinitiatieven

Analyse conceptueel model burgerinitiatieven				
	't Gras v/d Buren	De Tuinen van Mariahoeve	Quartier Laak	Stichting Duurzaam Moerwijk
Burgerinitiatief	Er was een braakliggend terrein waar bewoners en derden (bewonersvereniging, woningcorporatie, gemeente, kunstenaars) zich hebben verenigd in een werkgroep en in acht vrijwilligerszaterdagen een buurttuin hebben gerealiseerd.	Uit verschillende losse tuinen in de Mariahoeve is de stichting de Tuinen van Mariahoeve ontstaan die van Mariahoeve een tuinenwijk wil creëren door overal kleine tuinen te creëren met bewoners om de leefomgeving zo prettig mogelijk te maken en activiteiten en workshops hierom heen te organiseren.	De initiatiefnemers van Quartier Laak voelden zich niet betrokken bij de ontwikkelingen in het eigen stadsdeel en hebben Quartier Laak opgericht om stadsdeel Laak te verduurzamen, verfraaien en sociaal- economisch te versterken.	Stichting Duurzaam Moerwijk is opgericht om de bewustwording over duurzaamheid te vergroten en daarmee een duurzame gedragsverandering te creëren bij bewoners door samen met hen activiteiten te organiseren.
Faciliteiten gemeente	De gemeente is met name gedurende de start van het traject betrokken geweest en heeft in deze rol voorzien in de basisfinanciering daarna heeft de gemeente zich faciliterend opgesteld waar de initiatiefnemers tevreden over zijn.	De gemeente is niet betrokken geweest bij de oprichting, maar heeft een faciliterende rol naar de stichting toe in het delen van kennis, gebruik van leegstaande panden, zaden en bloemen, waar de initiatiefnemers tevreden mee zijn.	De gemeente is niet betrokken geweest bij de oprichting, maar heeft een faciliterende rol wat betreft kennisdeling en daarbij besteedt de gemeente af en toe projecten uit bij Quartier Laak wat de initiatiefnemers als prettig ervaren.	De gemeente is niet betrokken geweest bij de oprichting van de stichting maar speelt een faciliterende rol met betrekking tot het delen van kennis in duurzaamheidsprojecten en daarnaast doet de stichting af en toe projecten voor de gemeente.
Burgerparticipatie	Lage mate van burgerparticipatie in politieke besluitvorming en totstandkoming van beleid, maar wel een hoge mate van burgerparticipatie binnen het eigen project waar gemiddeld zo'n 10 à 15 vrijwilligers 8 zaterdagen aan de tuin hebben gebouwd en waar nu werkgroepen worden ingericht om de tuin te onderhouden.	Lage mate van burgerparticipatie in politieke besluitvorming en totstandkoming van beleid, omdat het initiatief hier geen raakvlak mee heeft maar een redelijke mate van burgerparticipatie binnen het eigen project waar wordt samengewerkt met vrijwilligers, bewoners en scholen om de tuinen te onderhouden: toch liggen de tuinen verscholen in het wijkpark waardoor er niet heel veel vrijwilligers op af komen.	Lage mate van burgerparticipatie in politieke besluitvorming en totstandkoming van beleid, omdat het initiatief hier geen raakvlak mee heeft, en een redelijke mate van burgerparticipatie bij de activiteiten die Quartier Laak organiseert, omdat hier met name ondernemers aanwezig zijn.	Lage mate van burgerparticipatie in politieke besluitvorming en totstandkoming van beleid, omdat het initiatief hier geen raakvlak mee heeft, maar een hoge mate van burgerparticipatie in de activiteiten die de stichting organiseert waar veel bewoners aan meewerken.

Eigenaarschap

De bewonersbetrokkenheid in de buurt is vergroot en daarbij heeft de tuin wederkerende werkzaamheden waar bewoners met elkaar in contact blijven komen, daarnaast zijn bewoners erg alert op de tuin en worden er in de toekomst culturele activiteiten georganiseerd op het cultuurpodium in de tuin. Wat betreft de woonomgeving trekt de tuin aandacht in de stenige omgeving en creëert het een 'wij/van ons gevoel' bij de bewoners omdat zij het zelf hebben opgebouwd.

De bewonersbetrokkenheid is gegroeid, bewoners zijn enthousiaster, socialer, en het gevoel van verbondenheid is gegroeid en daarbij zorgen de kleine tuinen voor meer waardering en zorgt dit ervoor dat de woonomgeving eigen wordt bij bewoners.

Bewoners leren lokale ondernemers kennen, maar de onderlinge betrokkenheid wordt niet vergroot omdat weinig mensen in het stadsdeel geïnteresseerd zijn in duurzaamheid en wat betreft de woonomgeving heeft het initiatief ook geen direct effect.

De bewonersbetrokkenheid neemt toe, omdat zij enthousiast zijn over de activiteiten waardoor het onderlinge contact groeit en er sprake is van gevoelsverandering bij bewoners wat ook een positief effect heeft op de woonomgeving.

5.2 Analyse overige resultaten

Buiten de resultaten die binnen de theoretische veronderstellingen en variabelen past zijn ook veel resultaten naar voren gekomen die mogelijk kunnen leiden tot nieuwe theorie. Deze resultaten worden geordend naar gemeente-initiatieven en burgerinitiatieven. In tabel 5.3 en 5.4 zijn tabellen opgenomen waarin de overige resultaten uiteen worden gezet.

5.2.1 Gemeente-initiatieven

Uit twee gemeente-initiatieven blijkt dat de verwachtingen vanuit de gemeente soms hoger liggen dan de uiteindelijke respons die voortkomt uit het participatietraject. De gemeente lijkt in sommige cases ambitieuzer dan de bewoners: via de budgetschuif kregen bewoners ruimte in het budget om zaken aan te passen en extra budget uit te geven, maar slechts één bewoner deed dit. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat bewoners direct inzicht hadden in de kosten voor bepaalde voorzieningen waardoor zij zich bewust werden van de totale kosten.

De communicatie naar bewoners vormde een uitdaging voor de stadsdelen. In twee cases ging het om de herinrichting van speelruimtes voor kleine kinderen. De leeftijd van deze doelgroep ligt lager dan de kinderen die al goed overweg kunnen met een ontwerpspel of een moodboard. De respons in deze cases was dan ook erg laag in vergelijking met de verwachting vanuit de gemeente. Dit betekent dat de doelgroep een belangrijk element vormt voor de vormgeving van een participatietraject, omdat het participatietraject hier op aangepast en ingericht moet worden om effectief te zijn. Ook blijkt dat de communicatie gebonden is aan de gemeentelijke huisstijl waardoor het voor stadsdelen moeilijk is de communicatie aantrekkelijk te maken en de aandacht van bewoners te trekken.

Uit drie gemeente-initiatieven blijkt dat het tijdspad van een participatietraject en het realiseren van het ontwerp dat hieruit is gekomen van grote invloed is op de betrokkenheid en eigenaarschap bij bewoners. Eén participatietraject is in 2012 gestart en de andere in 2013, maar in de zomer van 2014 zijn de uiteindelijke ontwerpen nog niet gerealiseerd. Bewoners verliezen hun enthousiasme en haken af, omdat vervolgacties te lang op zich laten wachten waardoor resultaten van het participatietraject lange tijd niet zichtbaar en tastbaar zijn. Daarnaast veranderen speelbehoeften van kinderen waardoor de betrokkenheid naar de desbetreffende openbare ruimte steeds kleiner wordt en het gevoel van mogelijk eigenaarschap ook steeds meer afneemt. Dit betekent dat het tijdspad van grote invloed is op de relatie tussen burgerparticipatie en eigenaarschap, omdat dit er voor zorgt dat bewoners betrokken blijven bij een initiatief en dit zorgt ervoor dat verwachtingen gemanaged kunnen worden.

Consequent blijkt uit alle gemeente-initiatieven dat de interne afstemming binnen de gemeente niet effectief verloopt. Medewerkers hebben te maken met tijdsdruk, wisseling in projectgroepen, afdelingen zijn afhankelijk maar de onderlinge afstemming blijft uit, processen duren te lang en sluiten niet op elkaar aan, initiatieven gaan over veel schijven met onduidelijke taakverdelingen en daarnaast hebben de medewerkers te maken met beperkingen in het inzetten van tools, zoals de tijd dat een tool online kan staan ongeacht de periode. Dit betekent dat interne afstemming binnen de gemeente van grote invloed is op burgerparticipatie en eigenaarschap, omdat de kwaliteit en de effectiviteit van een participatietraject hiervan afhankelijk is.

Het blijkt dat elk stadsdeel op ongeveer dezelfde wijze omgaat met nieuwe burgerinitiatieven: er wordt gekeken of het initiatief binnen de kaders van de gemeente past, of er budget beschikbaar is, wat het initiatief zal opleveren, wat bewoners precies nodig hebben en wat het stadsdeel daarin kan betekenen. Onderling tussen de stadsdelen is echter weinig contact wat betreft burgerinitiatieven en participatietrajecten waardoor er nauwelijks sprake is van kennisdeling onderling. Dit betekent dat stadsdelen onderling veel van elkaar kunnen leren door het delen van kennis met betrekking tot burgerparticipatie.

5.2.2 Burgerinitiatieven

Uit de burgerinitiatieven blijkt dat naast de gemeente ook de woningcorporatie een belangrijke rol kan spelen. In twee cases voorziet woningcorporatie Staedion bewoners tijdelijk van een stuk grond, plaatst afvoerpijpen en ondersteunt bewoners met tuinbakken. Naast de faciliteiten vanuit de gemeente kunnen burgers ook een beroep doen op derden, zodat zij ook onafhankelijk van de gemeente kunnen bestaan en groeien. Dit betekent dat burgerparticipatie niet alleen betrekking heeft op burgers en gemeente, maar dat ook derden een belangrijke rol spelen in het realiseren van burgerinitiatieven. Zo stelde een respondent ook: *'Als economisch denken van een woningbouwvereniging eens omgezet zou worden in een bloemrijk denken.'*

Uit drie van de vier cases blijkt dat kinderen een belangrijke verbindende factor zijn binnen burgerinitiatieven. Enthousiaste kinderen zorgen voor enthousiaste ouders, wat ertoe leidt dat kinderen hun ouders meenemen en meer bewoners zich aansluiten bij verschillende initiatieven. Dit geldt niet alleen voor groene initiatieven, maar ook voor activiteiten waar kinderen bij betrokken worden. Naast kinderen spelen ook de neutrale thema's een belangrijke rol om meer bewoners bij een initiatief te betrekken. Neutrale thema's bieden bewoners de gelegenheid met elkaar in gesprek te gaan, zoals bijvoorbeeld duurzaamheid en groen. Dit zijn thema's waar bewoners iets mee kunnen en wat over het algemeen als 'goed' ervaren wordt. Dit betekent dat er een verbindende factor moet zijn om meer bewoners bij een initiatief te betrekken, zoals kinderen of een neutraal thema.

Wat in de helft van de cases ook naar voren kwam is dat bewoners zich afvragen in hoeverre de betrokkenheid vergroot moet worden. Bewoners zijn gesteld op hun privacy en niet iedereen heeft de behoefte om alle burens te leren kennen. Niet iedereen wil bij elkaar op de koffie, een kort praatje kan genoeg zijn. Dit betekent dat niet alle bewoners behoefte hebben aan een hoge mate van betrokkenheid, maar ook tevreden kunnen zijn met een toevallige contacten. Voor de participatieladder van Thomas welke gericht is op de betrokkenheid betekent het dus dat er niet altijd behoefte bestaat om op een hogere trede te komen, maar dat bewoners ook tevreden zijn met lage treden.

Tabel 5.3 Analyse overige resultaten gemeente-initiatieven

Analyse overige resultaten gemeente-initiatieven			
Doe ut lekkâh zelluf	Opknappbeurt Haverkamp	Herinrichting speelplekken Laakweg	Vernieuwing speelplek Guido van Dethstraat
Er ontstond een tegenbeweging van bewoners die het niet eens waren met het participatietraject waarmee een speelgedeelte werd ontworpen. Zij wilden meer groen op het plein.	De interne afstemming binnen de gemeente: afdelingen zijn van elkaar afhankelijk voordat er daadwerkelijk met het traject gestart kan worden waardoor een tijdsdruk ontstaat.	Het bereiken van de juiste doelgroep was lastig.	Beperkingen vanuit CMO qua openstelling moodboard in de vakantieperiode.
Verwachtingen vanuit het stadsdeel lagen hoger dan de uiteindelijke respons.	Sommige bewoners geven aan niet op de hoogte geweest te zijn van het participatietraject, de communicatie heeft niet alle bewoners bereikt.	Communicatie kon niet aantrekkelijker gemaakt worden voor bewoners i.v.m. een vaste huisstijl van de gemeente.	Het traject ging over veel verschillende schijven waardoor niet iedereen dezelfde achtergrond informatie had en er een onduidelijke taakverdeling was tussen CMO, BOJZ, de communicatieadviseur en het stadsdeel zelf.
De locatie van de speelplek speelt een belangrijke rol, omdat vlakbij een wijkpark ligt.	Eén bewoner heeft binnen het traject via de budgetschuif budget geplust. Dit kwam niet overeen met de verwachtingen van het stadsdeel dat groter had gedacht.	Scholen wilden niet meewerken aan het project van de gemeente.	
De doelgroep lag qua leeftijd lager dan de kinderen die via het ontwerpspel een ontwerp konden maken.		Processen duren te lang waardoor enthousiaste bewoners afhaken en het traject een lang tijdspad krijgt: nu nog steeds niet gerealiseerd.	
Het tijdspad: in 2012 begonnen, nu 2014 nog niet gerealiseerd waardoor enthousiaste bewoners worden verloren, ook speelbehoeften veranderen.		Participatie is afhankelijk van de bewonersgroepen in bepaalde wijken. Sommige mensen hebben bijna niet te maken met buitenruimtes.	

Tabel 5.4 Analyse overige resultaten burgerinitiatieven

Analyse overige resultaten burgerinitiatieven			
't Gras v/d Buren	De Tuinen van Mariahoeve	Quartier Laak	Stichting Duurzaam Moerwijk
Werkgroep met veel verschillende achtergronden en talenten leggen een goede basis voor het traject.	Terugkoppeling vanuit de gemeente verloopt niet altijd effectief waardoor zaken mislopen.	Quartier Laak is een intermediair tussen bewoner en gemeente en creëert handvatten voor ondernemende bewoners.	Met name kinderen zijn een verbindende factor, omdat zij verhalen aan hun ouders vertellen waarmee de bekendheid wordt vergroot.
De samenwerking met de gemeente: de basisfinanciering heeft voor de start gezorgd omdat fondsen eerst kijken wie de andere financierders zijn voordat ze over de brug komen.	Woningcorporatie Staedion speelt een belangrijke rol in de ondersteuning: plaatsen afvoerpijpen, tuinbakken.	Quartier Laak prikkelt bewoners om te kijken wat zij zelf kunnen doen om zaken op te lossen.	Het vermogen om een groepsproces te faciliteren is van groot belang.
Samenwerking met woningcorporatie Staedion die grond beschikbaar stelt en in de werkgroep meedoet.	Kinderen spelen een verbindende rol, als zij tuinieren leuk vinden nemen ze hun ouders ook mee.		Neutrale thema's, zoals duurzaamheid geven de mogelijkheid om bewoners met elkaar in gesprek te laten gaan.
In hoeverre wil je de betrokkenheid vergroten? Iedereen is ook gesteld op zijn privacy en niet iedereen heeft behoefte om alle burens te leren kennen.	De stichting zou een stukje beheer in het park willen overnemen van de gemeente.		Hoe ver wil je gaan? Bewoners zijn gesteld op hun privacy en een kort praatje met de buurman is genoeg.
Enthousiaste kinderen trekken ook hun ouders mee waardoor zij een moestuinbak gaan huren.			

6 Conclusie

Het doel van dit onderzoek is het in kaart brengen van de wijze waarop burgerparticipatie van invloed is op het eigenaarschap van de woonomgeving binnen de Haagse stadsdelen Segbroek, Haagse Hout, Laak en Escamp. Op basis van literatuurstudie en een multiple case study zijn er acht verschillende cases in deze stadsdelen onderzocht. De leidende centrale vraag daarbij was:

“Wat is de invloed van burgerparticipatie op het eigenaarschap van de woonomgeving?”

Aan de hand van de bevindingen uit de theorie en de empirie wordt in dit hoofdstuk antwoord gegeven op de onderzoeksvragen zoals deze in hoofdstuk 1 geformuleerd zijn. Daarna wordt aan de hand van deze onderzoeksvragen de centrale vraag beantwoord en wordt er teruggegrepen naar de eerdere theoretische veronderstellingen op basis van de theorie. Op basis van deze conclusies worden aanbevelingen formuleert voor zowel gemeente-initiatieven als burgerinitiatieven. Tot slot komt de discussie aan bod waarin het gaat om de reflectie en interpretatie van de resultaten.

6.1 Onderzoeksvragen

De eerste drie deelvragen zijn theoretisch van aard en hebben betrekking op de theorie uit hoofdstuk 2. De volgende vier onderzoeksvragen zijn empirisch van aard en hebben betrekking op de resultaten uit hoofdstuk 4.

1. Wat houdt burgerparticipatie in en op welke wijze kan dit geduid worden?

Burgerparticipatie bestaat in verschillende vormen welke onderscheiden kunnen worden in drie generaties. De eerste generatie burgerparticipatie heeft betrekking op inspraakmogelijkheden voor burgers bij de overheid, de tweede generatie burgerparticipatie breidt deze inspraakmogelijkheden uit met interactieve beleidsvorming waarbij de overheid de thema's en mate van participatie bepaald en tot slot heeft de derde generatie burgerparticipatie betrekking op burgerinitiatieven waarbij burgers zelf initiatief nemen in het publieke domein. Waar de overheid in de eerste twee generaties burgerparticipatie burgers uitnodigt, nodigen burgers de overheid uit in de derde generatie burgerparticipatie: ook wel overheidsparticipatie. Deze verschillende generaties bestaan naast elkaar waarbij de grens niet altijd geheel vast te stellen is. Burgerparticipatie wordt dus geduid als een vorm van participatie waarbij burgers participeren in politieke besluitvorming, aan de totstandkoming en uitvoering van beleid of zelf initiatief nemen in het publieke domein. Hierbij blijkt dat de wetenschap de praktijk met name in de tweede generatie burgerparticipatie faciliteert. De derde generatie burgerparticipatie blijkt in de bestuurskunde en politicologie nog relatief onderbelicht.

2. Wat houdt beleidsparticipatie in en op welke wijze kan dit geduid worden?

Beleidsparticipatie is sinds begin jaren negentig populair in Nederland en inmiddels wordt dit op verschillende overheidsniveaus toegepast, met name op gemeenteniveau waarbij de afstand tussen burger en bestuur klein is. Het gaat erom dat burgers, en andere stakeholders, samenwerken met de overheid om beleid te ontwikkelen om beleidsproblemen aan te pakken in een open proces wat uiteindelijk van invloed is op de politieke besluitvorming. Teruggrijpend op de verschillende generaties burgerparticipatie gaat het hierbij dus om de tweede generatie burgerparticipatie. Het doel van deze participatie is het vergroten van de effectiviteit van het beleid, omdat het door de samenwerking breder gedragen wordt. Om deze wisselwerking tussen burgers, overheid en andere stakeholders effectief te laten verlopen spelen de elementen openheid, gelijkwaardigheid, debat en invloed een centrale rol. Belanghebbenden moeten in

staat zijn om tot een beargumenteerd oordeel te komen, de inbreng moet van gelijke waarde zijn, er moet debat plaats kunnen vinden en belanghebbenden moeten kunnen participeren op basis van ervaring, kennis en preferentie. Beleidsparticipatie wordt dus geduid op het betrekken van burgers, en overige stakeholders, in de publieke beleidsvorming om beleidsproblemen aan te pakken en oplossingen te ontwikkelen in een open en eerlijk proces dat van invloed is op de politieke besluitvorming.

3. Wat houdt eigenaarschap van de woonomgeving in en op welke wijze kan dit geduid worden?

De onderlinge betrokkenheid in een buurt heeft betrekking op de mate waarin bewoners een gevoel van wederzijdse commitment, verbondenheid en wederzijdse afhankelijkheid van burens hebben. Deze betrokkenheid vormt de basis voor gevoel van eigenaarschap waarbij burgers gevoelens ontwikkelen voor bepaalde objecten. Dit hangt samen met het gemeenschapsgevoel dat van invloed is op de gedeelde normen onder burens en burens met elkaar verbindt. Binnen dit onderzoek gaat het om het eigenaarschap gerelateerd aan de woonomgeving. De woonomgeving is een subjectief begrip waarbij het gaat om de belevingswereld van burgers: ook wel de leefomgeving van de burger welke afhankelijk is van de wijze waarop burgers deze ervaren. Eigenaarschap wordt dus geduid als de wijze waarop bewoners de eigen woonomgeving ervaren als eigendom, zich hierbij betrokken voelen en zich hiernaar gedragen. In de hedendaagse wetenschappelijke literatuur binnen bestuurskunde en politicologie blijft ook het thema eigenaarschap onderbelicht.

4. Op welke wijze gaan stadsdelen om met burgerparticipatie?

De stadsdelen Segbroek, Haagse Hout, Laak en Escamp gaan in grote lijnen op dezelfde wijze om met burgerparticipatie. Participatietrajecten met burgers worden vanuit de stadsdelen vormgegeven middels participatietools waarmee input van burgers wordt verzameld. Deze participatietrajecten bevinden zich op de treden raadplegen en adviseren. De verwachtingen vanuit de stadsdelen blijken echter wel hoger te liggen dan de uiteindelijk input. Hier blijken verschillende verklaringen voor te vinden. Ten eerste krijgen burgers inzicht in de betreffende gegevens, zoals kosten, waardoor zij zich bewust worden van de totale kosten om een openbare ruimte opnieuw in te richten. Ten tweede blijken stadsdelen moeite te hebben met het bereiken van de juiste doelgroep waardoor participatietrajecten niet altijd effectief zijn. Uit de empirie blijkt dat het participatietraject niet altijd aansluit op de doelgroep waar een stadsdeel zich op richt en dat stadsdelen moeite hebben met de communicatie die binnen de gemeentelijke huisstijl vormgegeven moet worden waardoor de stadsdelen naar eigen zeggen minder burgers bereiken. Ten derde beslaan participatietrajecten meerdere jaren, waardoor de stadsdelen betrokkenheid van burgers verliezen. Met de participatietrajecten worden verwachtingen bij burgers geschept die de stadsdelen niet waar lijken te maken doordat vervolgacties lang op zich laten wachten. Een belangrijke oorzaak daarvan blijkt de interne afstemming binnen de gemeente. De kwaliteit, de effectiviteit en het verloop van een participatietraject is afhankelijk van deze afstemming. Een andere oorzaak blijkt het ontbreken van de terugkoppeling gedurende een participatietraject naar burgers. Ten vierde speelt ook de locatie waar een participatietraject betrekking op heeft een belangrijke rol. Het blijkt dat bij locaties waar weinig burgers komen vaak een lager input verzamelen. Tot slot blijken stadsdelen onderling weinig tot geen contact te hebben over participatietrajecten waardoor elk stadsdeel opnieuw het wiel moet uitvinden. Een belangrijke oorzaak hiervan blijkt tijdgebrek bij stadsdeelmedewerkers, uit de empirie blijkt echter wel dat er behoefte bestaat aan kennisdeling.

Met betrekking tot de burgerinitiatieven blijkt dat de stadsdelen ongeveer dezelfde grove criteria gebruiken om burgerinitiatieven te beoordelen: past het binnen de kaders, is er budget, wat levert het op en hoe groot is het draagvlak en wat kan het stadsdeel hierin betekenen? Samen met burgers wordt bekeken op welke wijze het initiatief gerealiseerd kan worden en of er andere initiatieven zijn waarbij aangesloten kan worden. Het initiatief wordt waar mogelijk bij de burgers zelf gelaten. Ook wordt in sommige gevallen een samenwerking aangegaan met de burgerinitiatieven waarbij de stadsdelen projecten uitbesteden aan burgerinitiatieven. Uit de empirie blijkt dat het omgaan met burgerinitiatieven vanuit de stadsdelen maatwerk is, maar dat er wel behoefte is aan een centraal beleid. De oorzaak daarvan

ligt in het feit dat er verschil ontstaat in de mate van ondersteuning aan burgerinitiatieven vanuit de stadsdelen. Ook met betrekking tot burgerinitiatieven blijkt geen onderling contact te zijn tussen de stadsdelen. Ondanks de verscheidenheid aan burgers en problematiek per stadsdeel blijkt ook hier behoefte te zijn aan kennisdeling vanuit de stadsdelen.

5. Op welke wijze faciliteren de stadsdelen burgerparticipatie met betrekking tot eigenaarschap?

De stadsdelen faciliteren burgerparticipatie met betrekking tot eigenaarschap middels verschillende participatietrajecten waarbij burgers invloed kunnen uitoefenen op de openbare ruimte in hun woonomgeving. Uit de empirie blijkt dat een aantal participatietrajecten zijn gestart naar aanleiding van vragen vanuit burgers. Binnen de burgerinitiatieven nemen de stadsdelen een faciliterende rol aan, met name op het gebied van kennisdeling. Daarnaast blijkt dat de stadsdelen samen met initiatiefnemers om tafel gaan zitten om te kijken waar zij ondersteuning kunnen leveren. Daarnaast wordt in sommige gevallen naar samenwerking gezocht in de vorm van projecten die de gemeente uitbesteed aan burgerinitiatieven. Dit betekent dat de gemeente op zowel niveau twee als drie van de overheidsparticipatietrap staat: faciliteren en stimuleren. Uit de empirie blijkt dat de betrokkenheid van de stadsdelen afhankelijk is van de vraag en behoefte vanuit de burgerinitiatieven. In een enkel geval heeft een stadsdeel een burgerinitiatief voorzien in een basisfinanciering waarna het initiatief van start kon gaan. Het blijkt dat andere financierders eerst willen weten wie de overige financierders zijn voordat zij meewerken. Vanuit de burgerinitiatieven blijkt dat zij tevreden zijn met de huidige faciliteiten vanuit de stadsdelen, echter ontbreekt de terugkoppeling in een aantal gevallen.

6. Op welke wijze oefenen burgers invloed uit op eigenaarschap?

Burgers oefenen gezamenlijk invloed uit op eigenaarschap van hun woonomgeving middels diverse burgerinitiatieven. Op basis van burgerinitiatieven kunnen burgers hun woonomgeving vormen naar eigen idealen en doelen waarmee eigenaarschap wordt gecreëerd. Uit de empirie blijkt dat met name burgerinitiatieven waarbij direct iets voor de woonomgeving wordt gecreëerd het grootste effect hebben op het eigenaarschap, zoals tuinen en buurtgebonden activiteiten. Dit leidt ertoe dat er een gevoel bij burgers wordt gecreëerd dat er iets in de directe woonomgeving gebeurt, het levert direct iets op. Burgers werken middels burgerinitiatieven gezamenlijk naar een bepaald doel. De wederkerigheid van activiteiten blijkt ook een grote rol te spelen, omdat dit ervoor zorgt dat burgers bij elkaar blijven komen waardoor de initiatieven kunnen groeien en ontwikkelen. Daarnaast blijkt uit de empirie dat burgerinitiatieven ook samenwerken met een derde partij: een woningcorporatie. Het blijkt dat ook woningcorporaties belang hebben bij burgerinitiatieven en ondersteuning bieden. Dit biedt mogelijkheden voor burgerinitiatieven om zich te ontwikkelen, los van de faciliteiten vanuit de gemeente.

7. Wat hebben burgers nodig om het eigenaarschap te vergroten?

Uit de empirie blijkt dat burgers een neutraal doel nodig hebben waar zij gezamenlijk aan kunnen werken, zoals groen of duurzaamheid. Dit blijken algemene thema's waar iedere burger een mening over heeft, maar dit blijken ook thema's waar niemand tegen is. Ook kinderen blijken een belangrijke verbindende factor om burgers bij initiatieven te betrekken waarmee het eigenaarschap vergroot wordt. Ouders gaan mee in het enthousiasme van kinderen waardoor kinderen een belangrijke rol spelen. Een andere belangrijke voorwaarde om het eigenaarschap te vergroten blijkt dat het voor burgers iets moet opleveren in de eigen woonomgeving. Een tuin trekt aandacht in een stenige omgeving, uit de moestuinen halen burgers eigen groenten en kruiden en middels buurtactiviteiten worden openbare ruimten in de directe woonomgeving aangepakt. Het levert direct iets op. Daarbij bouwen burgers gezamenlijk iets op binnen een initiatief en onderhouden dit gezamenlijk waardoor een gevoel van eigenaarschap ontstaat. Initiatieven die zich op een grotere doelgroep richten blijken niet genoeg in de directe woonomgeving op te leveren om het eigenaarschap te vergroten. Uit de empirie blijkt daarbij ook dat burgers gesteld zijn op hun privacy en niet altijd behoefte hebben aan een hoge mate van betrokkenheid. Middels burgerinitiatieven kunnen zij aan een gezamenlijk doel werken, maar bepalen zij zelf in welke mate.

6.2 Centrale vraag

Aan de hand van de voorgaande onderzoeksvragen kan de centrale vraag beantwoord worden: *Wat is de invloed van burgerparticipatie op het eigenaarschap van de woonomgeving?*

Uit het onderzoek is gebleken dat gemeente-initiatieven leiden tot burgerparticipatie, omdat de gemeente participatietrajecten voor burgers creëert. Uit de empirie blijkt dat de elementen openheid, gelijkwaardigheid, debat en invloed daarbij in verschillende mate een belangrijke rol spelen. Het element openheid speelt een grote rol, omdat het burgers in staat stelt kennis te nemen van de participatietrajecten en hier aan deel te nemen. Onder voorwaarde dat deze participatietrajecten gericht zijn op de openbare ruimte leidt dit tot eigenaarschap van de woonomgeving. Het element gelijkwaardigheid blijkt ook een grote rol te spelen, omdat dit element er voor zorgt dat alle input van burgers van gelijke waarde is waardoor iedere burger zijn eigen wensen en voorkeuren kenbaar kan maken. Het element debat speelt een minder grote rol, omdat uit de empirie blijkt dat burgers hier niet altijd gebruik van maken maar wel graag terugkoppeling vanuit de gemeente willen over de voortgang van een participatietraject. Tot slot speelt het element invloed een grote rol, omdat dit element de mate van invloed van burgers bepaald, oftewel hoe groot de rol van de burger is in burgerparticipatie.

Naast de elementen uit het conceptueel model blijken echter meer elementen een grote rol te spelen: de doelgroep, locatie, tijdspad en interne afstemming. Het afstemmen van een participatietraject op de beoogde doelgroep blijkt van belang om het participatietraject effectief vorm te geven en hier input uit te halen. De locatie blijkt een belangrijke rol te spelen in de betrokkenheid van burgers en de input die zij leveren. Het tijdspad speelt ook een belangrijke rol, omdat middels participatietrajecten verwachtingen worden geschept naar burgers. Terugkoppeling blijkt voor burgers daarbij erg belangrijk gedurende het traject. Tot slot blijkt de interne afstemming binnen de gemeente een grote rol te spelen, omdat dit bepalend is voor de vormgeving en kwaliteit van het participatietraject en tevens blijkt uit de empirie dat dit nauw samenhangt met het tijdspad van een participatietraject.

Naast de gemeente-initiatieven blijken ook burgerinitiatieven te leiden tot burgerparticipatie en eigenaarschap, omdat burgers middels eigen initiatieven participeren in de woonomgeving naar eigen idealen en doelen waarmee zij hun woonomgeving eigen kunnen maken. De faciliteiten die de gemeente biedt aan deze burgerinitiatieven blijken nauwelijks van invloed te zijn op het ontstaan van burgerinitiatieven, maar wel blijken deze van invloed te zijn op de ontwikkeling en groei van burgerinitiatieven.

Uit de empirie blijkt dat niet alle burgerparticipatie van invloed is op het eigenaarschap van de woonomgeving. Gemeente-initiatieven blijken nauwelijks invloed te hebben op de onderlinge bewonersbetrokkenheid, omdat de participatietrajecten betrekking hebben op locaties waar weinig bewoners komen. Deze onderlinge betrokkenheid vormt echter de basis voor eigenaarschap. Wel geven gemeente-initiatieven ruimte voor burgers invloed uit te oefenen op de inrichting van de woonomgeving waarmee zij mede-eigenaar vormen van het resultaat. Uit de empirie blijkt tevens dat deze gemeente-initiatieven betrekking hebben op een eenmalige activiteit: het herinrichten of opknappen van een locatie waarna het daarna aan burgers zelf is er gebruik van te maken. Op locaties waar weinig burgers komen heeft dit weinig effect.

Burgerparticipatie middels burgerinitiatieven blijkt daarentegen van grote invloed te zijn op de onderlinge betrokkenheid en het eigenaarschap van de woonomgeving onder de voorwaarde dat het initiatief zich focust op omwonenden en betrekking heeft op de directe woonomgeving.

Aanvullende voorwaarden uit de empirie zijn: een verbindende factor in de vorm van een neutraal en gezamenlijk doel of kinderen en het moet iets opleveren in de directe woonomgeving of iets tastbaars zoals groenten en kruiden, tot slot blijkt de wederkerigheid van activiteiten een belangrijke voorwaarde waardoor burgers bij elkaar blijven komen en het initiatief blijft ontwikkelen.

Teruggrijpend naar de eerdere theoretische veronderstellingen in het conceptueel model blijkt dat het model aangevuld dient te worden met verschillende elementen die van invloed zijn op de relaties tussen gemeente-initiatieven, burgerinitiatieven, burgerparticipatie en eigenaarschap. Ten eerste zijn naast de elementen openheid, gelijkwaardigheid, debat en invloed ook de doelgroep, locatie, tijdspad en interne afstemming elementen die van invloed zijn op de relatie tussen gemeente-initiatieven en burgerparticipatie. Op de relatie tussen burgerparticipatie en eigenaarschap van de woonomgeving zijn de elementen locatie, verbindende factoren, resultaten en wederkerige activiteiten van belang. Deze elementen bepalen de invloed van burgerparticipatie op het eigenaarschap van de woonomgeving. Dit betekent dat de theoretische veronderstellingen niet verworpen worden, maar aangevuld worden.

6.3 Aanbevelingen

Op basis van de bevindingen uit het onderzoek wordt een aantal aanbevelingen gedaan om de invloed van burgerparticipatie op eigenaarschap van de woonomgeving te vergroten.

1. Gemeente-initiatieven: inrichting participatietrajecten

Uit de conclusie blijkt dat naast de elementen openheid, gelijkwaardigheid, debat en invloed ook de elementen doelgroep, locatie en tijdspad van invloed op burgerparticipatie vanuit de gemeente-initiatieven. Binnen de huidige participatietrajecten bevat dus nog winst te behalen. Participatietrajecten dienen op de beoogde doelgroep aangepast te worden waardoor meer input verzameld kan worden en waarbij participatietools en communicatie gericht ingezet kunnen worden. Ook de locatie van het betreffende participatietraject dient onder de aandacht gebracht te worden bij burgers middels activiteiten waarmee burgers zich bewust raken van de locatie. In het tijdspad van het participatietraject bevat ook veel winst te behalen: activiteiten binnen een traject dienen kort na elkaar plaats te vinden waardoor burgers daadwerkelijk resultaat zien en waarmee verwachtingen gemanaged kunnen worden. Daarbij vormt terugkoppeling een belangrijk onderdeel voor het managen van verwachtingen: gedurende het traject dient na elke activiteit terugkoppeling plaats te vinden naar burgers.

2. Gemeente-initiatieven: interne afstemming en taakverdeling binnen de gemeente

De interne afstemming binnen de gemeente is van belang voor de kwaliteit en de effectiviteit van de participatietrajecten. Uit de conclusie blijkt dat er momenteel onduidelijkheid heerst binnen de stadsdelen en de betreffende afdelingen die een rol spelen in het participatietraject over wie waarvoor verantwoordelijk is. Dit kost veel tijd en daarom dienen duidelijke verantwoordelijkheden en taken in kaart gebracht te worden zodat participatietrajecten effectief ingericht kunnen worden en medewerkers weten wie waar verantwoordelijk voor is.

3. Gemeente-initiatieven: kennisdeling

In de conclusie komt naar voren dat elk stadsdeel zich bezig houdt met participatietrajecten en burgerinitiatieven. Ieder stadsdeel doet hier nieuwe kennis en ervaring op, maar dit wordt onderling tussen de stadsdelen niet gedeeld. Deze kennis en ervaring dient gedeeld te worden, zodat stadsdelen van elkaar kunnen leren en effectief kunnen omgaan met burgerparticipatie.

4. Burgerinitiatieven: centraal beleid

Uit de conclusie blijkt dat de verschillende stadsdelen in grote lijnen op eenzelfde wijze om gaan met burgerinitiatieven. Het blijkt dat initiatieven aan de hand van een aantal criteria beoordeeld worden en daarna is er sprake van maatwerk per initiatief. Toch dient er een centraal beleid gevoerd te worden met betrekking tot burgerinitiatieven. Naarmate burgerinitiatieven in de toekomst mogelijk toenemen is het van belang terug te kunnen vallen op een beleid waardoor burgerinitiatieven op een eenduidige wijze worden behandeld.

5. Burgerinitiatieven: derde partij

Naast de gemeente dienen burgerinitiatieven naar derde partijen te zoeken om zichzelf verder te ontwikkelen en onafhankelijk te blijven van de gemeente. Uit het onderzoek blijkt dat een aantal burgerinitiatieven samenwerken met een andere partij dan de gemeente. Deze samenwerkingen worden als prettig ervaren zo blijkt uit deze burgerinitiatieven. Door deze samenwerkingen aan te gaan met derde partijen, zoals woningcorporaties, vergroten burgerinitiatieven hun kennis en mogelijkheden.

6. Burgerinitiatieven: succesfactoren

Uit de conclusie komt naar voren dat verbindende factoren, resultaten en wederkerigheid van activiteiten belangrijke elementen zijn om burgerinitiatieven te laten slagen en te blijven ontwikkelen. Burgerinitiatieven dienen georganiseerd te worden rondom een verbindende factor dat burgers bij elkaar brengt: een neutraal thema waar iedereen een bijdrage aan kan leveren. Een andere belangrijke succesfactor is het resultaat dat een burgerinitiatief oplevert: burgers willen zo snel mogelijk resultaat zien in de directe woonomgeving of het moet iets tastbaars opleveren waar zij iets aan hebben, zoals groenten en kruiden. Tot slot dienen burgerinitiatieven wederkerende activiteiten te bevatten wat er voor zorgt dat burgers bij elkaar blijven komen en het initiatief kan blijven bestaan.

6.4 Discussie

Nadat het onderzoek is uitgevoerd en de conclusies getrokken zijn is het belangrijk te reflecteren op de aanpak en de resultaten te interpreteren. Deze paragraaf gaat in op het onderzoek en de beperkingen van de resultaten.

Naar aanleiding van de vraag wat de invloed van burgerparticipatie is op het eigenaarschap van de woonomgeving is dit onderzoek in opdracht van de gemeente Den Haag uitgevoerd. Om een theoretische basis te creëren is uitgegaan van de centrale begrippen actief burgerschap, interactieve beleidsvorming en eigenaarschap. Middels het in kaart brengen van de ontwikkeling van burgerparticipatie is het mogelijk een duidelijk onderscheid te creëren in verschillende generaties burgerparticipatie welke leidraad vormen voor het onderscheid tussen gemeente-initiatieven (tweede generatie) en de burgerinitiatieven (derde generatie). Uit de theorie blijkt dat er over de tweede generatie burgerparticipatie relatief veel is geschreven wat daardoor veel inzicht geeft in deze vorm van participatie. De derde generatie burgerparticipatie blijft in de bestaande theorieën nog relatief onderbelicht. Ook het begrip eigenaarschap blijft onderbelicht in de huidige bestuurskundige theorieën. Vanuit medisch en psychologisch oogpunt zijn verschillende onderzoeken gedaan naar mentaal eigenaarschap, maar vanuit bestuurlijk oogpunt is eigenaarschap een relatief nieuw begrip. Binnen het theoretisch kader ligt daardoor de focus op de vormgeving van het begrip eigenaarschap wat uiteindelijk leidt tot een eigen definitie. Het ontbreken van deze theorie kan als een beperking binnen het onderzoek worden beschouwd. Echter is dit een verkennend onderzoek waarmee de basis wordt gelegd voor nieuwe theorievorming.

Het theoretisch kader leidde daarna tot theoretische veronderstellingen met betrekking tot burgerparticipatie en eigenaarschap. Om daarna de invloed van burgerparticipatie op eigenaarschap in kaart te kunnen brengen is er een multiple casestudy uitgevoerd. Burgerparticipatie komt in verschillende vormen voor en daarom is er voor gekozen verschillende participatie-initiatieven uit te lichten waardoor het mogelijk is om per initiatief in kaart te brengen wat de invloed is op het eigenaarschap. In totaal zijn er vier gemeente-initiatieven en vier burgerinitiatieven uitgelicht in de vier van de acht stadsdelen. Achteraf blijken bij drie van de acht cases de resultaten uit het participatietraject nog niet gerealiseerd. Op basis van de selectiecriteria zijn cases geselecteerd waarbij het participatietraject volledig is afgerond, hierbij is echter geen rekening gehouden met de realisatie van de uiteindelijke resultaten. Het gevolg daarvan is dat de effecten met betrekking tot eigenaarschap nog niet geheel zichtbaar zijn. Een andere beperking binnen het onderzoek is het feit dat voor de cases die betrekking hebben op de gemeente-initiatieven gebruik is gemaakt van data uit eerdere interviews die door de gemeente Den Haag zijn afgenomen bij bewoners die hebben deelgenomen aan participatietrajecten. Deze data is daardoor niet uit eerste hand en sluit niet precies aan op dit onderzoek. Om te voorkomen dat bewoners overvraagd worden is gekozen om gebruik te maken van bestaande data. Wat betreft de burgerinitiatieven is er wel voor gekozen om bewoners die aan een initiatief meewerken als respondenten te selecteren, omdat dit nog geen bestaande data was en dit inzicht geeft in de ervaringen van deelnemers.

Op basis van de multiple casestudy is een vergelijkende casestudy uitgevoerd om inzicht te krijgen in de verschillende elementen die van invloed zijn op de relatie tussen burgerparticipatie en eigenaarschap. Het onderzoek toont uiteindelijk aan dat niet alle vormen van burgerparticipatie van invloed zijn op het eigenaarschap en dat er verschillende elementen van invloed zijn op deze relatie: locatie, verbindende factoren, resultaten en wederkerige activiteiten.

Deze elementen zijn in elke case terug te zien, ongeacht de locatie en het stadsdeel waar het initiatief heeft plaatsgevonden. Dit betekent dat de externe validiteit van deze elementen hoger dan verwacht is en dat deze resultaten mogelijk generaliseerbaar zijn met andere steden. Om hier zeker van te zien moet het onderzoek echter eerst ook in andere steden uitgevoerd te worden om te kijken of de stad van grote invloed is op de relatie tussen burgerparticipatie en eigenaarschap.

De onderzoeksresultaten leiden er toe dat de theoretische veronderstellingen niet verworpen worden of dat de bestaande theorieën gefalsificeerd worden, maar dat deze aangevuld worden met nieuwe kennis en theorie. Het onderzoek draagt bij aan de nieuwe theorieontwikkeling rondom de derde generatie burgerparticipatie, eigenaarschap en de relatie daartussen. Daarnaast leveren de onderzoeksresultaten ook een bijdrage aan de bestaande theorie rondom de tweede generatie burgerparticipatie waarin gemeente-initiatieven leiden tot burgerparticipatie.

Terugkijkend op het Haagse coalitieakkoord met de leus ‘Vertrouwen op Haagse Kracht’ laat het onderzoek zien dat de Haagse Kracht wel degelijk in Den Haag aanwezig is en dat burgers zich willen inzetten. Om deze Haagse Kracht echter effectiever en efficiënter in te zetten moet de gemeente Den Haag rekeninghouden met de aanbevelingen die uit dit onderzoek naar voren komen.

Tot slot ontstaat uit de resultaten van het onderzoek een nieuw normatief vraagstuk: in hoeverre moet het eigenaarschap vergroot worden? Onderlinge betrokkenheid bij bewoners vormt de basis voor het creëren van eigenaarschap, maar niet iedereen zit hier op te wachten: bewoners zijn op hun privacy gesteld. Zij willen wel participeren, maar tot op zekere hoogte waarbij participatie en privé gescheiden blijven.

Literatuur

- Aalberts, C. (20 mei, 2013). *De litanie van burgerparticipatie: geen bewijs, maar toch modieus*. Verkregen op 19 juni 2014 via <http://www.chrisaalberts.nl/de-litanie-van-burgerparticipatie-geen-bewijs-maar-toch-modieus/>
- Akkerman, T., Hajer, M., & Grin, J. (2004). The Interactive State: Democratisation from Above? *Political studies*, 52, 82-95.
- Arnstein, S.R. (1969). A Ladder Of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, 35:4, 216-244.
- Bekkers, V., Duivenboden, H., van., Feenstra, R., Frissen, V., Mul, J., de., Pensioen, A., Rooij, M., de, Terhoeven, C., Thaens, M., Verooij, A., van, Wamelen, J., van, & Zouridis, S. (2004). *De buurt in het web, het web in de buurt*. Utrecht: Uitgeverij LEMMA BV.
- Bewonersplatform Wateringse Veld (z.d.). *Uitslag speeltuin Guido van Dethstraat*. Verkregen op 5 juni 2014 via <http://www.wateringseveld.info/communicatie/26-denk-mee-over-speeltuin-guido-van-dethstraat.html>
- Boedeltje, M. (2009). *Draagvlak door interactief bestuur: fictie of feit?* Enschede: Ipskamp Drukkers BV.
- Caem, B., van. (2008). *Verborgene kracht. Burgerparticipatie op het vlak van veiligheid*. Amsterdam: Dynamics of Governance, Faculteit der Sociale Wetenschappen, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Carve (oktober 2013). *Natuurspeeltuin Guido van Deth*.
- Community Lovers Guide (2013). *Tuinen van Mariahoeve*. Verkregen op 26 juni 2013 via <http://www.communityloversguide.org/#!tuinen-van-maria-hoeve/c1grq>
- Cook, B.J. (2007). Woodrow Wilson's Ideas About Local Government Reform: a Regime Perspective on the New Push for Citizen Engagement in Public Administration. *Administration & Society*, 39 (2), 294-314
- Cornips, J. (2006). *Interactief bestuur: het nieuwe élan van de lokale democratie?*. Politicologenetmaal workshop 'Nieuwe vertrouwen en nieuw elan in de lokale politiek'.
- Dale, van. (z.d.). *Betekenis 'buurt'*. Verkregen op 1 mei 2014 via <http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=buurt&lang=nn>
- Dale, van. (z.d.). *Betekenis 'stad'*. Verkregen op 1 mei 2014, via <http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=stad&lang=nn>
- Dale, van. (z.d.). *Betekenis 'wijk'*. Verkregen op 1 mei 2014, via <http://www.vandale.nl/opzoeken?pattern=wijk&lang=nn>
- Daemen, H.H.F.M., & Thomassen, J.J.A. (1993). Afstand tussen burgers en overheid.
- Den Haag Direct (14 mei 2014). *Duurzaamheid door Haagse wijken: De Tuinen van Mariahoeve*. Verkregen op 28 mei 2014 via <http://www.denhaagdirect.nl/duurzaamheid-door-haagse-wijken-de-tuinen-van-mariahoeve/>
- Dorst, M., van. (2005). *Een duurzaam leefbare woonomgeving*. Delft: Uitgeverij Eburon.
- Driessen, P.P.J., Glasbergen, P., & Verdaas, C. (2001). Interactive policy-making – a model of management for public works. *European Journal of Operational Research*, 128, 322-337.
- Drosterij, G. & Peeters, R. (2011). De nieuwe burgerlijkheid: participatie als conformerende zelfredzaamheid. *Beleid en Maatschappij*, 4 (38), 456-472.
- Duurzaam Den Haag (2014a). *Duurzaam en bruisend Quartier Laak*. Verkregen op 3 juni 2014 via <http://www.duurzaamdenhaag.nl/projecten/duurzaamheid-haagse-wijken/duurzaam-bruisend-quartier-laak/>
- Duurzaam Den Haag (2014b). *Duurzaam Moerwijk*. Verkregen op 5 juni 2014 via <http://www.duurzaamdenhaag.nl/projecten/duurzaamheid-haagse-wijken/duurzaam-moerwijk/>
- Duurzaam Moerwijk (z.d.). *Over ons*. Verkregen op 5 juni 2014 via <http://duurzaammoerwijk.nl/>

- Edelenbos, J. (2000). *Proces in Vorm*. Utrecht: Uitgeverij LEMMA BV.
- Edelenbos, J. (2006). *Buurtgericht beleid en de kunst van vertrouwen geven*. Erasmus Universiteit Rotterdam: Centrum voor Publiek Management.
- Edelenbos, J., Domingo, A. Klok, P.J., & Tatenhove, J., van. (2006). *Burgers als beleidsadviseurs. Een vergelijkend onderzoek naar acht projecten van interactieve beleidsvorming bij drie departementen*. Amsterdam: Instituut voor Publiek en Politiek.
- Edelenbos, J., Klok, P.J., & Tatenhove, J., van. (2009). The Institutional Embedding of Interactive Policy Making: Insights From a Comparative Research Based on Eight Interactive Projects in the Netherlands. *The American Review of Public Administration*, 39(2), 125-148.
- Engelshoven, E., van., Baldewsingh, R., Wijsmuller., J., Revis, B. & Klein., K. (12 juni 2014). *Vertrouwen op Haagse Kracht, concept coalitieakkoord 2014-2018*. Verkregen op 12 juni 2014 via <http://denhaag.nl/home/bewoners/to/Collegievorming-Den-Haag-2014.htm?channel=touch>
- Foster-Fishman, P.G., Pierce, S.J., & Egeren, L.A., van. (2009). Who Participates and Why: Building a Process Model of Citizen Participation, *Health Education & Behaviour*, 36, 550-569.
- Frieling, M.A. (2008). *Een goede buur*. Ridderkerk: Ridderprint BV.
- Gaventa, J. (2009). Exploring Citizenship, Participation and Accountability. *IDS Bulletin*, 33 (2), 1-14.
- Gemeente Den Haag (16 mei 2013). *Pilot e-participatie inrichting speelvoorziening Guido van Dethstraat*. Stadsdeel Escamp.
- Gemeente Den Haag (19 juli 2013). *Afdoening Motie Participatieagenda*. Verkregen op 7 juni 2014 via <http://www.denhaag.nl/home/bewoners/gemeente/document/Afdoening-motie-Participatieagenda.htm>
- Gemeente Den Haag (19 augustus 2013). *Evaluatie e-participatietraject nieuwe inrichting speelplek aan de Laakweg/Molenslootstraat in stadsdeel LAAK*.
- Gemeente Den Haag (30 augustus 2013). *Uitslag speeltuin Laak/Molenslootstraat*. Verkregen op 25 juni 2014 via <http://www.denhaag.nl/home/bewoners/to/Uitslag-speeltuyn-LaakwegMolenslootstraat.htm>
- Gemeente Den Haag (24 januari 2014). *Plein Haverkamp heringericht op basis van ideeën bewoners*. Verkregen op 28 mei 2014 via <http://www.denhaag.nl/home/bewoners/actueel/pers/to/Plein-Haverkamp-heringericht-op-basis-van-ideeen-bewoners.htm>
- Gemeente Den Haag (februari 2014). *Concept boekje werkconferentie e-participatie*. Gemeente Den Haag: Publiekszaken
- Gemeente Den Haag (maart 2014). *Benutten van [online] denk- en doekracht*. Gemeente Den Haag: Publiekszaken
- Gemeente Den Haag (24 mei 2014). *Stem nu op ontwerp voor speeltuin Keplerplein*. Verkregen op 28 mei 2014 via <http://www.denhaag.nl/home/bewoners/to/Stem-nu-op-ontwerp-voor-speeltuyn-Keplerplein.htm>
- Gemeente Den Haag (6 juni 2014). *Keplerplein krijgt nieuwe speeltuin*. Verkregen op 17 juni 2014 via <http://www.denhaag.nl/home/bewoners/zorg-en-welzijn/to/Keplerplein-krijgt-nieuwe-speeltuyn.htm>
- Graaf, L., de. (2007). *Gedragen beleid. Een bestuurskundig onderzoek naar interactief beleid en draagvlak in de stad Utrecht*. Delft: Eburon.
- Haeberle, S.H. (1987). Neighborhood Identity and Citizen Participation, *Administration & Society*, 19, 178-196.
- Heijden, J., van der, Mark, L., van der, Meiresonne, A. & Zuylen, J., van. (2007). *Help! Een burgerinitiatief*. Den Haag: Koninklijke Broese & Peereboom b.v.
- Houwelingen, P., van, Boele, A. & Dekker, P. (2014) *Burgermacht op eigen kracht?* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Hurenkamp, M., Tonkens, E. & Duyvendak, J.A. (2006) *Wat burgers bezielt. Een onderzoek naar kleinschalige burgerinitiatieven*. Rotterdam: Veenman Drukkers.
- Ingenieursbureau Den Haag (2014). *Laakweg herinrichting speelplekken*. Den Haag

- Jager-Vreugdenhil, M. (2011). Spraakverwarring over participatie. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 20 (1), 76-99.
- Jantje Beton (2012a). *Jantje Beton Speelaward 2012*. Utrecht: Jantje Beton
- Jantje Beton (2012b). *Doe ut lekkâh zelluf!* Verkregen op 3 juni 2014 via <http://www.speelplan.nl/files/Doe-ut-lekkah-zelluf.pdf>
- Kilic, M. (2008). *Derde generatie burgerparticipatie, hoe doe je dat?*. Amersfoort: Twynstra Gudde.
- Klijn, E.H. & Koppenjan, J.F.M. (2000). Politicians and interactive decision making: institutional spoilsports or playmakers. *Public Administration*, 78(2), 365-387.
- Liebrechts, M. (2009). *Gebied, buurt of wijk*. Verkregen op 1 mei 2014 via <http://www.bestaandewoningbouw.nl/gebied-buurt-of-wijk/>
- Lowndes, V. Pratchett, L., & Stoker, G. (2001). Trends in public participation. *Public Administration*, 79 (1), 205-222.
- Lowndes, V., Pratchett, L., & Stoker, G. (2006). Diagnosing and Remediating the Failings of Official Participation Schemes: The CLEAR Framework. *Social Policy and Society*, 5 (2), 281-291.
- Mariahof (z.d.). *Over De Mariahof*. Verkregen op 25 juni 2014 via <http://demariahof.wordpress.com/about/>
- Marschall, M.J. (2004). Citizen Participation and the Neighborhood Context: A New Look at the Coproduction of Local Public Goods. *Political Research*, 57, 231-244.
- Mayer, I., Edelenbos, J., & Monnikhof, R. (2005). Interactive policy development: undermining or sustaining democracy? *Public Administration*, 83(1), 179-199.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (juni 2013). *De Doe-Democratie, kabinetsnota ter stimulering van een vitale samenleving*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
- Mijde, A. & Daru, S. (2005). *Actieve burgers en vrijwilligersorganisaties*. CIVIQ.
- NRC (27 februari 2010). Burgerparticipatie in veel gemeenten in opkomst. NRC. Verkregen op 19 juni 2014 via http://vorige.nrc.nl/binnenland/article2493660.ece/Burgerparticipatie_in_veel_gemeenten_in_opkomst
- Ossewaarde, R., Moulijn, M., Ketner, S., Hermsen, F., Verkaik, L. & Bron, P. (2008). *Effectieve vormen van burgerparticipatie?* Overijssel : Provincie Overijssel.
- Oude Vrielink, M., & Wijdeven, T., van de. (2011). Ondersteuning in vieren – Zichtlijnen in het faciliteren van burgerinitiatieven in de buurt. *Beleid en Maatschappij*, 38(4), 438-455.
- Pröpper, I. (2013). *De aanpak van interactief beleid: elke situatie is anders*. Brunssum: Uitgeverij Coutinho.
- Quartier Laak (2013). *Beleidsplan Quartier Laak 2013-2014*.
- Quartier Laak (z.d.). *Quartier Latin vs Quartier Laak*. Verkregen op 3 juni 2014 via <http://www.quartierlaak.nl/wat-doen-wij>
- Raad voor het openbaar bestuur (2012). *Loslaten in vertrouwen*. Den Haag: Rob.
- Ruijter, J., de. (2013). *Mentaal eigenaarschap bij de woonconsument*. Technische Universiteit Delft: Real Estate & Housing
- Simrell King, C., Feltey, K.M., & O'Neill Susel, B. (1998). The Question of Participation: Towards Authentic Public Participation in Public Administration. *Public Administration Review*, 58 (4), 317-326
- Stadsdeel Escamp (8 november 2011). *Aan de slag in Escamp!* Den Haag: Publiekszaken, afdeling Stadsdelen & Wijken
- Stadsdeel Haagse Hout (8 november 2011). *Aan de slag in Haagse Hout!* Den Haag: Publiekszaken, afdeling Stadsdelen & Wijken
- Stadsdeel Laak (8 november 2011). *Aan de slag in Laak!* Den Haag: Publiekszaken, afdeling Stadsdelen & Wijken
- Stadsdeel Segbroek (8 november 2011). *Aan de slag in Segbroek!* Den Haag: Publiekszaken, afdeling Stadsdelen & Wijken
- Studio Stomp (31 januari 2013). *Speelplan/ Doe ut lekkah zelluf*. Amsterdam

- 't Gras v/d Buren (z.d.). *Over 't Gras v/d Buren*. Verkregen op 3 juni 2014 via <http://www.tgrasvdburen.nl/t-gras-vd-buren/>
- Tatenhove, J., van, Edelenbos, J., & Klok, P.J. (2010). Power and interactive policy making: a comparative study of power and influence in 8 interactive projects in the Netherlands. *Public Administration*, 88(3), 609-626.
- Thiel, S., van. (2009). *Bestuurskundig onderzoek*. Bussum: Coutinho
- Tonkens, E. (2008). *De bal bij de burger*. Amsterdam: Vossiuspers UvA
- Tonkens, E. (2010). De kwaliteit van burgerparticipatie in de stad: de casus bewonersbudgetten. *Bestuurskunde*, 4, 34-42.
- Tonkens, E. (2013). Hoogleraar Evelien Tonkens over burgerparticipatie: 'ik ben geen ambassadeur van actief burgerschap'. *Secondant*, 3 (4), 16-21
- Torring, J., & Triantafilou, P. (2011). *Interactive Policy Making, Metagovernance and Democracy*. Roskilde: Center for Democratic network Governance
- Twist, M., van., Steen, M., van der., & Karré, P.M. (2009). Als burgers het heft in handen nemen: van representatieve naar doe-het-zelf democratie, *Res Publica*, 4, 521-535.
- Uitermark, J. (2014). *Verlangingen naar Wikitopia*. Erasmus Universiteit Rotterdam: Faculteit der Sociale Wetenschappen.
- Veenhoven, R. (1996). *Leefbaarheid van landen*. Universiteit Utrecht: Faculteit der Sociale Wetenschappen.
- Veenhoven, R. (2000). *Leefbaarheid*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Verhoeven, I. & Tonkens, E. (13 december 2012). *Actief burgerschap: een wens of een moeij?* Verkregen op 28 april 2014 via <http://www.socialevraagstukken.nl/site/2012/12/13/actief-burgerschap-een-wens-of-een-moeij/>
- Vermeij, L., Houwelingen, P., & Hart, J., de (2012). *Verantwoordelijk voor de eigen buurt*. In: Veldheer, V., Jonker, J.J., Noije, L., van., & Vrooman, C. (2012). *Een beroep op de burger*. Sociaal en Cultureel Rapport 2012 (pp. 254 – 274). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Verschuren, P. & Doorewaard, H. (2007). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Den Haag: Uitgeverij LEMMA
- Vries, M.S., de. (2005). Generations of interactive policy-making in the Netherlands. *International Review of Administrative Science*, 71(4), 577-591.
- Vrooman, C., Noije, L., van., Jonker, J.J., & Veldheer, V. (2012). *Responsable Burgers, regisserende overheid*. In: Veldheer, V., Jonker, J.J., Noije, L., van., & Vrooman, C. (2012). *Een beroep op de burger*. Sociaal en Cultureel Rapport 2012 (pp. 11 – 30). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Wijdeven, T. (2012). *DOE democratie. Over actief burgerschap in stadswijken*. Delft: Uitgeverij Eburon.
- Wijdeven, T., van de., Graaf, L., & Hendriks., F. (2013). *Actief burgerschap*. Tilburg: Tilburgse School voor Politiek en Bestuur.
- Willems, M. (1 mei 2014). Burger, help ons besturen. *NRC*. Verkregen op 12 juni 2014 via <http://www.nrc.nl/handelsblad/van/2014/mei/01/burger-help-ons-besturen-1371973>
- Woerkum, C., van. (2007). Interactive policy-making: The principles. *The Journal of Agricultural Education and Extension*, 6(4), 199-212.
- WRR. (2005). *Vertrouwen in de buurt*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Bijlagen

Bijlage I – Vragenlijst gemeente-initiatieven

Introductie

Algemeen

1. Kunt u kort een toelichting geven op uw werkzaamheden?
2. Kunt u een toelichting geven op *[gemeente-initiatief]*?

Initiatief

3. Wie is de initiator van *[gemeente-initiatief]* geweest?
4. In welke beleidsfasen zijn de bewoners betrokken geweest en op welke wijze zijn zij betrokken? (agendasetting, beleidsformulering, implementatie, evaluatie)
5. Hoe is het initiatief verlopen? (proces)
 - a. Hoe open is het proces volgens u verlopen?
 - b. Hoe is er omgegaan met de input van bewoners? (gelijkwaardigheid)
 - c. Op welke wijze zijn betrokkenen in gesprek gegaan? (debat)
 - d. Wat is volgens u de mate van invloed dat bewoners hadden? (participatieladder: informeren, raadplegen, adviseren, coproduceren of meebeslissen)
6. Wat zijn volgens u de succesfactoren geweest voor *[gemeente-initiatief]*?
7. Tegen welke knelpunten bent u aangelopen?
8. Wat is het vervolg op *[gemeente-initiatief]*?

Eigenaarschap

9. Wat is volgens u de invloed van *[gemeente-initiatief]* op de bewonersbetrokkenheid?
10. Wat is volgens u de invloed van dit soort initiatieven op de wijze waarop bewoners hun eigen woonomgeving ervaren?
11. Wat zijn volgens u voorwaarden om de woonomgeving bij bewoners nog meer eigen te maken?

Faciliteiten Gemeente Den Haag

12. Op welke wijze gaat *[stadsdeel]* om met bewonersinitiatieven? (faciliteiten)

Bijlage II – Vragenlijst burgerinitiatieven

Vragenlijst initiatiefnemer:

Introductie

Algemeen

1. Wat doet u naast uw werkzaamheden voor [*burgerinitiatief*]?
2. Kunt u een toelichting geven op [*burgerinitiatief*]

Initiatief

3. Wie zijn de initiators geweest voor [*burgerinitiatief*]?
4. Wat is het idee of de gedachte achter [*burgerinitiatief*]?
5. Hoe en waarom op deze manier wil [*burgerinitiatief*] dit realiseren?
6. Hoe is het initiatief verlopen? (proces, uitvoering)
7. Wat zijn volgens u de succesfactoren geweest voor [*burgerinitiatief*]?
8. Tegen welke knelpunten bent u aangelopen?
9. Hoe ziet u [*burgerinitiatief*] in de toekomst? (groei, ontwikkeling, bestaan)
10. Op welke wijze wordt [*burgerinitiatief*] gefinancierd?

Faciliteiten gemeente

11. Op welke wijze en in welke mate is de gemeente Den Haag betrokken geweest binnen [*burgerinitiatief*]?
12. Op welke wijze heeft de gemeente Den Haag faciliteiten geleverd voor [*burgerinitiatief*]?
 - a. Wat dit voldoende?
 - b. Waar had u meer of minder ondersteuning willen zien vanuit de gemeente Den Haag?

Eigenaarschap

13. Wat is volgens u de invloed van [*burgerinitiatief*] op de bewonersbetrokkenheid?
14. Wat is volgens u de invloed van dit soort initiatieven op de wijze waarop bewoners hun eigen woonomgeving ervaren?
15. Wat zijn volgens u voorwaarden om de woonomgeving nog meer eigen te maken?

Vragenlijst deelnemer:

Initiatief

1. Hoe bent u betrokken geraakt bij [*burgerinitiatief*]?
2. Kunt u iets vertellen over uw deelname en rol binnen [*burgerinitiatief*]?

Eigenaarschap

3. Wat is volgens u de invloed van [*burgerinitiatief*] op de bewonersbetrokkenheid in uw woonomgeving?
4. Wat is volgens u de invloed van dit soort initiatieven op de manier waarop u uw woonomgeving ervaart?
5. Hoe zou u uw woonomgeving nog meer eigen kunnen maken?

Bijlage III - Respondenten

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de respondenten per case weer.

Soort initiatief	Naam initiatief	Respondent		Datum
Gemeente- initiatief	Doe ut lekkâh zelluf	Hakim Ahbarouch	Stadsdeelmedewerker	18 juni 2014
		Sander Klijnstra	Stadsdeelmedewerker	16 juni 2014
Gemeente- initiatief	Opknopbeurt Haverkamp	Centia Tieleman	Stadsdeelmedewerker	25 juni 2014
		Johan Vrijmoed	Stadsdeelmedewerker	19 juni 2014
		Marielle Zomerschoe	Stadsdeelmedewerker	19 juni 2014
Gemeente- initiatief	Herinrichting speelplekken Laakweg	Louis Vermeij	Stadsdeelmedewerker	24 juni 2014
Gemeente- initiatief	Vernieuwing speelplek Guido van Dethstraat	Ilona Ligtoet	Stadsdeelmedewerker	2 juli 2014
		Jeroen Odijk	Stadsdeelmedewerker	2 juli 2014
Burgerinitiatief	't Gras v/d Buren	Hans Kruidenink	Stadsdeelmedewerker	16 juni 2014
		Linda Verkerk	Initiatiefnemer	1 juli 2014
		Aartie Rambaran Mishre	Deelnemer	16 juli 2014
Burgerinitiatief	De Tuinen van Mariahoeve	Marjan Looije	Initiatiefnemer	26 juni 2014
		Simon Sparreboom	Initiatiefnemer	26 juni 2014
		Theo Borgert	Deelnemer	21 juli 2014
Burgerinitiatief	Quartier Laak	Jurienne Hollaar	Initiatiefnemer	10 juni 2014
		Eloise Brouwer	Deelnemer	1 juli 2014
Burgerinitiatief	Stichting Duurzaam Moerwijk	Sebastiaan van Zaanen	Initiatiefnemer	30 juni 2014
		Corine Groot	Deelnemer	7 juli 2014